VENNESLA HISTORIELAG

38. årgang



2023





Jubileumsårsskrift

Vennesla historielag **40** *år 1983 - 2023*





Årsskrift 2023

Utgitt av
Vennesla Historielag
Desember 2023

Innhold

Forfattere	**5**
Litt om året / Ord fra redaksjonen	**6**
Portrett: Jørdis Hodnemyr	**8**
Liv laga	**15**
Bruer i området Paulen - Kringsjå	**19**
Åpningsrenn i Paulebakken	**29**
Møllermesterens verktøykasse	**32**
Otra - ei perle	**46**
Tåge gjenge kvart øve	**52**
Togpendlere på 60-tallet	**55**
Oddbjørn Hjetland	**60**
Stedsnavn og lokalhistorie ved Otra	**70**
Nytt oldfunn ved Otra	**95**
Grunnskolen i Vennesla 1875-1925	**96**
Tambini	**109**
Bedehuset i Skjerkedalen	**116**
Goli gnr.8 - Liane gnr.9	**120**
Jubileum	**125**
Medlemsliste	**127**
Innmeldingsskjema	**129**
Vedtekter	**130**

Forfattere



Oddbjørn Hjetland

Oddbjørn ble født i Bergen i 1939. Familien flyttet til Grovane i Vennesla i 1945. Etter 16 måneder i Garden begynte et langt yrkesliv og han avsluttet karrieren som gass-distrikstansvarlig i AGA/Norgas AS distrikt sør. I idrett er Oddbjørn Hjetland et kjent navn, spesielt gjelder dette orientering og turlangrenn. En oversikt fra 2017 viser at han da hadde gått 250 turrenn på ski. Sesilåmi (52 km) 34 ganger og Høvringvannsløpet i Evje 40 ganger.



Oddbjørn Aardalen

Oddbjørn Aardalen, f. 1944, er utdanna forstkandidat (1970) frå Norges Miljø- og Biovitenskapelige Universitet (NMBU). Han har arbeidd innan skogforvaltning i 40 år og blei pensjonist i 2009. Han er eit skrivande menneske; har skrive dagbok sidan 1953 og gjer det framleis. Han har gjeve ut åtte diktbøker og har vore Månadens poet på Diktkammeret.no åtte gonger. Han er med i seks diktantologier på forlaga: Samlaget, Aschehoug og Cappelen Damm. Han bur i dag på slektsgarden Skjervedal i Vennesla.



Knut John Bakken

er født på Justnes i daværende Oddernes kommune i 1946. Han er oppvokst i Vennesla men har siden 1969 vært bosatt i Kristiansand. Han har eksamen fra Agder distriktshøgskole, linje for økonomi og administrasjon, og har blant annet arbeidet i 30 år i Kristiansand Elektrisitetsverk og Agder Energi som IT-sjef og IT-konsulent. Han er nå pensjonist. Har hatt lokalhistorie som hobby i mange år.



Øystein Moi

66 år er i dag tilsett som kommunikasjonsrådgjevar hjå Norges Bondelag. Han var tidlegare fargehandlar på Evje, og dreiv deretter, halve livet, som såpeseljar over store delar av Sør-Noreg. Ein farande fant - på fire hjul. Øystein har vore engasjert i lokalpolitikken, og har bak seg fleire periodar med fast sete i heradstyret i heimbygda. Mest kjent er han truleg som redaktør for det usensurerte bygdebladet «moisund.com» gjennom ei årrekke» - og som skodespelar i revygruppa «Morus» i heile 20 år. Eit tøft liv på revyscena har sett djupe spor i den elles så velfødde lekamen.



Magnhild Vollan

er født 1951, oppvokst på Birkeland i Birkenes kommune. Hun er dosent emerita i nordisk språkvitenskap, og var ansatt ved Universitetet i Agder i tida 1990–2021. På 1980-tallet var hun lektor i norsk, tysk og samfunnskunnskap ved Møglestu videregående skole i Lillesand. Har bred undervisningserfaring, særlig innen lærerutdanningene, og har arbeidet med ulike forskningstemaer, blant annet spørsmål knyttet til talemål, opplæringsmål, kommunal målformpraksis og læremidler til bruk i skole og fritid.



Liv Karin Krogstad

Født i Kristiansand i 1947 og oppvokst på Hunsfoss med etternavn Tranberg. Gikk på Hunsfoss skole og kom greit gjennom engelsklinja på «Katta». Gift og utreist til Oslo som 19-åring. Startet som EDBprogrammerer i 1967, og har jobbet med IT i Oslo og Trondheim helt til pensjonsalder i 2014, de siste årene som seksjonssjef for Brukerstøtte i NAV-IT. Nå bosatt i Asker og aktiv som frivillig i Asker museum og HomeStart-Familiekontakten.



Yngvar Hannevik

er født på Kvarstein i 1955. Han er utdannet innen skogbruk og arbeidet tidligere som skogbruksplanlegger i Agder Telemark Planselskap. Han er nå pensjonist. Yngvar har hele sitt liv hadde stor interesse for historie, og slektsgransking har vært en viktig hobby i mange år. Han har vært med i styret for Vennesla historielag siden 2010.



Kjell Myre

er født i 1958 og vokste opp i Iveland og senere på Grovane. Har datautdannelse fra Agder distriktshøgskole, og jobbet som systemutvikler i Unique og Visma til han pensjonerte seg i 2022. Han er interessert i lokalhistorie og slektsforskning, og er en ivrig samler, bl.a. av frimerker og postkort. Er ansvarlig for Vennesla frimerkeklubbs postkortside, og har selv en samling på nesten 400 postkort utgitt av fotograf Hangaard. I sommerhalvåret brukes mye av tiden til fotografering av planter og insekter og annet som lever i naturen.



Øyvind Bakken

er født 1951 og vokste opp i Åsveien, Vikeland. Helt fra tidlig ungdom har han vært politisk interessert. I hele sitt yrkesliv har han stort sett jobbet med salg/butikk. Han er glad i å reise, veldig glad i å fiske, leser mye og samler på bøker. Og etter som årene har gått har interessen for historie hatt en jevn økning.



Emilie Marie Andresen

er født i 1972. Hun er fra Kvarstein. I flere år har hun vært skribent i årsskriftet til Vennesla historielag, og hun er også med i redaksjonskomiteen. Lokalhistorie har i mange år vært en av Emilie Maries hovedinteresser, og hun har skrevet to bøker om Vigelands Brug i anledning 400-årsjubileet ved bedriften.



Odd-Inge Rønning Uleberg

er født og oppvokst i Eikelandsdalen og har bodd der med unntak av noen år i Farsund og Trøndelag. Han har jobbet som journalist i lokalaviser og Fædrelandsvennen i mer enn 30 år og er nå kommunikasjonsrådgiver i Vennesla kommune. Han har skrevet mye for menighetsbladet og bidrar nå også i årsskiftet vårt.

Litt om året som gikk – og noen ord fra redaksjonen

Til vanlig har det vel vært slik at en oppsummering av året som gikk og ordene fra redaksjonen har blitt delt opp i to artikler med egne overskrifter, og de har vært uavhengige av hverandre. I det forgagne år har lagets mange aktiviteter gått litt i hverandre – våre ressurser er begrensede, og vi har ikke fått gjort alt vi ønsket å gjøre. Det ene går gjerne på det andres bekostning – eller omvendt – derfor er disse to artiklene slått sammen . . .

Året som gikk
I det året vi har bak oss har vi gjennomført masse arbeid basert på dugnad. Styrets medlemmer har vært ivrige deltakere i disse aktivitetene, men vi har også fått uvurderlig hjelp av andre, og det setter vi stor pris på. Skolemuseet har vi jobbet mye med, og nå begynner det å ta form, og vi håper at vi framover kan få til flere åpne dager samt at vi ønsker å åpne for å kunne ta mot grupper som ønsker å komme på besøk. Vi har hatt åpent noen dager våren 2023 med gledelig mange besøkende som kom innom. Også noen grupper har vært på besøk, og de ga uttrykk for at de likte det de ble presentert, så dette vil vi gjerne gjenta.

Opp gjennom årene har vi prioritert såkalte temakvelder, og det er ikke få emner som har blitt belyst. Og gjennom flere styreperioder har dette vist seg å være noe som fenger. Det har dessuten blitt arrangert flere turer i nærområdene med stopp ved interessante kulturminner.

Vennesla historielag har hatt en fin medlemsutvikling. Før pandemien hadde vi 300 medlemmer – i dag har vi ca. 600. Nettsiden vår, venneslahistorielag.org som vi gikk online med 4.desember 2020 har til nå ført til 2,8 millioner klikk og flere unike brukere enn det bor folk i bygda. Besøkende fra utlandet antar vi jo er utflyttere og etterkommere med røtter i bygda. Hele 50 nasjoner er foreløpig registrert innom, og vi er krye av sida vår.

Det gikk med utrolig mange timer for å få dette i gang da vi ønsket å ha en god del å bla i da den ble lansert. Det er en gruppe mennesker som holder hjemmesida i gang og vi legger stadig ut nytt innhold. Vi begynner å få en anselig samling, og vi fortsetter arbeidet. Positive tilbakemeldinger fører jo også til at dette arbeidet er givende å holde på med.

Nå framover vil vi legge ekstra trykk på å bli ferdige med skolemuseet. Der har det vært dugnad over lang tid. Styret i historielaget har trofast stilt opp under hele prosessen og da sammen med øvrige frivillige som har gjort en kjempejobb. Arbeidet har vært utført med stor entusiasme, men selvsagt kunne vi ha ønsket enda noen flere med på laget.

Historielaget er også involvert i den Kulturelle skolesekken, hvor vi på våren har besøk av alle bygdas 5. klasser og på høsten alle 3.klasser.

Selvsagt skulle mange nevnes med navn, men da er vi redde for at noen blir glemt, men vi gjør så godt vi kan med å sette pris på og takke underveis, for uten all god bistand hadde vi ikke hatt sjansen til å være der vi er i dag. Også en takk til alle dere som er medlemmer. Vi håper dere er med videre, og vi ser gjerne at dere *anbefaler familie, venner og kjente til å bli med. For en ting er i alle fall sikkert, historien har vi felles.*

Ord fra redaksjonen
I skrivende stund er redaksjonskomiteen av årsskriftet i ferd med å avslutte det årsskriftet som kommer ut før jul. Det vil bli et innholdsrikt og mangfoldig årsskrift som vi håper de fleste vil finne noe interessant i. Dette året måtte vi faktisk la noe stoff ligge over til neste år. Vi er veldig takknemlige for alle bidragene vi har fått og retter en ekstra takk til artikkelforfatterne.

I årsskriftet skulle vi gjerne ha oppsummert historielagets første 40 år med en grundig gjennomgang av de aktivitetene historielaget har gjennomført disse årene, men det har vi som nevnt ovenfor måttet nedprioritere til fordel for masse annet arbeid, blant annet dugnadsarbeid for å få skikk på skolemuseet. Så når det gjelder en ordentlig oppsummering må vi kanskje la dette ligge til noen forhåpentligvis tar denne oppgaven ved neste korsvei – ved 50-årsjubileet?

Allerede året etter stiftelsen gav Vennesla Historielag ut sitt første årsskrift. Siden den gang har historielaget hvert år, med unntak av årene 1989 og 2000, gitt ut et nytt årsskrift. Det årsskriftet du nå har foran deg er dermed nummer 38 i rekken.

Redaksjonskomiteen har i år som i fjor bestått av Emilie Marie Andresen, Yngvar Hannevik, Øyvind Bakken og Knut John Bakken, og vi har selv produsert en del av innholdet i dette årsskriftet. I tillegg har vi fått gode bidrag fra Liv Karin Krogstad, Odd-Inge Uleberg, Oddbjørn Aardalen, Magnhild Vollan, Kjell Myre, Øystein Moi og Oddbjørn Hjetland. Dessuten har Magne Sakariassen i Hunsfos Historielag sørget for at vi også i år har et tilbakeblikk på virksomheten i Hunsfos Bedriftsidrettslag. Disse bidragene setter vi stor pris på.

Redaksjonen mottar mer enn gjerne stoff og bilder til neste års årsskrift. Dersom du har noe å fortelle men ikke ønsker å skrive sjøl, kan du jo tipse en av oss i redaksjonen – se kontaktinformasjon nederst.

Takk til alle som har bidratt med stoff og bilder i år – uten dere hadde det ikke blitt noe årsskrift. Vi retter en takk også til Håkon Andersen i Reklamehuset som har hatt ansvaret for layout og sats, samt til alle våre annonsører som støtter opp om historielaget.

for redaksjonskomiteen
Knut John Bakken

Kontakt redaksjonen

Knut John Bakken
E-post: knutjohnbakken@gmail.com
Telefon: 468 19 305

Yngvar Hannevik
E-post: yngvar.hannevik@hotmail.com
Telefon: 959 49 149

Øyvind Bakken
E-post: oyvindbakken1@gmail.com
Telefon: 908 60 947

Emilie Marie Andresen
E-post: edga-an@online.no
Telefon: 454 05 681





// Jørdis Hodnemyr på verandaen hjemme i Nesane, der hun har nydelig utsikt over fjorden. Jørdis er en brennende sjel som har hatt utrolig mange jern i ilden. Men det er nok lokalhistorien og kulturarven som engasjerer aller mest. //

– PORTRETTET –

En brennende sjel

Tekst og foto **Odd-Inge Rønning Uleberg**

-Hvis ikke vi tar vare på historien, glir den ut mellom hendene på oss, sier Jørdis Hodnemyr og nesten slår i bordplata der fatet med de nydelige rundstykkene ligger.

- Gamle ting har en verdi som ikke kan måles i penger. Ofte bærer de med seg en historie som kan fortelle noe om lokalsamfunnet vårt. Dessuten har vi et ansvar for å ta vare på vår kulturarv og våre røtter for våre etterkommere. De skal vite hvor de kommer fra, fortsetter hun.

Vi sitter i huset like ovenfor Strandstien i Nesane. Her har Jørdis bodd siden hun og mannen kjøpte et dødsbo tidlig på 70-tallet. Nå er hun her mindre enn før. Hun er i Spania noen uker om året. Ellers pendler Jørdis og Reidar mellom Nesane og hans plass på Rennesøy. Noen uker på tur i bobilen blir det også plass til i en ganske travel kalender.

Det er en flott juni-formiddag og vi er kommet for å snakke litt om livet og engasjementet til ei av Venneslas mest aktive kvinner. Hun var leder i Vennesla Historielag fra 2003 til 2009, og hun har hatt sin finger i mange saker og mange foreninger i Vennesla de siste 50 årene.

86 år gamle Jørdis Hodnemyr, født Røinås, er også en av de mest populære politikerne Vennesla egentlig aldri fikk. Mer om det senere.

Dialogene fra før i tida

For før vi kommer så langt, tar historiene og minnene Jørdis. Hun minnes da hun fikk sitte i trappa hjemme på Kringsjå og tante Gorine kom fra Paulen for å bake. Da var det spennende å overhøre samtalene mellom Gorine og mamma Malli. Mens vi spiser rundstykker og drikker kaffe, forsvinner Jørdis inn i dialogene hun husker som jente.

Kanskje var det der i trappa engasjementet for kultur og historie ble til. Ikke vet vi, og ikke vet Jørdis helt sikkert heller. Hun har ikke tid til å svare på det heller

nå, for dialogen mellom tante og mamma tar helt over:

-Gorine var mye rundt, mamma mest hjemme. De måtte jo høre hva som foregikk og kommentere. Det var alltid mest spennende før jeg ble oppdaget. Ble vi små oppdaget, snakket de jo om ingenting. Da forlot de det spennende og interessante, minnes Jørdis.

-He du vore på vekkelsesmødane på Grovane bedehus?

-Nei, æ he kje det, men æ tenkt at æ må komme mæ asted.

-Du må gå! Emissæren sa at det nå absolutt æ «De siste tider». Æ tenke så på han du vett. Æ grine når æ tenke på an. Han æ kje frelst, vettu. Åssså dei to andre. Dei drikke så i heljane.

-Æ vil ikkje at dei ska gå fortapt.

-Off a mæ. Nei, nå må mi ikkje bli triste. Nå må me bage. Denna leiven va veldig fin, du. Han der oppe he nok ein plan mæ dei, ska du se. Det er svar underveis.

Ja, han he nok det. Han he nok det. Åssen va an å bage denna, tykke du.

-Veldig fin, men æ håpte å få mæ mæ none tjokke noen au. Olav lige dei litt tjokke lefsane, Gorine.

-Du vett æ lige ikkje å levere frå mæ tjokke fladbrød. Æ lige ikkje det.. Æ lige å levere frå mæ tønne og fine fladbrød. . . .

-Det æ så. Det æ så. Men du, Gorine, he du møe nedvask for folk nå?

-Ja, æ he tatt på mæ alt for møe å gjørr. Men du vet Tønnes he hatt så lide arbeid, så æ må ju vere så glad egentlig. Æ ska snart opp te Hilda å vaske. Der æ så lett å vaske. Ho æ så reinslig. Men bruke sterkt vann ligavel. Godt skyllevann au. Ho æ så fornøyd mæ mæ atte. Men, du, å ti ska du vaske ner hos di måor?

-Nei, nå ska du slotte mæ å vere mæ å vaske ner hos mamma, for nå vaske du så møe atte. Det må då vere måde på!

-Malli! Så lenge di måor leve så ska æ vere mæ å vaske for ho. Nå seie du bare i frå!

-Ja,ja, æ får se, men det bli ikkje før ein da Olav kan kjøre oss. Så får mi se.

Slik satt de og pratet mellom deig og leiv og takke og lefser og mel og potetse. De fuktet lefsene med ei fille på pinne for å hindre at de hang fast i takka. De brukte en lang pinne når lefsene skulle snus. Den pinnen het «fløy». Det er så mange ord som bare forsvinner. Fløy, leiv, bakstekåne. Vet folk hva ordet «jure» betyr lenger? (binde med tau).

Alt som er vekke . . .

Jørdis viser veg inn i stua. Nå er det nok herming og mimring. Men hun skulle ønske noen tok vare på alle «åorane». Visst er mange skrevet ned i Olav Jortveits bok, men det er så mange andre som også forsvinner nå.

-Tenk på alt som er vekke. Folkets hus brant de ned. Alle kvit-brakkane reiv de. Funksjonærboliger på Hunsfos brant de. Alt i sentrum reiv de. Å er det for noe. Var ikke venndølene stolte av å være arbeidere? Jeg ser jo at vi er ei bygd i vekst, og da må det bygges nytt. Men noe kunne vi jo ha passa på. Vi har hovedgården og Bommen og museet. Men du verden så mye vi har mista. Heile arven, nesten, sier Jørdis.

Selv sto hun i Vennesla Tidende og truet med sivil ulydighet og lenkegjeng da funksjonærboligen på toppen av Hunsøya skulle brennes. Hun tapte den. Hun har tapt noen slag, Jørdis, med sitt brennende engasjement. Men hun har vunnet mange au.

-Jeg er fryktelig stolt av at vi fikk innredet Hommestaua i andre etasje på Barnehjemmet. Vi har mye å takke Vennesla Tidende for. De hjalp oss å samle inn. Vi fikk gjenstander og vi fikk gjenstander til låns. Senere har andre fortsatt. Nå er barnehjemmet blitt et museum og treffsted. En flott plass. Det burde fredes. Samme med gymsalen der i Skolevegen. Den bør au fredes, sier Jørdis, og kommer med noen alvorsord:

-Vennesla har mistet altfor mye historie. Grunnen er at for få sto opp. Noen må gå i bresjen. Noen må ta kampene. Noen må legge ned mye arbeid. Hvis ikke glir bare historien ut mellom fingrene våre. Det nytter ikke å håpe noen andre ordner opp!

Vegen fra det glødende engasjementet med brodd til latter og gode historier er kort. Jørdis er en levende sjel – som er seg selv. Hun bestemte seg allerede i barneårene.

-Jeg var så flau. Vi traff jo ikke veldig mange mennesker vi som bodde på Kringsjå. Jeg husker jeg var så flau at jeg ikke våget å sitte langt framme på bedehuset. Jeg kan ha vært syv, åtte år. Da var det ei gang noen andre barn gikk langt fram. Jeg husker jeg tenkte: «De ser ikke annerledes ut enn vanlig. Kan de, så kan vel jeg».

-Du må ha hatt en grunnleggende trygghet i deg da?

-Ja, det tror jeg alltid jeg har hatt. Jeg kjører mitt løp. Da jeg ble enke, sa folk. Du kan jo ikke be par du som er alene. Hvorfor i all verden kunne jeg ikke det, tenkte jeg? Selvfølgelig kunne jeg det – og jeg ba par i selskap hjemme.

-Eller kjole, ler hun. Jeg har gått i kjole der alle går i bukse. Hvorfor ikke?

Kringsjå

Vi må snakke om tiden på Kringsjå. 12 familier, cirka 60 mennesker, med egen skole der oppe i skogen ved dammen og kraftverket. Søndag gikk Jørdis over heia til søndagsskole på Grovane Bedehus og ute i uka var det samme tur til barneforening.

17. mai var en spesiell dag for barna i kraft-bygda midt mellom Vennesla og Iveland. De reiste til Vennesla for å feire 17. mai. Der så de på toget. Barna fra Kringsjå skole fikk ikke gå i toget i Vennesla, siden Kringsjå lå i Iveland kommune. Men å reise til Iveland, var unaturlig. Det var sørover kontakten gikk. Dermed vokste barna på Kringsjå opp med å se på 17. maitog. De fikk ikke gå selv.

Jørdis er midt i en søskenflokk på åtte. Yngstesøstera er Signe, hun som driver Ose Gjesteheim og er kjent som «Olava frå Iveland». En bror er Odd Magne Røinaas som har skrevet bøker både om Kringsjå og om kampen han hadde for kvalitet i skolen da han var rektor i Søgne. Det er en søskenflokk som ikke er redde for å si fra – og som ikke er redde for en kamp. Samtidig er de festens midtpunkt og noen friske oppkommer av historier og moroskap.

-Jeg må ha fått det fra pappa. Han var alltid i godt humør, lo og spøkte. Han elsket å fortelle, og han elsket å bli lurt. Mamma var mye tyngre. For henne var nesten alt «sønn». Det var så mye vi ikke måtte eller kunne, men pappa var annerledes, forteller Jørdis.

Opprinnelig var planen at vestre del av fallet i Paulenfossen som Staten kjøpte rettighetene til i 1895 skulle gi strøm til elektrifisering av Setesdalsbanen. Dette ble det aldri noe av, og fallrettighetene ble senere overtatt av Kristiansand Elektrisitetsverk. Jørdis synes det er fælt å tenke på alle de fine, hvite husene som er vekke fra Kringsjå. I 1900 sto kraftstasjonen ferdig, og dette kraftselskapet skulle gi strøm til kristiansanderne. Linjene gikk over Vennesla, som var uten strøm. Jørdis bestefar gav opp arbeidet i gruven på Engeland og flytta til Kringsjå. Hennes far var fem år da han kom til Kringsjå. Hennes onkel Knut eide ei hytte på Telhaugane i Iveland.

-Pappa overtok den hytta. Hver eneste helg dro vi hele familien opp til Telhaugane for å arbeide. De flytta til Telhaugane så fort skolen sluttet og ble der helt til den begynte igjen. Etter hvert ble det hus og fjøs og dyrka mark. Pappa reiste et bruk der mens han jobba på Kringsjå som maskinist. For et arbeid, forteller Jørdis.

Hun var med på alt. Jørdis sier at hun alltid jobba som liten. Hun var eldstejenta. De tre eldre søsknene var gutter. Hun forteller at mamma pleide å gi henne fri på gebursdagen: «I dag er din dag Jørdis, i dag skal du ikke arbeide».

// Kringsjå skole holdt til i denne bygningen. Foto: Steinar Eriksens samling/Vennesla Historielag. //





// Familien Røinås ca. 1953. Mor Malli og far Olaf med de åtte barna. Jørdis, nummer fire i søskenflokken, med hvit bluse stående til høyre. Foto: Privat. //

Når man er med på alt, får man kunnskap om mye. Den har Jørdis øst av siden. Hun er et oppkomme av historier om hvordan livet var før, og hun har en fortellerevne så sterk at man kan kjenne luktene og høre stemmene fra fordums tid. Hun er tante til Ingvald Ingebretsen, han som er kjent fra kåseriene i Fævennen, alle bildene og mye mer. Det er noe av den samme evnen. Som altså kommer fra far i huset og fra Kringsjå.

«Kan du begribe det!» ...

-Du som vil ta vare på, hvordan kunne du se på at Kringsjå ble revet?

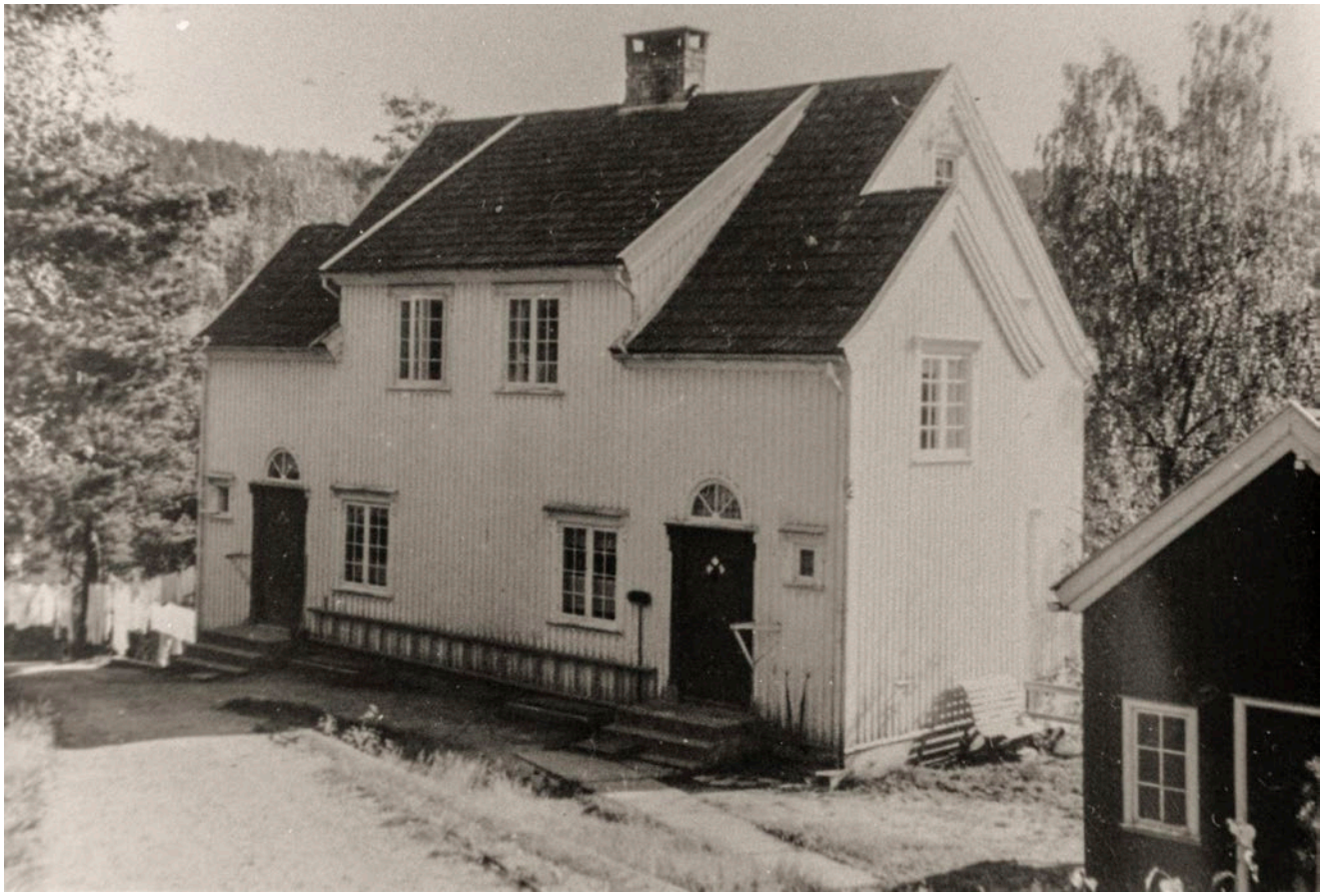
-Kan du begribe det! Kan du begribe det! Men vi tenkte ikke sånn på slutten av seksti-tallet. Jeg hadde gifta meg med Torleif Hodnemyr og bodd fem år i Halden. Han jobba på papirfabrikken der borte. Da vi kom hjem, fikk vi bolig ved Snekkerplassen. Samtidig hadde vi ei hyttetomt ute ved sjøen og ei på Byglandsfjord. Pappa sa: «Nå må dykken hente materiale i Kringsjå. For nå kan me som he budd der hente materiale frå husane. Dei ska vekk, alle sammen» Vi gjorde det. Vi så muligheter. I ettertid er det fælt å tenke på. . . .

-Men det er jo sånn. Du ser framskrittet i øyeblikket. Lenge etterpå ser du hvor galt det var. Jeg tror mange i Vennesla kjenner på den følelsen. Savnet. Litt dårlig samvittighet for alt som er vekke for godt. Vi burde tatt vare på mer.

Det var da hun bodde på Hunsøya hun oppdaget skillene i bygda og fikk føle dem på kroppen. Hun handlet på samvirkelaget og kom med S-pose. Da fikk hun beskjed fra andre funskjonær-fruer: «Vi handler på Gautestad, vi!».

-Vi har vært flinke til å stå sammen i Vennesla, men vi glemmer litt alle skillene som var! I historielagets årsskrift har jeg lest om Arbeidernes Idrettslag og at noen ville melde seg inn for å hoppe på ski. De ulike idrettslagene hadde nemlig hver sine hoppbakker. Medlemskap kosta 50 øre. I noen familier fikk de streng beskjed: «Dykken sette ikkje beinane i den hoppbakken!»

Klasseskille på sitt verste. Det andre skillet var på bedehuset. De som var med, og de som ikke var med.



// En av alle de boligene på Kringsjå som ble revet ned noen år etter at kraftstasjonene var nedlagt. Foto: Vennesla Historielag. //

Heldigvis har vi revet de fleste av disse skillene. De var ikke noe å ta vare på. Nå er likeverd og likestilling ord som har tatt over. Jørdis er enig i at dette ikke var noe å ta vare på.

Vært med i så mye

Men vi skulle ha passa på flere bygg, og vi skulle skriftliggjort og dokumentert mer av historien. I Setesdal og mange andre lokalsamfunn er de flinke til det. Ildsjeler som skriver ned. Heldigvis er det mange opptak og bilder som er samlet både av Vennesla Historielag og Hunsfos Historelag. Jørdis er full av lovord til begge for innsatsen som legges ned.

Jørdis har i alle fall gjort sitt for å la historiene og kunnskapen leve. Hun kan ha veldig god samvittighet, og heldigvis er det opptak av henne også. I årevis har hun fortalt til skoleklasser under kulturuka om hvordan det var før i tia. Også i år skal alle bygdas tredjeklasser komme til museet og høre henne fortelle om «fra ull til klær».

I over 20 år har Jørdis hatt denne oppgaven. Tusenvis av barn har fått høre historiene, og vi våger påstanden: Ingen har kjedet seg underveis. Hun tror det blir siste gangen til høsten.

Hun har vært besøksvenn for Røde Kors i fengselet. Hun har vært aktiv i Vennesla sanitetsforening, styremedlem, leder og medlem i Vennesla historielag siden 1983. Hun har vært en ildsjel for å holde i gang mimrekveldene på Venneslastua. Der har hun ledet kjøkkengjengen. Hun har arrangert utallige Olsok-kvelder i Bommen, og hun har vært aktiv i Venstre i Vennesla helt siden Venstre ble splittet i 1972. Menighetsrådet og skolestyret har hun også vært med i. Og så var hun i forliksrådet i en årrekke, en oppgave hun fant svært interessant.

Karrieren som brast

Det politiske karrieren er karrieren Jørdis gikk glipp av – men som hun så inderlig gjerne skulle ha opplevd.

-Ja, du og du! Den kvelden i 1983 var jeg ufattelig skuffet og lei meg!

Hun ble bedt om å lede Vennesla Venstre etter EF-splittelsen i 1972. De fleste, som Harald Aas og Kåre Djubesland i Vennesla gikk inn i nye Venstre, som senere ble Det Liberale Folkepartiet, før de havnet i KrF. Jørdis tok over restene etter det gamle partiet. I 1979 kom hun inn i kommunestyret. Det ble fire, flotte år. Hun fikk spennende verv, blant annet

representerte hun Vennesla i representantskapet i Privatbanken.

-Der var de ikke vant til kvinner. Møtene var på Klubben i Kristiansand og det gikk i svarte dresser, høye glass og konversasjon. Fra Venneslas næringsliv hadde visst alltid noen fra Vigelands Brug møtt. Jeg kom med benkeforslag på Torstein Holberg, fra handelsstanden. Ingen hadde visst kommet med benkeforslag før, forteller hun.

Jørdis var ekte, ærlig, engasjert og direkte den gang som nå. Hun ble godt likt som politiker. Dessverre var partiet hennes mindre populært. Valgnatta 1983 i Vennesla er et skoleeksempel på hvor beinhard og ubarmhjertig politikken kan være. Jørdis endte opp som en av Venneslas aller mest populære politikere. Bare Jon Lilletun og ordfører Tore Robstad hadde like mange slengere som henne. Trioen fikk førstesiden i Venneslaposten med overskriften «Tore, Jon og Jørdis de mest populære politikere i Vennesla!» Det var bare det at Venstre fikk få stemmer. Dermed ble en av bygdas mest populære personer holdt utenfor kommunestyret. Hun tapte det valget hun egentlig vant!

Mye kunne vært annerledes hvis Jørdis hadde fått ti, tolv år i kommunestyret . . .
-Det er ikke sikkert. Men noe hadde kanskje vært annerledes. Kulturen og historien hadde fått en ekstra stemme i alle fall.

Å skrive et portrett av Jørdis Hodnemyr er ikke bare lett. Vi har ikke bokas lengde til disposisjon. Det er så mye som burde vært med. Hun er bestemor til Vindbjart-treneren og glad i gode fotballkamper. Fire barn har hun fått, 11 barnebarn og seks oldebarn. To til er på veg.

Hun har fått en stor familie, kvinnen som ble enke så altfor tidlig i 1983. Torleif hadde hun truffet på slutten av femti-tallet. Hun ble introdusert av sin kusine, Audny Hagen, som vokste opp i Paulen.

-Da måtte jeg jobbe. Hjelpepleier. Jeg arbeidet først på Venneslaheimen, deretter på Honnemyrheimen,



// Jørdis Hodnemyrs engasjement og mange initiativ har skapt en del overskrifter opp gjennom årene. Her er et lite knippe av dem. //



// Jørdis med grana hun plantet på Kringsjå da hun var 14 år. //

og så i HVPU i Vennesla. Der var perioder hun ikke visste åssen hun skulle få endene å møtes. Men det gikk. På et eller annet merkelig vis gikk det. Hun rakk både jobb, oppdragelse og frivillig innsats på en gang. Eneforsørger med opprykk, må hun ha vært.

Møteplassene . . .

- De som vokser opp nå har det på mange vis lettere enn vi hadde. Vi måtte jobbe. Mammas generasjon hadde uendelig mye hardt kroppsarbeid. Jeg har også jobbet. Men vi hadde noe som mangler mer og mer nå, sier Jørdis og tar en pause for å sette trykk på ordet:

- Møteplasser. Vi hadde møteplasser. Vi så hverandre i øynene, vi satt ved siden av hverandre. Vi møttes på møter, vi møttes i hjemmene, og vi snakket og fortalte. Vi må skape møteplasser!

-Folk tør jo ikke gå på besøk uten å ringe først. De frykter at folk er opptatt. Kanskje ser de fjernsyn, eller skal noe. Vi tenkte aldri sånn før. Vi besøkte folk. Og vi lånte. Hvis mamma var tom for potetsmel, sendte hun meg til Gunhild Grønn for å låne en kopp. Den fikk Gunhild tilbake neste gang vi var nede hos Goli på butikken. Der på butikken møttes folk for å preke og fortelle. Mange var mye heime. De gangen de var ute, måtte de høre nytt. Da kunne man stå og preke og være sammen i lange tider, forteller Jørdis.

Vi begynte med dialogen mellom tante Gorine og Malli. Gorine var på farten støtt, Malli var mor til åtte og lite vekke fra eget hus. Da Gorine kom, måtte de prate om alt. Om kalvinga oppe på Honnemyr, eller sjukdommen til noen nede på Grovane. De hadde møteplasser.

-Mye er vekke i Vennesla. Mye er revet. Men det verste er bortfallet av møteplasser. De må vi bare få på plass igjen, sier Jørdis – og denne gangen treffer neven bordplaten.

Og det passer egentlig helt fint. Dessuten er rundstykkene spist for lenge siden.

Men det var liv laga . . .

Områdene på begge sider av Otra litt nord for Grovane har blomstret opp. Disse områdene i grensetraktene mellom kommunene Vennesla og Iveland har fått sin renessanse til tross for at det meste av menneskelig aktivitet nærmest ble lagt død for en del år siden. Hvem skulle ha trodd at disse områdene hadde ei framtid?

Tekst av **Knut John Bakken**

Det siste toget på Setesdalsbanen, selve avskjedstoget, gikk fra Grovane til Byglandsfjord og tilbake til Grovane søndag 2. september 1962. Den smalsporede jernbanen som hadde tjent lokalsamfunnet i 66 år ble lagt ned. Kringsjå kraftstasjon var nedlagt nesten fem år tidligere, i desember 1957. Det vannet som i nesten 60 år hadde drevet denne kraftstasjonen forsvant inn i driftstunellen ved Beihølen lenger opp i elva og ble ledet ned til Steinsfoss kraftstasjon nesten helt nede ved Grovane. Gården Paulen ble fraflyttet, og etter hvert ble det slutt på tømmerfløtingen i Otra. Den tradisjonsrike tømmerfløtingen forsvant i økonomiens navn og i eksossløret fra tømmerbilene. Og det sistnevnte førte selvsagt til at tømmerrenna mellom Beihølen og Steinsfoss kraftstasjon ble tatt ut av bruk, og den sto i fare for å bli revet.

Det meste av menneskelig aktivitet i dette vakre landskapet tok altså slutt, og mange trodde vel at området fra Grovane til Røyknes ville bli liggende brakk. Lokale grunneiere ville nok sørge for litt skogsdrift, og enkelte sportsfiskere ville kanskje prøve fiskelykken i de kulpene som ennå fantes etter at elva ble lagt i tunell mellom Beihølen dam og Steinsfoss kraftstasjon. Men utover dette var det ikke mye som kunne forhindre at dette området ville bli fullstendig glemt, mente mange.
Men det skulle ikke gå slik. Det dukket opp to danske jernbaneentusiaster, Mogens Bruun og Svend Jørgensen. Begge to hadde erfaring med bevaring av jernbaner i Danmark, og de to hadde besøkt Setesdalsbanen flere ganger før den ble nedlagt. De var begge begeistret for den vakre naturen og den gamle jernbanen mellom Grovane og Byglandsfjord, og det førte til at de satte fram forslag om at en del av banen måtte bevares. Dette vant gehør, blant andre hos daværende distriktssjef i NSB Kristiansand distrikt, John Johnsen, og allerede 21. juni 1964 kunne den såkalte «Hobbybanen» åpnes. En dugnadsgjeng bestående av unge gutter under ledelse av en del NSB-ansatte hadde klargjort nødvendig togmateriell og ellers utført det vedlikehold som skulle til for at det kunne kjøres tog mellom Grovane og Beihølen.

Dette var kimen til den museumsbanen som i dag er en del av Vest-Agder-museet (VAM). Setesdalsbanen, en av de mest besøkte turistattraksjonene i vår landsdel, holdes i gang av VAM i nært og uunnværlig samarbeid med Stiftelsen Setesdalsbanen og Setesdalsbanens Venner. Sistnevnte, venneforeningen, har medlemmer som år etter år deltar i dugnadsarbeid og stiller med driftspersonell som gjør det mulig å kjøre veterantoget mellom Grovane og Røyknes hver eneste sommer. Det finnes medlemmer i venneforeningen som har brukt store deler av sin fritid helt fra 1960-tallet og fram til denne dag. En utrolig innsats!

Carl Frederik Thorsager var i mange år en sentral person når det gjelder utviklingen fra hobbybane til museumsbane. I hans tid som valgt formann i



Åpning av «Hobbybanen» på Grovane stasjon søndag 21. juni 1964. Anne Thorhild Greibesland, valgt som terne til Kristiansandsprinsessen 7. juni samme år, klipper snoren mens Venneslas ordfører Engly Lie og daværende stasjonsmester på Grovane, Arthur J. Johnsen, bivåner det hele. Foto: Vennesla Historielag.

venneforeningen og senere som ansatt driftsbestyrer greide han å sikre området på Grovane – i dag en helt uunnværlig del av museet Setesdalsbanen. Dessuten bidro han sterkt til å legge grunnlaget for at banen senere kunne forlenges til Røyknes. Mange hevder at hadde det ikke vært for Thorsagers årelange innsats, så hadde ikke Venneslas største turistattraksjon, museumsbanen, eksistert i dag.

Men det slutter ikke der. I 1980 klarte han å hindre at tømmerrenna mellom Beihølen og Steinsfoss kraftstasjon ble revet. Han tok initiativet til å opprette Stiftelsen Steinsfoss Tømmerrenne, og han hadde vel også en finger med i spillet når det gjaldt å sikre bevaring av Paulen gård før 1. Vennesla Speidergruppe overtok gården i 1972. Speidergruppa har utviklet stedet som i dag framstår som en idyll og et populært leirsted både for speiderne og andre.

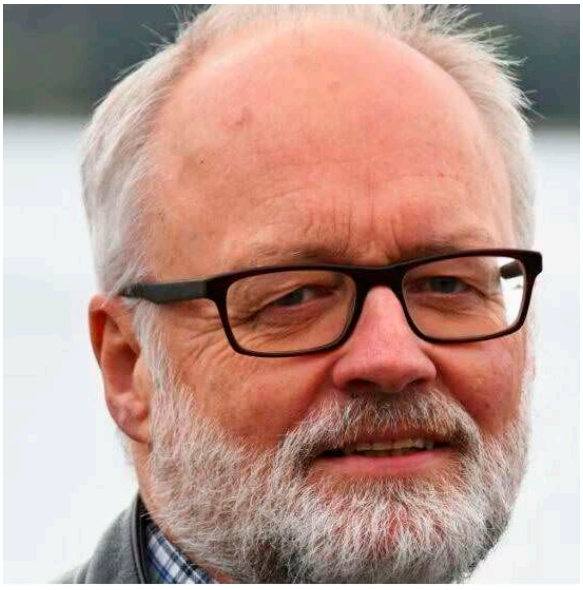
Carl Frederik Thorsager ble tildelt Vennesla kommunes kulturpris i 2018 for sitt utrettelige arbeid for bevaring av Setesdalsbanen og Steinsfoss tømmerrenne. Men Thorsager var sterkt engasjert i prosjekter også utenfor Vennesla, og han har mottatt flere utmerkelser for sitt arbeid for bevaring, formidling og istandsetting av tekniske kulturminner. I 2005 fikk han Kongens fortjenstmedalje i gull, og i 2016 fikk han Riksantikvarens kulturminnepris.

Som nevnt overtok 1. Vennesla Speidergruppe Paulen gård i 1972. De har utført et omfattende dugnadsarbeid, og det idylliske stedet mellom Otra og den gamle jernbanen har blitt et kjært utfartssted for mange og et sted for ulike arrangementer.

For ca. 60 år siden så det som sagt ut til at det meste av menneskelig aktivitet i grensetraktene mellom kommunene Iveland og Vennesla nord for



// Eivind Drivenes, lokalpolitiker, speiderleder og viktig pådriver i speidernes arbeid med å ruste opp bygningene på Paulen gård og området rundt. Foto: Vennesla Tidende. //



// Carl Frederik Thorsager – en sentral person i forbindelse med bevaring og videreutvikling av Setesdalsbanen, og initiativtaker til bevaring av Steinsfoss tømmerrenne. Foto: Vennesla Tidende. //

Grovane skulle opphøre. Men slik gikk det ikke. Setesdalsbanen, tømmerrenna og Paulen gård har fått nytt liv blant annet takket være gode krefter som er nevnt ovenfor. Det var liv laga . . .

Dessverre ble Kringsjå kraftstasjon revet, og bygningene rundt kraftstasjonen forsvant også etter hvert. Det er ikke mange spor igjen etter det lille samfunnet som eksisterte der oppe og som sågar hadde egen skole. Men i 2013 bygde Agder Energi et flott amfi ved ruinene etter Kringsjå kraftstasjon. Amfiet har dessverre blitt lite brukt. Så vidt jeg vet har det bare blitt arrangert én konsert der. Det kan være at det er for tungvint å rigge til siden det ikke er mulig å kople til elektrisk strøm i området. Og det er jo nesten et paradoks! Her ved Kuånas utløp i Otra lå Kringsjå kraftstasjon – den første kraftstasjonen i Otra for levering av strøm til alminnelig forbruk – og så er det ikke strøm der . . .

Det er mye interessant historie knyttet til området rundt Paulen og Kringsjå, og på de følgende sider har vi to artikler skrevet av Kjell Myre – en om bruene over Otra og en om den gamle hoppbakken Paulebakken i nærheten av Paulen gård.

Kilder

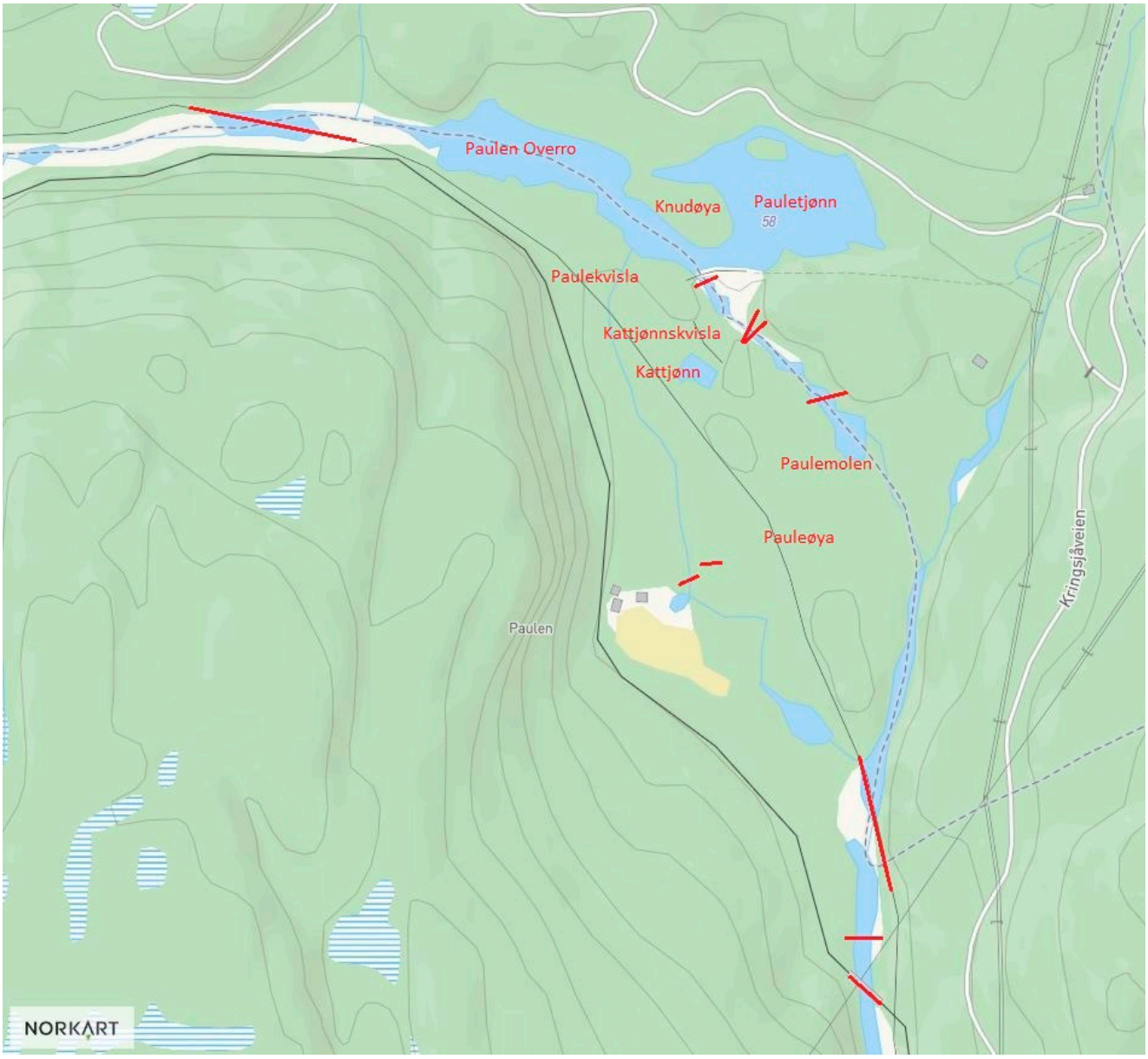
Fædrelandsvennens historiske arkiv.
Kongehuset.no.
Riksantikvaren.no.
Venneslatidende.no.



// To av de mest besøkte turistattraksjonene på Agder. Til venstre den øverste brua på Steinsfoss tømmerrenne, og til høyre ser vi at nordgående tog på museumsbanen dukker opp på vei fra Grovane til Røyknes. Foto: Kjell Myre. //



// Paulen bru på Setesdalsbanen er ei av de bruene Kjell Myre skriver om i artikkelen som følger. Foto: Kjell Myre. //



// Det er ikke alle som er lommekjent i området Paulen - Kringsjå. Derfor dette kartutsnittet hvor det er påført en del lokale stedsnavn som nevnes i teksten. De røde strekene markerer de omtalte bruenes plassering. Kilde: Norkart/Kjell Myre. //

Bruer i området
Paulen – Kringsjå

Tekst av **Kjell Myre**

I løpet av de siste årene har Paulen og Kringsjå blitt et veldig populært turområde. Både Kringsjåveien og tømmerrenna brukes flittig av turgåere. Men i tidligere tider var Paulen et avsidesliggende sted med vanskelig atkomst.

Da Paulen gård ble ryddet ca. 1650, var det ikke så enkelt å komme seg til eller fra gården.
Både nord og sør for Paulen stuper fjellet bratt ned i elva, noe som gjør det umulig å ta seg fram langs elvebredden. Og Otra, som passerer gården, består av strie stryk både ovenfor og nedenfor gården. Dermed måtte man gå over heia fra Drivenes, en ganske strabasiøs tur med lange, bratte bakker i begge ender. I Matrikkelrevisjonen 1863 står det under kolonnen Adgang til vei: «Meget besværlig».

Fortsatt er Paulen gård uten kjørevei, og skal man dit må man enten ta beina fatt eller reise med Setesdalsbanen.

Med Setesdalsbanen kom jernbanebrua i 1895, og få år senere ble det bygd hengebru fra Kringsjå til Pauleøya. Men var dette de første bruene til Paulen? Eller krysset man elva på andre måter?

Hvis vi står på Kringsjådammen og ser nordover, ser vi ei stor øy av rullestein. Denne ble kalt Knudøya. I nordenden av øya bygde «Fællesflødningen i Otteraaen» i 1876 en stor steinskjerm for å hindre at tømmeret skulle havne på baksiden av øya, i det som opprinnelig het Pauletjønn.

Strykene ovenfor Kringsjå heter Steinfoss, og har gitt navn til Steinsfoss kraftstasjon. Mellom Steinfoss og Knudøya er det et nokså rolig område i elva.

Fellesfløtningen hadde i 1890 annonser i Fædrelandsvennen med anbudsinnbydelse på tømmerfløtingen i Otra. Elva var delt inn i fløtingsdistrikter, og ett av distriktene gikk «fra Nomelandsfossen til Poulen Overro (under Stenfossen)». Overro betyr at dette var et sted de rodde over elva. Vi finner igjen det samme navnet ved Skaiå i Iveland, der Øverrokilen skjærer seg inn fra elva.

Kringsjå ble fradelt fra Knudane i 1897 – begge eiendommene ligger Iveland kommune. I skylddelingsdokumentet er plassering av grensesteiner beskrevet. Her står det bl.a.: *«Femte sten staar i øvre ende af stemmen, som staar til Knudøen, ved Øvero lige ind i fjeldet...».* Videre står det: *«Ottende sten paa østre side af Paultjernet ovenfor veien»*. Kan dette være en vei som har gått fra Fjellmannsveien, som gikk ned til Kringsjå og krysset Kuaåna, og ut til Overro?

Høsten 2019 ble jeg oppmerksom på tre bilder fra Norsk Jernbanemuseum som var lagt ut på DigitaltMuseum.no. To av bildene viste ei hengebru. Teksten til det ene var «Provisorisk hengebru ved Paulen». Til det andre var teksten «Hengebru ca. 100 meter nord for Paulen bru». Det tredje bildet viser «Utliggerbru over Otra til Pauløyna».

Først litt om utliggerbrua. Konstruksjonen virker ganske spinkel. Det er festet tømmerstokker på land på begge sider av elva. Stokkene er festet med stein og kanskje også bolter, og rekker ca. en tredjedel av bredden på elva. Oppå disse stokkene ligger det så flere stokker som dekker den siste tredjedelen. Det er snekret dekke og rekkverk oppå der igjen. Det har vist seg vanskelig å finne ut hvor denne brua kan ha stått. Ett alternativ kan være der dammen er, men det er ikke alle detaljer i landskapet som stemmer.

// Utliggerbrua. Det er litt usikkert hvor den brua lå. I forbindelse med fløting og kraftutbygging har det blitt foretatt sprenging og fjerning av fjell i området. Det kan tenkes at denne brua lå i området hvor dammen kom senere. Foto: Ukjent. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //





// Hengebru i nærheten av Paulen bru på Setesdalsbanen. Hvem som bygde denne brua og når den ble bygd, er ukjent. Foto: Ukjent. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //

Vinteren 1868 sto Fellesfløtningen for bygging av flere tømmerskjermer for å hindre tømmeret fra å komme på avveier. En av disse, over Kattjønnskvisla, bruker vi fortsatt. Det er den muren som ligger mellom dammen og hengebrua til Kringsjå. Kanskje var det de som bygde disse murene som lagde utliggerbrua? Både Fellesfløtningen og E-verket har sprengt bort fjellknauser for å utvide elveløpet. Det kan derfor tenkes at det ikke er mulig å finne igjen stedet.

Hengebrua var enklere å plassere. Den gikk over Otra omtrent der stien som går fra Kringsjåveien kommer ned til tømmerrenna. Her står det fortsatt igjen bolter i fjellet nedenfor tømmerrenna. Også på vestsiden finnes det bolter. Stien fra Kringsjåveien er nok bygd i forbindelse med brua.

Men hvem kan ha stått for denne jobben? Det har blitt spekulert i om hengebrua var ei anleggsbru i forbindelse med byggingen av jernbanebrua. Men det er ikke nevnt noe om det i sluttregnskapet for Setesdalsbanen.

Paulen gård ble lagt ut på auksjon i mai 1890. Men den ble ikke solgt før året etter. Den 8. april 1891 skriver Fædrelandsvennen at gården er solgt på auksjon til G. Stray m.fl. Tre uker senere averterer G. Stray, Grim og O. Thomassen, Møllekontoret, gården til leie. Denne handelen blir aldri tinglyst, og 25. oktober 1892 blir det avholdt ny tvangsauksjon på grunn av manglende innbetaling av gårdsskatt.

Gården blir nå kjøpt av ingeniør Christian Bergsland, som var medeier i Kristiansands Mekaniske Verksted. I løpet av de tre årene han eide Paulen bygde han en fiskehytte på Pauleøya. Og det er vel ikke utenkelig at Bergsland var den som hadde ressurser til å bygge hengebrua?

Hengebrua ble sannsynligvis revet på slutten av 1890-tallet, kanskje etter at jernbanebrua var bygd i 1895.

I juli dette året solgte Christian Bergsland Paulen gård til Staten v/Departementet for de offentlige Arbeider. Med på handelen fulgte fallrettigheter i



// Paulen bru på Setesdalsbanen under bygging: Foto: Ukjent. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //

Otras vestre løp, og tanken var at det i framtiden skulle bygges en kraftstasjon som skulle levere strøm til elektrisk drift av Setesdalsbanen.

Og det er jo litt interessant at nettopp dette kjøpet blir betegnet som starten på det som skulle utvikle seg til å bli Statkraft, Europas største leverandør av fornybar energi. I første bind i tre-bindsverket om Statkraft, «Statens kraft 1890-1947», skriver professor Lars Thue (side 22): *«Paulenfoss i Vennesla. Etter et opprinnelig forslag fra Gunnar Knudsen i 1892 og en omfattende offentlig debatt bevilget Stortinget 50 000 kroner til kjøp av vannfall til elektrifisering av jernbanen. Kjøpet av Paulenfoss i 1895 var det første statlige kjøpet og markerte dermed starten på «statkraftepoken».»*
Staten betalte kr. 23.245 for fallrettighetene i vestre løp.

Jernbanebrua var da under bygging. I en liten notis i Fædrelandsvennen 19. februar 1895 står det: *«193 Tons Bromateriel losses idag ved Jernbanebryggen til Broerne ved Kvaresten og Poulen.»*

26. november samme år ble Setesdalsbanen åpnet for midlertidig drift til Hægeland, og da var altså brua ferdig. Paulen bru er 50,1 meter lang, består av 97,7 tonn stål og kostet kr 35.005,08 å bygge.

Norges og Sveriges felles konge, kong Oscar II, tok i juli 1891 de første spadestikkene på Setesdalsbanen under en seremoni ved Brønnstykket i Kristiansand. Men han var ikke med på åpningen av Setesdalsbanen i 1896. Da var det statsminister Francis Hagerup som var den mest prominente personen under seremonien på Byglandsfjord stasjon. Vi er inne i den perioden som ledet fram til unionsoppløsningen i 1905, og situasjonen var nok noe anspent.

Nettopp dette var nok noe av bakgrunnen for at det ble bygd inn et minekammer i østre brukar til Paulen bru. I boka «Over og gjennom. Broer og tunneler på Setesdalsbanen» siterer John Robert Sørensen fra den bruprotokollen som ble ført i anleggsperioden:

«For i Krigstilfelde at kunne afbryde Linien bliver der i forskjellige broer at anbringe dertil fornødne Minekammere. For 2den Afdeling bliver dette Tilfeldet i Broerne over Otteraaen ved Paulen og ved Iveland Station . . .»

Like etter sommeren 1899 startet byggingen av Kringsjå kraftstasjon. Et bilde som er tatt av damstedet på denne tida, viser ei enkel og provisorisk hengebru omtrent på samme sted som selve dammen ble bygd. Spørsmålet er om denne brua er satt opp som en forberedelse til dambyggingen, eller om den er eldre. Her må det antagelig også ha vært ei bru over utløpet fra Pauletjønn.

Kraftstasjonen ble satt i drift i november 1900, og for å kunne bruke Setesdalsbanen som transportmiddel til og fra Kringsjå, ble det bygd ei hengebru omtrent der som dagens hengebru krysser elva. Brua hang veldig ned på midten og svaiet ganske mye. Likevel gikk de over med hest, og en gang var det ei ku som stakk av fra Kringsjå og la avgårde ut på brua. Den ble tatt igjen og ble snudd midt på brua og ført tilbake til Kringsjå. Brua ble revet da Setesdalsbanen ble nedlagt i 1962.

I 1915-16 ble kraftstasjonen utvidet, og i forbindelse med det ble det anlagt et kort sidespor til Setesdalsbanen og et trallespor derfra til kraftstasjonen. Trallesporet måtte nødvendigvis krysse elva, og det ble bygd ei midlertidig bru for det formålet. I 1916 ble denne brua flyttet til Nomeland og brukt under anleggsperioden der.

Da Steinsfoss kraftstasjon ble bygd midt på 1950-tallet ble elva stengt av Beihøldammen slik at det ble umulig å fløte tømmer i elva mellom Beihølen og Grovane. Det måtte derfor bygges ei 4 km lang renne til det formålet. Tømmerrenna ble bygd av tre og stål og måtte krysse Otra to steder.

Det ble bygd to hengebruer, ei sør for Paulen med et spenn på ca. 100 m, og ei nord for Kringsjå med et spenn på ca. 115 m. Renna ble bygd i årene 1954 til 1957, og kom på ca. kr. 800.000,-. Kristiansand Elektrisitetsverk (KEV) og Fellesfløtningen delte utgiftene. Det er denne tømmerrenna som nå er blitt en av de største turistattraksjonene på Sørlandet.

Museumsbanen har holdeplass der den opprinnelige Kringsjå holdeplass på Setesdalsbanen lå, like ved det vestre damfestet for Kringsjådammen.
Her har det faktisk i disse dager kommet på plass et nytt uværsskur. Dette er en kopi av den bygningen som sto der i Setesdalsbanens driftstid. For å gjøre Kringsjå som turområde tilgjengelig for passasjerer som kom med veterantoget, oppsto det et ønske om gjøre det mulig å krysse elva for å besøke det idylliske området på Kringsjå – der hvor det tidligere var et lite samfunn i tillegg til kraftstasjonen.

I årene 1989 til 1992 mottok Vennesla kommune sammen med Kristiansand betydelige midler fra staten gjennom såkalte miljøpakker. Ett av innsatspunktene som pengene skulle brukes til var «Opplevelse i nærmiljøet». Under dette punktet ble det satt i gang opprustning av tømmerrenna, og bygging av ny hengebru ved Kringsjå. Det nystartede firmaet Vennesla Entreprenørforretning (VEF) var hovedentreprenør for brua og hadde all forskaling, støping av fundamenter og alt trearbeid.



// Hengebru ved framtidig damsted. Foto fra boka Kristiansands Elektrisitetsverk gjennom 50 år. //

Firmaet Eco-sveis som hadde verksted på Grovane, hadde ansvar for alt av stålarbeid, vaiere og rekkverk – alt i galvanisert stål. Eco-sveis hadde også jobben med alle gjerder og rekkverk i området. Brua er 35 meter lang og 25 meter høy, og sto ferdig 30. april 1993. Det vestre landfestet ble plassert omtrent på samme sted som den gamle brua, mens det østre ble flyttet noen meter lenger nord. Det er ingen tvil om at denne brua har hatt avgjørende betydning for utviklingen av Paulen/Kringsjå som turområde.

Den nye hengebrua krysser Otras østre løp, som er det ville og dramatiske. Det vestre løpet sildrer mer som en litt stor bekk forbi Paulen.

Mens Kringsjå kraftstasjon fortsatt var i drift, var nok den såkalte «Statens luke» mye tettere enn den er i dag. Derfor rant det lite vann i vestre løp, og det gikk greit å komme over ved å hoppe på steinene. Det gjorde også speiderne da de overtok Paulen gård i 1972. Når det ikke var for mye vannføring gikk det greit, men i flomperioder ble det umulig å komme seg over.

I 2017 bygde speiderne ny vei fra tømmerrenna med ei 25 meter lang bru over elva. Brua og veien sto ferdig i juni 2017, men allerede samme høst ble store deler av veien tatt av flom. For å unngå at dette skulle skje igjen ble det i 2018 bygd ei bru til, slik at det nå er to bruer som krysser elva.

Et over 100 år gammelt kart viser at veien som kom fra Drivenes via husmannsplassen Slottet, fortsatte forbi Paulen og oppover mot Vrengen. Denne veien ble sommeren 2022 restaurert fra Paulen til stoppestedet ved Kringsjå, og fungerer nå som et fint alternativ til tømmerrenna. Det er ikke utenkelig at denne veien ble brukt istedenfor å krysse vestre løp.

Det har altså vært ganske omfattende trafikk over elva gjennom langt over 100 år. Først med båt, senere over ganske mange forskjellige bruer. Og aldri har trafikken vært større enn nå, selv om åpningsrennet i Paulebakken i 1898 samlet 600 tilskuere. Men det er en annen historie.

(Og den historien kommer på de følgende sider. Red.)

Kilder

Fædrelandsvennens historiske arkiv.
Hægelands-boka III, Kultursoga.
Norges Statsbaner: Afslutningsrapport for Jernbaneanlægget Kristiansand-Byglandsfjord.
Setesdal sorenskriveri: Pantebok nr 11
Torridal sorenskriveri: Pantebøker.
Vassdragsdirektoratet: Kart VaV M50-20 Torrisdalselven ved Paulen.
Vassdragsdirektoratet: Kart VaV M52-10 «Paulen».
Vennesla Tidende.



// Den gamle hengebrua nedenfor dammen ved Kringsjå. Foto: Vennesla Frimerkeklubbs-postkortsamling. //



// Den gamle hengebrua nedenfor dammen ved Kringsjå i 1952. Far Einar Ellefsen og de to sønnene Eilif og Åsulf har kommet med toget fra Iveland for å besøke kjenninger på Kringsjå. Foto: Vennesla Historielag. //



// Setesdalsbanens midlertidige sidespor like ovenfor Paulen gård. Bru med trallespor over elva ses midt i bildet. Foto: KEV. //



// Her kommer trallesporet inn fra venstre midt i bildet. Foto: KEV. //



// Brua med trallesporet markert med to kryss der den går over elveløpet. Foto: KEV. //



// Steinsfoss tømmerrenne under bygging på 1950-tallet. Her bygges den nederste hengebrua sør for Paulen. Foto: Agderbilder. //



// Nederste hengebru slik den er i dag. Paulen jernbanebru i bakgrunnen. Foto: Kjell Myre. //



// Den nye hengebrua som forbinder Kringsjå og Pauleøya. Foto: Kjell Myre. //



// Begge bruene som speiderne bygde er her på plass. Paulen gård skimtes i bakgrunnen. Foto: Kjell Myre. //

Åpningsrenn i Paulebakken

Tekst av **Kjell Myre**

I 1895 kjøpte Staten eiendommen Paulen med tilhørende fallrettigheter i vestre del av Otra. Hensikten med kjøpet var framtidig utnyttelse av fossen for elektrisk drift av Setesdalsbanen.

Selger var verkseier Christian Bergsland fra Kristiansand som hadde kjøpt Paulen i 1892. Bergsland var en ivrig friluftsmann, og hadde satt opp en fiskehytte på Pauleøya.
Staten hadde ikke bruk for hytta, og tilbød derfor skiklubben Oddersjaa å benytte den som skihytte. Hytta hadde kjøkken og to store rom. Den hadde overnattingsplass til 18 personer og ble innviet i januar 1897.

I lia oppover mot Paulefjellet ble det anlagt skiløyper, og det ble også laget en hoppbakke med hopp bygd av snø.

Lørdag 5. og søndag 6. mars 1898 arrangerte Oddersjaa landsrenn der det var satt opp kongepokal. Som vanlig på den tiden var det et kombinertrenn med langrenn (eller lengdeløp som det ble kalt) i Kristiansand på lørdagen, og hopprenn (bakkeløp) i Paulen på søndagen.

Til langrennet var det påmeldt 15 løpere, men en av de påmeldte, fra Audnedal, kom for sent til start.

I «Centralforeningen for udbredelse af idræt» sin «Aarsberætning for 1897 samt vinteren 1897-98» finner vi en fantastisk beskrivelse av løpet:

«Længdeløbet udgik fra Ringøens stykke ved Lahelle, over markerne, hvor 4 temmelig høie trægjærder skulde passeres, til Gimlemoen, over denne til Oddernæs kirke, herfra langs hovedveien til Eidet, hvor en vanskelig kneik med issvul maatte passeres, derfra den gamle vei forbi Greppestøl, hvor ogsaa en vanskelig kneik maatte passeres, videre til den gamle Gills vei, sydover forbi Jægersberg til Gimlemoen, over dennes øvre del og tilbage til udgangspunktet over de samme gjærder. Ialt ca. 12 km.»



// Verkseier Christian Bergsland. Foto fra boka Kristiansands Elektrisitetsverk gjennom 50 år. //



// Paulebakken i 1902 sett nedenfra. Foto fra boka Oddersjå 1875 – 1935. //

Til tross for at føret beskrives som meget glatt, iset og skaret var løperne fornøyd med løypa. De fleste ønsket bare at den hadde vært lenger.

Beste tid var 1.01.08, og dårligste var 1.16.42.

Søndag 6. mars var det så klart for det første «bakkeløb» ved Paulen. Bakken ble beskrevet som «sjelden smuk», og det ble påstått at den var større enn Holmenkollbakken. Fra topp til bunn var den 190 m horisontalt og med en høydeforskjell på 78 m.

Det var kommet litt nysnø om natten, noe som ødela farten i tilløpet. I tillegg var det kraftig motvind, og resultatene ble derfor ikke så veldig gode. Lengste hopp var 13,5 meter.

Ved premieutdelingen ble det pekt på at den milde og snøløse vinteren hadde gitt små muligheter for trening, og at løperne av den grunn var litt forsiktige i hoppene.

Førstepremien gikk til sersjantelev A. Groven fra Telemark med resultatet 1 time 10 min 2,5 sek i langrennet, og lengste hopp på 12,5 meter. Han fikk for dette Centralforeningens store beger.

Andremann ble smed T. Nielsen, Kristiansand. Han gikk langrennet på 1 t 8 min og 20 sek. og hoppet 11 meter, og fikk i premie 6 teskjeer i etui.

På tredjeplass kom garver R. Knudsen fra Lund med tiden 1 t 9 min og 57 sek og et lengste hopp på 12,5 meter. Premien var et par ski (Centralforeningens).

Det som er litt interessant her er at vinneren hadde samme resultat som tredjemann i hoppbakken, men hadde dårligere tid i langrennet. Hvordan kunne da Groven bli tildelt førsteplassen? Jo, grunnen var at Centralforeningen hadde sendt ut en meddelelse til skiklubbene om at man skulle vurdere løpernes kondisjon når de kom i mål i langrennet. To leger målte puls og sjekket deltakerne, og i dette tilfellet hadde Groven *«Kondisjon meget god»*, mens

Nielsen og Knudsen bare hadde *«Kondisjon god»*. I hopprennet skulle hoppet avsluttes med først en sving til høyre, og deretter en sving til venstre. En av dommerne i hopprennet var verkseier Bergsland som var tilbake på gamle tomter.

Kongepokalen ble ikke utdelt, både fordi det var for få deltagere, men også fordi resultatene var dårlige.

Setesdalsbanen hadde satt opp ekstratog fra Kristiansand for de som ville opp for å se på rennet, og medregnet ca. 50 som tok seg fram på ski var det rundt 600 tilskuere.

En uke etter rennet hadde man bygd på hoppet en halv meter, og da var lengste hopp 28 m. Slett ikke dårlig med tanke på at verdensrekorden på den tiden var 31,5 m!

Senere ble det avholdt flere mindre hopprenn, gjerne i forbindelse med utflukter til Paulenhytta. I mars 1902 brant skihytta ned til grunnen, og Oddersjaa satte da i gang bygging av ny hytte på Kulia.

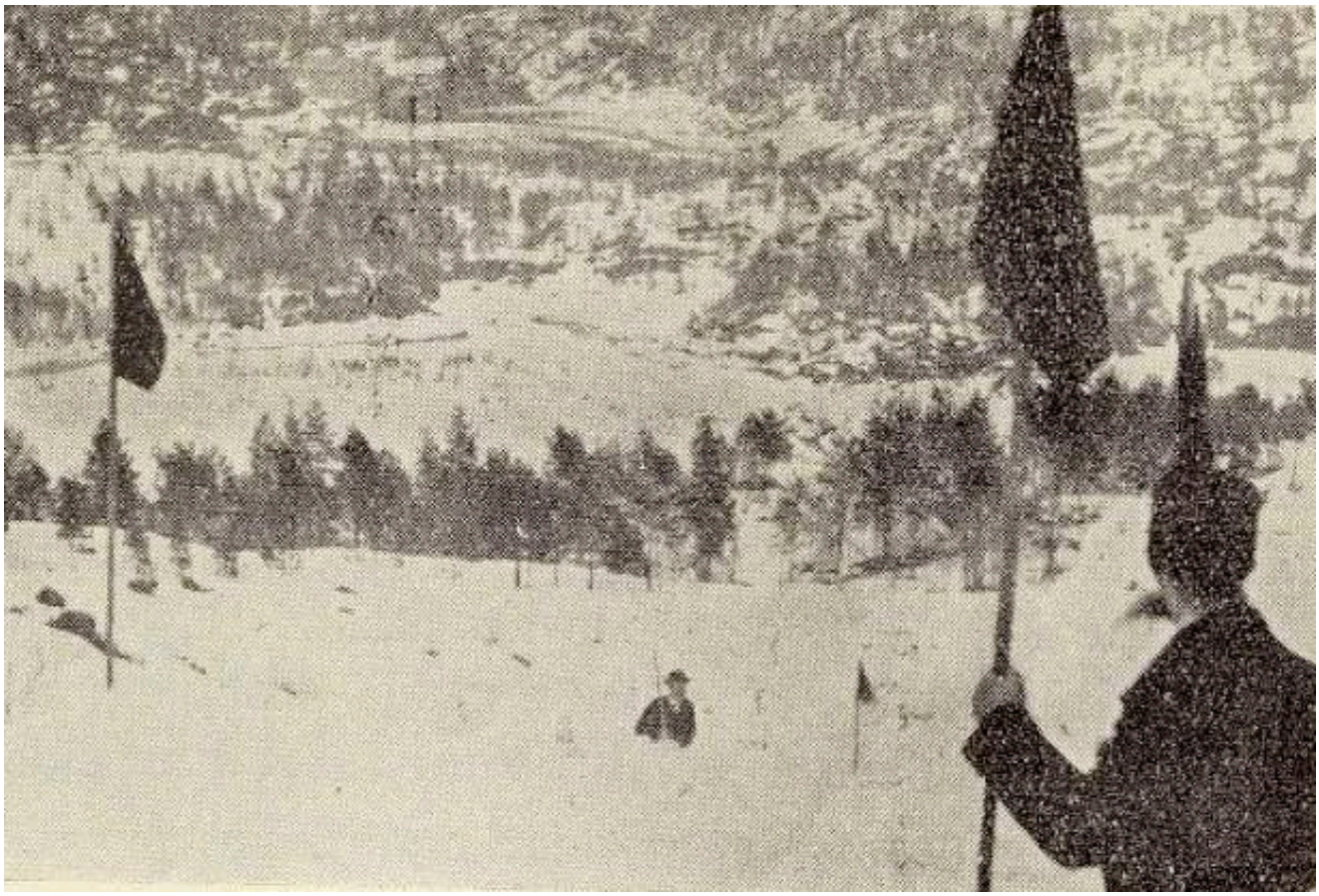
Etter dette fungerte Paulenbakken mer eller mindre som en reservebakke når snøforholdene var for dårlige i Kristiansand.

Den 8. mars 1908 ble det arrangert et premierenn i bakken, og dagen etter er rennet omtalt i Fædrelandsvennen. Her skriver avisen bl.a. *«Fotograf Køhn var tilstede og kinematograferede Rendet, saa det vil bli at se paa Kr.sands Kinematograf.»* Og 6. april er bildeserien «Skirendet ved Paulen» satt opp som ekstranummer ved Kristianssands Kinematograf, etter bildeserier som «Prinsesse Diamants Hemmelighed», «Fra Skiferbruddene i Angers» og «Naar man for første Gang er i Robaad».

Bildeserien må ha slått an, for en uke senere står den øverst på programmet, nå med navnet «Skiløbet ved Paulen». På selveste 17. mai blir den vist på en kino i Bergen, og utover høsten står den også på plakaten i Sarpsborg og Kongsberg.

Kilder

Centralforeningen for udbredelse af idræt. Årsberetning for 1897 samt vinteren 1897-98.
Fædrelandsvennens historiske arkiv.
Kristiansands ski- og skøiteklubb Oddersjå, 1875 – 1935.
Utgaver av avisene Bergens Annonce Tidende, Glommen, Kongsberg Adresse og Kongsberg Dagblad.



// Hopprenn i Paulebakken. Her sett fra hoppet. Foto fra boka Oddersjå 1875 – 1935. //

Fra møllermesterens verktøykasse

– men mest om ei grein av slekta mi

Av **Knut John Bakken**

I en del år på 1800-tallet var Gustav Eriksen møllermester på den gamle mølla ved Vigelandsfossen – til vanlig ble han kalt Gustav møller. Han var min tippoldefar, en av fire tippoldefedre på morssida. I mer enn 60 år har jeg tatt vare på en gjenstand som i sin tid tilhørte ham. Men innledningsvis kommer denne artikkelen mest til å handle om en del av møllermesterens etterkommere, nemlig om den slektsgreina som går fra tippoldefar Gustav og fram til meg selv. Så hvorfor da den merkelige overskriften foran her? Det kommer jeg tilbake til . . .

Om våre forfedre er kjente eller ukjente, synlige eller skjulte. Om mannen har stukket av fra «moroa» og latt mora sitte alene igjen med barnet, eller om barnet har blitt til ved sæddonasjon. Om vi er adoptert eller lever i fosterhjem – uansett gjelder dette: Om vi kjenner dem eller ikke har vi alle to biologiske foreldre, fire besteforeldre, åtte oldeforeldre, seksten tippoldeforeldre – og slik fortsetter det – antall forfedre dobles for hver generasjon bakover i tida.

Hvis jeg ønsker å finne tilbake til alle mine tippoldeforeldre, må jeg som følge av dette undersøke i alt 16 greiner før jeg finner alle disse forfedrene. Det skal jeg selvsagt ikke gjøre her, selv om jeg etter hvert har skaffet meg relativt god oversikt over mine forfedre. Jeg skal følge ei av greinene – den som i løpet av nesten 200 år har vokst fram til dags dato fra Gustav Eriksen, møllermesteren ved Vigelandsfossen. Gustav inne ved stammen – jeg ytterst på greina, men greina fortsetter å vokse, og der sitter mine etterkommere. Men det blir en annen historie

Gustav Eriksen (Gustav møller) og Ragnhild Olsdatter

Erik Gulbrandsen (1797-1845) fra Sør-Aurdal i Valdres og Marie Jensdatter (1803-1838) fra Østre Toten var ikke gift da de fikk sønnen Gustav i 1829 mens de bodde i Christiania. Slikt fikk ikke passere ubemerket på den tida, så lille Gustav ble ført inn i kirkeboka som «uægte barn». Jeg kan jo også nevne at da en av mine to oldefedre på farssida ble døpt Peder i Kleive kirke i nærheten av Molde i 1860, var også han «uægte». Følgende ble protokollert i rubrikken for navn på foreldrene i kirkeboka: *«Pige Marith Pedersdatter Grovehagen og Ungkarl Nils Eriksen .... Hendes 3die, efter Sigende hans 5te Leiermaal.»* De var ikke nådige den gang! Og med flere «uægte» forfedre kan det kanskje stilles spørsmål ved min egen ekthet? Eller la meg heller si det slik: Både tippoldefar Gustav og oldefar Peder ble gagns mennesker. De levde «ekte» liv og gjorde sin innsats, Gustav som møllermester på mølla

ved Vigelandsfossen, Peder som bøkker med eget verksted ved Øvre Ferjested i Kristiansand.

Men Erik Gulbrandsen giftet seg etter hvert med Marie, og de flyttet til Kristiansand, eller Christianssand som det het på den tida. Her ble sønnene Jens Fredrik og Christian Oluf født henholdsvis i 1834 og 1837. Siden foreldrene da var gift, vil jeg jo tro at disse to guttene da ble betegnet som «ægte». Den eldste av brødrene, Gustav, var altså «uægte» mens hans to yngre brødre var «ægte» til tross for at de hadde samme foreldre og formodentlig ble unnfanget på samme vis!

Gustav Eriksen kom til Vennesla i 1850-årene og ble da møllermester på mølla ved Vigelandsfossen. Han ble gift med Ragnhild Olsdatter 6. januar 1857. Ragnhild var datter til Ola Markussen Monskodet.

Jørgen Aas skriver i en av sine bøker at Jens Knutsen Lunden skjøt den siste bjørnen som ble skutt i Vennesla. Jens var gift med Albertine Balchen, datter til forvalteren på Vigeland, Hans Berent Balchen. Også Jens var min tippoldefar og Albertine min tippoldemor. De var dessuten stamforeldre til den tallrike Lunden-slekta. Jens og Albertine bodde i Lunden – eller «Gamlelonnen» som det ble kalt da jeg vokste opp. Bjørnen ble skutt samme dag som Gustav møller giftet seg med Ragnhild. Bryllupsfeiringen foregikk på husmannsplassen Monskodet, men om kvelden kom alle bryllupsgjestene til Lunden for å se på den døde bjørnen. En skutt bjørn var nok ikke dagligdags, selv ikke på den tida.

Den første tida Ragnhild og Gustav var gift bodde de i Monskodet like sør for stedet hvor Vigeland Brugsskole ble bygd senere. Noen år bodde de også på Sagejordet, men de flyttet senere tilbake til Monskodet. Navnet Monskodet kommer nok av beliggenheten på kanten av Vigelandsmonen like ved der terrenget heller bratt nedover mot elva. Skåd eller skod er et lokalt ord for stup eller bratt helling, jfr. «Skådane» i heia vest for det gamle huset Bommen ved Venneslafjorden. Monskodet – stedet i enden av Monen hvor terrenget heller bratt nedover mot elva.

Gustav Eriksen tok over plassen Monskodet før 1865 og hadde da svigerforeldrene boende hos seg. Ola Markussen, født 1809, var som nevnt svigerfar til Gustav. Ola hadde tidligere tatt over Monskodet etter sin far Markus Olsen, og Ola arbeidet som sagmester på Vigeland. Han giftet seg i 1832 med Kari Jensdatter, f. 1811. Hun var datter til Jens Jørgensen Vigeland.

I folketellingen 1865 kan vi lese at Gustav Eriksen bodde på «Monskud», han var «Huusfader» og hadde på dette tidspunkt fire barn med Ragnhild, som ble nevnt som «hans Kone». Gustav var «Huusmand med Jord» og dessuten «Møllemester paa Wigeland».

Gustav og Ragnhild bodde i Monskodet også ved folketellingen i 1875. Ved folketellingen 1891 bodde de på Sagejordet på vestsida av elva, men ved tellingen i 1900 var de tilbake i Monskodet, eller Møllebakken som plassen også ble kalt.

// Sagejordet på vestsida av Otra sett fra Vigeland Hovedgård 11. mai 1985. På Sagejordet bodde Gustav møller med sin familie en periode. Seinere ble et av hans barnebarn, Sigfrid Theresie Gustavsen født her – se nedenfor. Foto: Knut John Bakken. //



Ragnhild og Gustav fikk følgende barn:

1. Emilie Marie, f. 1857.
2. Karen Olivia, f. 1859.
3. Gunhild Andrea, f. 1860.
4. Edvard, f. 1862.
5. Odine, f. 1869.
6. Ole, f. 1875.
7. Regine, f. 1878.
8. Godtfred Johan, f. 1878 – død samme år.
9. Hilda, f. 1879.

Det hørte noe jord til Monskodet, men jordvidden ble en del redusert da bruksskolen og lærerboligen ble bygd like ved.

Gustav møller døde i 1902. Ved folketellingen i 1910 bodde kona Ragnhild fortsatt i Monskodet sammen med tre av barna – Odine, Ole og Regine. I 1912, ti år etter at ektemannen Gustav gikk ut av tiden, døde Ragnhild.

Ved folketellingen i 1920 kan familien fortsatt knyttes til Monskodet. Gustav møllers yngste sønn som da skreiv seg som Ole Gustavson, var ugift og bodde der sammen med sin ugifte søster som skreiv seg Regine Eriksen. Om Regine står det i folketellingen at hun «steller hus for broren», mens det om Ole er anført at han «passer motoren ved transportkjørselen ved Vigelands aluminiumsfbr.». Ute ved kanten av Vigelandsmonen hadde Vigelands Brug to motorhus. Her var det motorer for opptrekk og nedfiring av jernbanevogner på de bratte sporene som gikk mellom Setesdalsbanens sidespor og fabrikken nede ved elva. Så Ole Gustavsons jobb som motorpasser var nok i et av disse motorhusene, eller kanskje i begge?

Jeg husker godt disse motorhusene. Det ene sto i nærheten av tennisbanen, det andre ved foten av Metteshei. Begge husene er nå revet, men de sto der helt opp mot vår tid og var en del av det karakteristiske og idylliske området nederst i Vigelandsmonen.

Min interesse for slekt og lokalhistorie startet relativt tidlig. Jeg var ikke gamle karen da jeg fant den gjenstanden etter Gustav møller – den



// Dette familiebildet er tatt omkring 1880. Møllermester Gustav Eriksen (f. 1829 i Christiania) og kona Ragnhild (f. 1836 i Monskodet) med 6 av sine barn. Bak fra venstre: Karen Olivia, Edvard og Odine. Barna på fanget til foreldrene er Regine og Hilda. Sønnen Ole i midten foran. Foto: Vennesla Historielag. //



// Et av de to motorhusene som lå nederst i Monen. Foto: Vennesla Historielag. //



// Husmannsplassen Monskodet ca. 1920-30. Foto: Knut John Bakkens samling. //

gjenstanden som nevnes i overskriften og som jeg kommer tilbake til. Men samtalene mine med min mormor Sigfrid og seinere med min mor Ellen Solveig (se nedenfor) var i høyeste grad med på å stimulere denne interessen. Og i disse samtalene gikk det fram at Monskodet – denne beskjedne husmannsplassen på kanten av Vigelandsmonen – var en fin og skattet ramme omkring mine forfedres liv i mange, mange år. Både mormor og mamma snakket mye om Monskodet.

Ole Gustavson, også omtalt som Ole Monskodet og Ole Gustavsen, døde i 1931. Jeg antar at familiens tilknytning til Monskodet opphørte da. Men minnene om denne plassen levde videre i familien, og som nevnt forsøkte både mormor og mamma å bringe disse minnene videre til meg, og nå er det min tur…

Edvard Gustavsen og Anne Tønnesdatter

Han som hører til «mi grein» er nr. 4 ovenfor – Edvard, født i 1862. På den tida var det ennå vanlig å bruke et patronym (patronymikon) som etternavn. Det vil si at etternavnet ble avledet av farens fornavn – derfor skrev Edvard seg med etternavnet Gustavsen. Det er jo enkelt – det betyr simpelthen Edvard, sønn til Gustav.

Edvard var min oldefar. Han giftet seg i 1893 med oldemor Anne Tønnesdatter, født 1868. Hun kom fra husmannsplassen Slyngestad som lå like i nærheten av Monskodet. Slyngestad lå i bakken som går ned fra Monen til brukets bygninger nede ved elva – like ved foten av Metteshei. Så den var ikke særlig brei den bekken oldefar Edvard måtte over for å hente vann. Anne og Edvard fikk følgende barn:

1. Sigfrid Theresie, f. 1895.
2. Gustav, f. 1896.
3. Tønnes Andreas, f. 1900.

Edvard og Anne var ikke gift da folketellingen i 1891 ble gjennomført, og da er det sannsynlig at de begge bodde hjemme hos sine foreldre, henholdsvis i Monskodet og på Slyngestad.

Hvor de bodde som nygifte og da barna ble født, har jeg ikke funnet ut helt sikkert. Da de to eldste barna ble døpt i 1895 og 1896, finner jeg i kirkeboka at «Vigeland» er oppført som familiens adresse. Kanskje de bodde i Monskodet eller på Slyngestad sammen med enten Edvards eller Annes foreldre?

Imidlertid har det i familien blitt muntlig overlevert at min mormor Sigfrid Theresie ble født på Sagejordet, og det er ikke usannsynlig at det er riktig. Familien



// Edvard og Anne Gustavsen. Foto: Knut John Bakkens samling. //



// Huset Frivold, gnr. 6 bnr. 84, på Danskehaugen. Adressen i dag er Danskehaugen 10A. Datter til Gustav møller, Hilda Tønnesen, og ektemannen Gunvald eide dette huset. Hildas bror, min oldefar Edvard Gustavsen, bodde her en del år sammen med sine to barn. Foto: Knut John Bakkens samling. //

kan tidligere tidvis knyttes til denne plassen – Sigfrids bestefar, Gustav møller, bodde jo der en periode sammen med sin familie.
Når vi kommer til folketellingen i 1900, som ble foretatt seint på året, er oldemor Anne Tønnesdatter allerede død. Ifølge kirkeboka døde hun av «lungetæring» (tuberkulose). Hun døde 1. september 1900, bare 32 år gammel. Tønnes Andreas, hennes yngste barn, var bare 2-3 uker gammel da hun døde.

Ved nevnte folketelling bodde Edvard og de tre barna på Danskehaugen, i samme hus som Edvards barnløse søster Hilda og hennes mann Gunvald Tønnessen. I dette huset bodde dessuten Odine, Edvards 7 år yngre søster, oppført i folketellingen som «Husbestyrerske». Hun er nok der midlertidig for å hjelpe broren sin, enkemannen Edvard som da har tre mindreårige barn.

Det tragiske skjedde at disse tre mindreårige ganske snart ble til to. Lille Tønnes Andreas døde allerede 4. mai 1901, knapt ni måneder gammel. I kirkeboka er bronkitt oppført som dødsårsak.

Det kan for øvrig nevnes at da nevnte Hilda, yngste søster til Edvard, ble døpt, ble navnet hennes oppført i kirkeboka som Gunhilde Jensine Fredrikke – så Hilda var jo litt av en forenkling!

Ved folketellingen i 1910, altså 10 år senere, er den stadig ugifte Odine tilbake i barndomshjemmet Monskodet som «tjenestegjørende i huset». Hun er nok der for å stelle for sin gamle mor, Ragnhild, som fortsatt lever (døde i 1912). Odines to søsken, broren Ole og søsteren Regine bor der også. Oldefar Edvard bor fortsatt i sin søsters hus på Danskehaugen sammen med sine to gjenlevende barn Sigfrid Theresie og Gustav som nå er henholdsvis 15 og 14 år gamle. Oldefar jobbet da som snekker på Hunsfos Fabrikker, Sigfrid Theresie gikk på handelsskole og Gustav var «forsættelsesskoleelev».

Edvards sønn Gustav emigrerte til British Columbia i Canada den 19. mars 1913, og nesten tre måneder senere reiste oldefar Edvard etter sammen med datteren Sigfrid Theresie og svigersønnen Knut Klepp. Mer om dette nedenfor.

Oldefar Edvard Gustavsen kom tilbake til Norge før folketellingen i 1920 og døde på Vikeland i 1945.

Sigfrid Theresie Gustavsen og Knut Klepp

Edvard Gustavsens eldste barn, Sigfrid Theresie født 1895, ble min bestemor, min mormor. Hun ble morløs allerede da hun var 5-6 år gammel, og hun bodde en stor del av sin oppvekst i huset til sin tante Hilda på Danskehaugen sammen med sin far og sin yngre bror Gustav. Sigfrid ble gift med Knut Klepp, og hvem var så han?

På en høyde på motsatt side av hovedveien og jernbanen sett fra Danskehaugen bodde Gustav Klepp med sin familie. Gustav Klepp var også min oldefar – alle har som kjent fire oldefedre, og Gustav var en av dem. Han ble født på Svaland i Birkenes kommune i 1864. Gustav Klepps foreldre kjøpte i 1869 gårdsbruk på Klepp, bnr. 1, og familien flyttet dit. Bruket på Klepp lå ved Kleppvannet ved veien mellom Skjerkedalen i Vennesla og Vassbotn i sørenden av Ogge i Birkenes kommune. Navnet Klepp har de da fra bruket ved Kleppvannet.

Oldefar Gustav Klepp flyttet til Vennesla i 1890, og han fikk jobb ved sagbruket ved Vigelandsfossen. Senere jobbet han på Hunsfos Fabrikker.

21. november samme år som han flyttet til Vennesla, altså i 1890, giftet han seg med Marie Jensdatter Lunden, født 1865. Hun var datter av tidligere nevnte bjørnejeger Jens Knutsen Lunden og Albertine Balchen. Hun var dessuten søster til den kjente smeden Knut J. Lunden.

Gustav og Marie fikk fem barn:

1. Knut, født 1891.
2. Anna Jensine, født 1897.
3. Borghild, født 1900.
4. Albertine, født 1903.
5. Jens, født 1910.

Da Gustav Klepp og Marie Jensdatter Lunden giftet seg i 1890, flyttet de inn som leieboere på Eikebakken. Kanskje ikke så rart, for det var den eldre søsteren til Marie, Karoline født 1853, og mannen hennes Ingebret Kristensen Fenet, som hadde Eikebakken på denne tida. Marie og Gustav bodde her da min bestefar (morfar) Knut Klepp ble født i 1891.

Marie og Gustav bodde trolig på Eikebakken inntil de kjøpte eiendommen Bostevoll på Kvarstein i 1895. Huset på Bostevoll lå vest for jernbanen og like ved veien ved Kvarstein skole (like sør for huset der tidligere lærer Helge Rosenberg bodde). Bostevoll ble revet i forbindelse med utvidelse av hovedveien. Ved folketellingen i 1900 bodde familien på Bostevoll – Marie og Gustav og de fire eldste barna.

Gustav Klepp solgte Bostevoll til Adolf Balchen i februar 1905, og han flyttet da til høydedraget nord for Tjovemoen hvor han bygde hus på en eiendom han kalte Klepp. Eiendommen Klepp, gnr. 4 bnr. 10, høyt oppe i lia på østsida av jernbanen like nord for Hunsfoss skole, omtrent rett øst for Danskehaugen, har i dag adressen Rakkestad 1. Min mors fetter, Leonhard («Leo») Winger hadde dette huset i nyere tid.

Ved folketellingen i 1910 bodde Knut Klepp sammen

med sine foreldre i dette huset. Han var da 19 år og arbeidet på aluminiumsfabrikken på Vigeland. Fra eiendommen Klepp kunne de se bort til Danskehaugen på den andre sida av jernbanen. Her lå som nevnt huset «Frivold», og folketellingen i 1910 viser som nevnt at min oldefar Edvard Gustavsen da bodde der sammen med sin søster Hilda og svogeren Gunvald Tønnessen. Hilda og Gunvald var barnløse, men oldefar Edvard, som var enkemann, hadde sine to barn boende hos seg.

Det kan jo ha vært slik, tror jeg, at morfar Knut Klepp på den andre sida av jernbanen kunne sitte der oppe på Klepp og skue ned på de som bodde på Danskehaugen. Om han gjorde det, vet jeg ikke, og jeg vet selvsagt heller ikke om det allerede i 1910 hadde oppstått «søt musikk» mellom Sigfried Theresie på Danskehaugen (15 år) og Knut på den andre sida av jernbanen (19 år).

I hvert fall ble det slik at Sigfrid og Knut giftet seg tre år senere, i 1913, og kort tid etter bryllupet emigrerte de til Canada. Som nevnt ovenfor dro de sammen med Sigfrids far Edvard Gustavsen, og de fulgte da etter Sigfrids bror Gustav som hadde dratt avgårde ca. tre måneder tidligere.

Sigfrid var bare 18 år da hun som nygift pakket sine saker da hun den 6. juni 1913 reiste med båt fra Kristiansand (C.P.R. Line) sammen med sin mann Knut som var 22 år og min oldefar Edvard som var 51. De reiste mot ukjent mål for å bosette seg i Canada. Men de kunne jo se fram til gjensyn med Sigfrids bror Gustav.

De to eldste barna til Sigfrid og Knut ble født i Canada, Anna Marie i 1914 og Gustav i 1916. De to barna ble døpt i Wardner, en liten by helt sørøst i British Columbia.

Men oppholdet i Canada skulle vise seg å bli midlertidig. Sigfrids bror, Gustav Edvardsen, slo seg til i Canada mens resten av familien returnerte til Norge etter at første verdenskrig var avsluttet.

Ved folketellingen i 1920 bor Sigfrid og Knut (mormor og morfar) og deres to barn Anna og Gustav på eiendommen Klepp sammen med Knuts foreldre Gustav og Marie Klepp og Knuts hjemmeværende søsken Anna Jensine, Albertine og Jens. «Med på lasset» er far til Sigfrid, oldefar Edvard Gustavsen. På dette tidspunktet har jeg altså to oldefedre og ei oldemor under samme tak: Gustav Klepp, Edvard Gustavsen og Marie Klepp. Dessuten bor det to med navnet Gustav Klepp i samme hus – den ene min oldefar, den andre min onkel – se senere.





// Søskenparet Sigfrid og Gustav fotografert i British Columbia i 1900-tallets andre tiår. Foto: Knut John Bakkens samling. // ↑

// Her står Knut Klepp i midten. Hans svoger Gustav Edwardson (legg merke til den anglifiserte w'en) sitter til høyre. Mannen til venstre er ukjent. Foto: Knut John Bakkens samling. // ↗



// Mormor Sigfrid Theresie og hennes bror Gustav tidlig på 1900-tallet. Det er ca. 70 år mellom dette bildet og bildet til høyre. Foto fra Yngvar Hannevik . //



// Søster og bror på Kristiansand Lufthavn Kjevik tidlig på 1970-tallet. Min mormor Sigfrid Theresie Klepp sier farvel til sin bror Gustav Edwardson. Farvel for siste gang. Sigfrid Theresie og Gustav skilte lag like etter at første verdenskrig var slutt da mormor forlot Canada og reiste tilbake til Norge. Siden så søster og bror hverandre bare et par ganger. For et par generasjoner siden var atskillelse emigrasjonens pris ... Foto: Knut John Bakkens samling. //



// Familien Klepp. Bakerst fra venstre: Anna Marie (gift Reber), Gustav, Ellen Solveig (gift Bakken), Edmund, Ruth (gift Kvarstein, senere gift Berge). Foran fra venstre: Sigfrid Theresie, Olav, Knut. Foto: Knut John Bakkens samling. //

Det vil gå fram av det foregående at søsknene Sigfrid Theresie og hennes et år yngre bror Gustav var noen år sammen i Canada. Deretter skilte de lag – Gustav ble værende i Canada hvor vi fortsatt har slektninger, mens Sigfrid vendte tilbake til Norge. Etter at mormor returnerte til Norge så hun sin bror igjen bare et par ganger. I deres generasjon var atskillelse emigrasjonens pris . . .

Mormor Sigfrid fikk barndomsårene og oppveksten sammen med sin yngre bror. De fikk også noen få år sammen i Canada som unge voksne.

I 1922 flyttet Knut Klepp med sin familie inn i «kvidbrakke nr. 19», den øverste brakka i rekka mot hovedveien. Dette var den siste «kvidbrakka» som ble bygd, og den var trolig helt ny da mormor og morfar flyttet inn.

Det var stor stas å flytte inn i et hus som var så godt utrustet i forhold til standarden den gang: Vannklosett, vaskekjeller, husholdningskjeller og vedkjeller var ikke helt vanlig i Vennesla på den tida. De øvrige fire barna, blant annet min mor Ellen Solveig, ble født mens Sigfrid og Knut bodde i «Kvidbrakke nr. 19». Sigfrid og Knut fikk følgende barn:

1. Anna Marie, født 1914 i Canada.
2. Gustav, født 1916 i Canada.
3. Edmund, født 1922.
4. Ellen Solveig, født 1924.
5. Ruth, født 1926.
6. Olav, født 1927.

Etter at de returnerte til Norge arbeidet morfar Knut Klepp på Vigelands Brug, hvor han også hadde jobbet før han dro til Canada. Morfar døde i 1958 da jeg var 12-13 år gammel. Mormor Sigfrid døde i 1974.

Ellen Solveig Klepp og Kåre Bakken

Sigfrid og Knut Klepps fjerde barn, Ellen Solveig født 1924, ble etter hvert min mor. Hun ble født mens de bodde i «kvidbrakke nr. 19», og der bodde hun til hun giftet seg i 1945.

Litt før hun fylte 16 år fikk hun høsten 1939 jobb på Høie Fabrikker, selv om aldersgrensen i spinneriet var 16 år. Hun fikk kjøpt seg en sykkel av typen «Favorit» hos Arthur Syvertsen, og hver dag syklet hun til jobben på Mosby og tilbake igjen til Vikeland. Hun fortalte meg at det var litt skummelt å sykle i kveldsmørket uten lys etter krigsutbruddet og etter at blendingen ble innført.

Jeg kan for øvrig nevne at den sykkelen hun kjøpte hos Arthur Syvertsen var den sykkelen jeg brukte da jeg tidlig på 1950-tallet skulle lære å håndtere et slikt framkomstmiddel som etter hvert ble en viktig del av hverdagen for meg og mange, mange andre. Alle, både barn og voksne, syklet mye på Vikeland og sikkert også på de fleste steder i landet i årene etter krigen – det var få som hadde bil før restriksjonene på innførsel av biler ble opphevet i 1960. Så vi måtte gå eller sykle.

Etter hvert kom da min far inn i bildet. Kåre Bakken het han, født i Trondheim i 1922. Han vokste opp dels på Lademoen i Trondheim og dels i Hommelvik i Malvik kommune øst for Trondheim. Etter at hans mor døde allerede i 1933 var det hans eldste søster Aase, min kjære tante Aase, som ble en slags reservemor for ham.

Pappa kom til Vennesla på forsommeren i 1940 da han var 17-18 år gammel. Hans far, John Bakken, som hadde vært enkemann siden 1933 hadde reist til Sørlandet noen år før krigen, blant annet for å ta seg av sine gamle foreldre som da bodde på Øvre Mosby. Min oldefar, Peder Bakken, som jeg foran har omtalt som «uægte barn» fra Bolsøy ved Molde, flyttet omkring første verdenskrig med sin familie til Kristiansand, hvor han etablerte seg som bøkker.

Da min far kom til Vennesla kort tid etter tyskernes okkupasjon i 1940, var farfar John Bakken verkstedformann på Setesdalsbanens verksted på Grovane, og han bodde da i Goli like i nærheten av arbeidsplassen. Hit kom da min far, og farfar skaffet ham midlertidig jobb på omlastingstomta ved Grovane stasjon.



// Dette var et av de merkene som prydet de syklene som ble montert hos Arthur Syvertsen. De som ønsker å lese mer om Arthur Syvertsens virksomhet finner en interessant artikkel om dette i historielagets årsskrift 2017: https://www.venneslahistorielag.org/aarsskrifter //

Noe senere ble min far fast ansatt i NSB og jobbet da ved Kristiansand stasjon, først som stasjonsbetjent, deretter som sporskifter, skiftekonduktør og som stasjonsformann. Farfar dro tilbake til Trondheim noen år etter at hans mor og far døde. Oldemor Helene døde i 1939 og oldefar Peder i 1940. De har sin grav ved Oddernes kirke.

Men pappa ble igjen på Sørlandet, og etter hvert traff han min mor. De giftet seg i 1945. Som nygifte leide de en liten leilighet på Justnes i daværende Oddernes kommune, og der bodde de da jeg ble født året etter. Men allerede etter 2-3 år flyttet de til Vennesla da de fikk leie et par rom på et småbruk i Naudeskaret, eller Åsvegen som det heter i dag. De fikk kjøpt ei tomt av eierne at dette småbruket, og på sensommeren 1953 kunne vi flytte inn i det huset som i dag har adressen Åsvegen 55. Jeg hadde kort tid før begynt i 1. klasse på Kvarstein skole, og min bror Øyvind var et og et halvt år.

Men det kom flere barn, og her er hele oversikten:

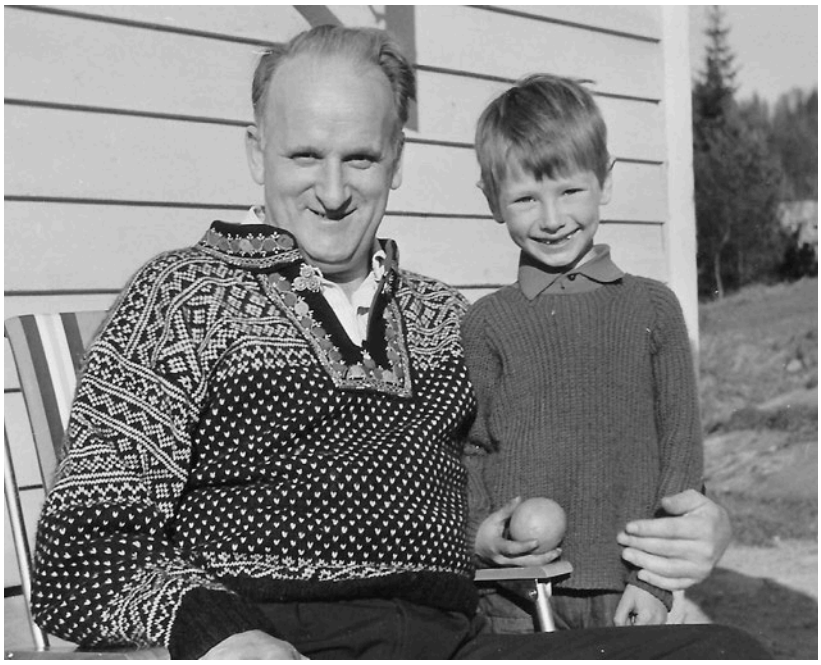
Knut John, født 1946.
Øyvind, født 1951.
Bjørn, født 1956.
Åse Marie, født 1960.

I Åsvegen 55 vokste jeg opp sammen med mine søsken. Pappa fortsatte å jobbe i NSB. Da han gikk av med uførepensjon, var han formann på godshuset ved Kristiansand stasjon. Mamma var hjemmeværende husmor, og vi fikk en god oppvekst.

Jeg ble født like etter krigen – hjemmeværende mor, og en far i statens tjeneste som jernbanemann. Gode naboer på alle kanter. Besteforeldre, tanter, onkler og søskenbarn i nærheten, og etter hvert tre søsken. Det var en trygg og god oppvekst. Materielt sett var det kanskje ikke all verden, men det var jo slik den gangen, like etter krigen. Det var rasjonering og mangel på en del ting, og jeg husker ennå rasjoneringskortene. I forhold til dagens levestandard var det vel en himmelvid forskjell. Men vi kjente ikke til den forskjellen den gangen – vi hadde det godt – vi led ingen nød. Etterkrigstida var nok på mange måter spesiell. Okkupantene forlot landet, og Norges befolkning tok med liv og lyst fatt på oppgaven med å bygge opp landet igjen etter fem lange og knugende krigsår. Det var i hvert fall slik vi opplevde det den gang – alle dro i det samme tauet og i samme retning, og alle piler pekte oppover. At det i ettertid har blitt reist spørsmål om rettsoppgjør, om behandlingen av krigsseilere, «tyskerjenter», «profitører», «nådeløse nordmenn» osv., lar jeg ligge. Vi som vokste opp i disse årene så ikke disse problemene. Vi så dugnad og samhold, vi så at mor hadde ting på stell, og vi så at far regelmessig og trofast kom hjem med lønninga …. Pappa døde i 1980, bare 57 år gammel, og etter



// Mamma, Ellen Solveig Klepp (gift Bakken), fotografert i Åsvegen i 1965 da hun var ca. 40 år gammel. Foto: Knut John Bakken. //



// Pappa, Kåre Bakken, var glad i barn. Her sitter han utenfor hjemmet i Åsvegen sammen med sin gode venn, nabogutten Rolf Arne Borgersen. Påsken 1968. Foto: Knut John Bakken. //



// 30. april 2016 var jeg med på arrangere et treff for folk med tilknytning til Vikeland. Løa på Vigeland Hovedgård var stappfull av «vigelendinger». Mange måtte avvises på grunn av plassmangel. Her står fire søsken og etterkommere etter Gustav møller sammen utenfor festlokalet. Fra venstre: Åse Marie, Bjørn, Øyvind og Knut John. //

at alle barna flyttet ut ble mamma boende alene i Åsvegen 55 til hun solgte huset i 2006.

De siste årene mamma levde bodde hun i leilighet på Venneslatunet. I disse årene hadde vi mange gode samtaler om slekt, om hennes oppvekst- og ungdomsår og om generelle forhold i Vennesla før mi tid. Disse samtalene hadde jeg stor glede av.

Mamma døde 11.11.2018 kl. 11 – på timen 100 år etter at våpenhvileavtalen etter første verdenskrig ble undertegnet i ei jernbanevogn i Compiègneskogen i det nordlige Frankrike.

Så er ringen sluttet – eller for å si det mer korrekt – greina fra tippoldefar Gustav Møller har vokst, og ytterst på den greina satt jeg noen år sammen med mine tre søsken. Men egentlig slutter det ikke der – greina vil fortsette å vokse, og allerede sitter det 21 etterkommere etter Gustav møller lenger ute på den samme greina. Historien fortsetter, men den historien må andre fortelle når tida kommer . . .

En gammel gjenstand

Så er det vel på tide at jeg vender tilbake til den noe tvetydige overskriften jeg startet med – «Fra møllermesterens verktøykasse» – hva i all verden har den med foranstående tekst å gjøre? Jeg skal forsøke å forklare.

Min morfar Knut Klepp døde som nevnt i 1958 mens han og mormor Sigfrid ennå bodde i kvidbrakke nr. 19. Egentlig var det vel slik at det i leiekontrakten ble forutsatt at en leietaker i brukets arbeiderboliger måtte være ansatt ved bruket. Og det samme gjaldt nok også brukets funksjonærboliger. Jeg vil derfor tro at det var slik at når en ansatt ved Vigelands Brug døde eller sluttet i jobben, så måtte familien flytte ut fra brukets bolig – de hadde ikke lenger rett til å bo i leiligheten.

Jeg vet ikke hvor strengt denne regelen ble håndhevet. En av mine onkler bodde flere år sammen med sin familie i kvidbrakke nr. 22 selv om han jobbet på wallboardfabrikken. Det var vel gjerne slik at behovet for å innlosjere nye ansatte var bestemmende for hvor raskt eldre leietakere uten rettigheter måtte flytte ut. I 1958 da morfar døde og i tida etter det ble nok regelen om utflytting håndhevet mindre strengt. Det foregikk nemlig en temmelig omfattende boligbygging utover i 1950-årene, og mange ansatte ved Vigelands Brug fikk egne hus etter hvert.

Etter at morfar Knut var død, flyttet mormor opp til sin datter Ruth Kvarstein som bodde i etasjen over

i samme brakka. Der bodde mormor en tid før hun flyttet inn i 2. etasje i mine foreldres hus i Åsvegen. Her bodde hun til min bror Øyvind giftet seg og fikk behov for et sted å bo. Mormor flyttet da til sin eldste datter, Anna Reber på Hallandsåsen, hvor hun bodde inntil hun etter eget ønske flyttet inn på Venneslaheimen. Således bodde mormor som enke vekselvis hos alle sine tre døtre før hun flyttet inn på gamlehjemmet. På Venneslaheimen bodde hun til hun døde.

Hvor lenge mormor ble boende i kvidbrakke nr. 19, husker jeg ikke, og jeg vet heller ikke om hun måtte flytte opp til sin datter Ruth eller om hun flyttet opp fordi hun trengte litt hjelp i hverdagen. Det kan nå være det samme.

I hvert fall var det slik at kjellerboden hennes måtte tømmes. Det var en sommerdag tidlig på 1960-tallet. Jeg var vel 14-15 år gammel. Mormor hadde bedt meg ta det jeg ville ha etter at hennes sønn, min onkel Gustav Klepp, hadde tatt det han ville ha. Jeg var der ikke samtidig med onkel Gustav. Han hadde vært der tidligere og tatt med seg det han ville ha. Og det skulle jo bare mangle – han lå langt foran meg i «arverekka». Tidligere hadde jeg sett at det var en del verktøy der – oldefar Edvard som hadde bodd i huset til han døde i 1945 hadde jobbet som snekker, og det hadde nok vært hans verktøy. Nå var det ikke så mye igjen i kjelleren. Det som hadde vært av gammelt verktøy hadde onkel Gustav tatt med seg, og den hunveden som fortsatt lå der kunne ligge igjen til neste leietaker.

Men jeg fant en gjenstand som jeg tok vare på og som nå har vært i mitt eie i mer enn 60 år: En gammel passer laget av tre. En ganske stor passer – beina eller stengene er om lag 75 cm lange. Den tok jeg vare på. Den var ikke med til Oslo da jeg bodde der på slutten av 1960-tallet, men ellers har den til enhver tid hengt på veggen min på de stedene jeg har bodd.

Hvorfor i all verden tok jeg vare på denne passeren, og hva har den å gjøre med det jeg har skrevet foran? La meg si det slik at denne gamle passeren på en måte satte fantasien min i sving. Mormor fortalte meg at passeren hadde tilhørt hennes bestefar, Gustav Eriksen som hadde vært møllermester på Vigeland mølle. Jeg visste jo



// Her henger passeren på veggen min sammen med det diplomet morfar Knut Klepp fikk da han i 1942 ble tildelt Norges Vels Medalje for lang og tro tjeneste etter å ha jobbet 35 år på Vigelands Brug. Foto Knut John Bakken. //

ikke en gang at det hadde vært mølle nede ved Vigelandsfossen – og sagbruk – og jernverk – da jeg vokste opp var det bare en alumininumsfabrikk der nede ved fossen.

Det mormor fortalte tente nok en gnist i meg. Den utviklet seg ikke til en flamme i første omgang, men den var tilstrekkelig til å vekke en gryende interesse for lokalhistorie og slekt, og passeren ble med hjem til Åsvegen.

Den gamle passeren ble et symbol som knyttet meg til ei fortid som ble mer og mer interessant etter som årene gikk. Dessverre gikk årene for fort. Mormor døde i 1974, og 21 år senere, i 1995, døde onkel Gustav. De var begge gode fortellere, og de husket mye fra bomiljøet i «brakkane», og onkel Gustav jobbet på aluminiumsfabrikken i 45 år. De hadde så mye å fortelle, men dessverre ble det slik at jeg i en travel hverdag ikke fikk satt meg ned for å høre på dem og notere ned alt det de hadde å berette. Men heldigvis var det slik at min mor også husket mye, spesielt om slekta vår, og basert på samtalene med henne fikk jeg i hvert fall notert ned noe av den interessante historien som kan knyttes til det området hvor jeg vokste opp.

Mormor, onkel Gustav og mamma fortalte meg ved flere anledninger om familien, om mine forfedre, om de som hadde bodd på husmannsplassene Monskodet og Slyngestad og på Sagejordet på «hisida a' åna». De fortalte om bomiljøet i «brakkane» og om mange mennesker som jeg ennå husker fra barndom og oppvekst og som jeg leverte «Dagbladet Sørlandet» til på slutten av 1950-tallet. Jeg fikk høre om ubehagelige og farlige avgasser i fabrikkhallen der det ble raffinert aluminium, om fossestryk, om farlig arbeid med regulering av nåledammen ved Vigelandsfossen, og om min mors gange over den smale gangbanen over fossen da hun skulle besøke sin søster Anna som bodde på Monen på vestsida av elva – der skulle hun være barnevakt for sin nevø, min fetter Freddy Reber som var åtte år eldre enn meg. Hun sparte mye tid ved å gå den farlige gangbanen over dammen i stedet for å ta veien over Heiselbrua og Sagejordet eller over Hallandsbrua og Moseidmoen.

Disse beretningene satte sine spor. De vekket min interesse for det livskraftige samfunnet som grodde opp i området ved Vigelandsfossen og for de menneskene som brukte sine liv til å utvikle dette samfunnet. De jeg har skrevet om her og mange flere tilhører min slekt. Jeg føler at jeg har fått en arv jeg kan være stolt av!

Og den gamle passeren er en konkret gjenstand som kan knyttes til utviklingen som har funnet sted i den bygda som står mitt hjerte så nær. Det kan være at det er riktig det mormor sa at det var min tippoldefar Gustav møller som eide og brukte denne passeren. Men det kan like gjerne ha vært Gustavs svigerfar, min tipptippoldefar Ola Markussen Monskodet som var sagmester på sagbruket ved fossen.

Jeg nevnte foran at passeren satte fantasien min i sving, og det gjorde den. Jeg ser for meg kjempestore vannhjul som var kraftkilden til sagbruk og mølle ved Vigelandsfossen. Ifølge professor Stein Tveite hadde disse vannhjulene en diameter på 5 meter eller mer, og bredden kunne være i overkant av en meter. Fra disse vannhjulene måtte kraften overføres til sagblader, møllesteiner og annet. Jeg har ikke kunnskap om hvordan slik kraftoverføring skjedde, men i min fantasi ser jeg for meg tannhjul, drivreimer og akslinger med hjul i forskjellige størrelser. Fantasien min forteller meg videre at enten møllermester Gustav eller sagmester Ola, eller begge, brukte passeren til å konstruere de hjulene som måtte til for å holde i gang virksomheten ved Vigelandsfossen.

Nå skal passeren tas ned fra veggen min. Den skal tilbake der den hører hjemme – under bruset fra fossen – skjønt i dag er det vel mer duren fra kraftstasjonen som dominerer lydbildet.

Ved Hydro Vigelands Brug AS er de veldig flinke til å ta vare på sin rike historie som startet for mer enn 400 år siden. De har tatt vare på mange gamle gjenstander, og de har et rikholdig dokumentarkiv som sikkert var til stor hjelp for Emilie Marie Andresen da hun skeiv de to praktbøkene om Vigeland som ble utgitt for et par år siden.

Nå skal passeren tilbake dit den hører hjemme. Jeg har vært i kontakt med Vigelands Brug, og de vil gjerne innlemme passeren i sin samling av gamle gjenstander. De kan jo henge den på en vegg hvis det passer . . .

Kilder

Digitalarkivet: Folketellinger og kirkebøker.
Emilie Marie Andresen: Vigelands Brug 1620-2020.
Jørgen Aas: Glimt fra det gamle Vennesla.
Jørgen Aas: Vigeland Hovedgård – husmannsplasser og slekter.
Peder Berntsen: Upublisert manuskript om husmannsplassene under Vigeland.
Stein Tveite: Vennesla – bygda og folket.
Yngvar Hannevik: Diverse notater om slekt – Monskodet og Slyngestad.



// Som en avslutning på denne litt merkelige artikkelen som er en blanding av flere ting, setter jeg inn et bilde av en del av arbeidsstokken på Vigelands Brug. Jeg kjenner ikke årstallet, men jeg vil tro at bildet er tatt i 1920-årene, en god del år før jeg ble født inn i den velferdsstaten disse karene var med på å kjempe fram. Foran fra venstre: Min morfar Knut Klepp, Sigurd Salvesen, Adolf Bredesen, Henrik Iversen, Knut Aasland, Thomas Andersen, Wilhelm Hansen, Kai Birkenes, Peder Hennestad, Carl Svarstad. Bak fra venstre: Olav Thommesen, Erling Birkeland, ukjent, Jørgen Haugland, Harald Glastad, ? Sørensen, Bernhard Thorsen, Konrad Nyland, Jens Eskildsen, ? Svendsen, Salve Jensen Salvesen. Foto: Arild Eriksens samling. //



Otra

– ei perle i bygda

Av **Øyvind Bakken**

Sett i et historisk perspektiv er 30 år en kort tid, men den historien som startet for ca. 30 år siden er en riktig gladsak: Laksefisket skulle ikke lenger være forbeholdt rikingen med tykk lommebok, dyr fluestang, tweedjakke og slips. Lakselordenes tid er forbi i Otra. Det er heldigvis ikke noen bestemt kleskode blant laksefiskerne i denne elva i dag, og det helt vanlig å fiske både med «slug og beide» . . .

Vi som vokste opp på Vikeland på 50- og 60-tallet, vokste opp med ei elv som så å si var død nedstrøms Vigelandsfossen. Forurensing hadde tatt knekken på det meste av livet i elva, og den spesielle laksestammen i Otra var utryddet. Otralaksen var tidligere viden kjent for sin størrelse, noe som også de engelske eierne visste å sette pris på når de oppholdt seg på Vigeland Hovedgård og høstet av det de fikk opp av elva. Dette er behørig omtalt i bøker og andre skrifter og forbigås her.

Da det i andre halvdel av 1980-årene ble satt i gang dugnad i den hensikt å få Vigeland Hovedgård rustet opp til fordums prakt, var det ikke alle som syntes at dette var noen god ide. Min mor var en av dem som ikke syntes noe om dette. De minnene hun hadde fra barndom og ungdomstid var at disse utlendingene som holdt til på hovedgården skulle bestemme alt. Til og med bading om sommeren kunne være et problem. De kunne risikere å bli jaget dersom de badet på «feil sted», for eksempel i Kollerkilen som var så populær i vår tid. Derfor holdt de seg heller lenger opp i elva, i nærheten av stedet hvor Wallboardfabrikken ble bygd og satt i drift tidlig på 1950-tallet. Denne badeplassen kalte de for Sommerkilen.

Men på «tross» av mamma og andre «restaureringsmotstandere» ble dugnaden gjennomført, og det ble masse aktiviteter der utover på 1990-tallet etter at hovedgården sommeren 1991 ble åpnet etter den omfattende restaureringen.

Noen år senere ble det igjen redusert aktivitet på grunn av manglende vedlikehold, inntil eieren Hydro Vigelands Brug pusset opp, og gården står nå og skinner sammen med de nye flotte selskapslokalene knyttet til Løa Restaurant. De gamle lokalene til Løa ble ødelagt i en påsatt brann i 2017, mens de nye lokalene ble åpnet i 2019 etter gjenoppbygging.

Vigeland Hovedgård og området rundt framstår nå som veldig flott, men det som er mitt anliggende er den utviklinga som har funnet sted de siste 30 årene etter at Otra igjen ble lakseførende.

I 1991 var elva fortsatt forurenset selv om flere rensetiltak hadde blitt gjennomført i årenes løp. Likevel åpnet det seg dette året en mulighet til å prøve laksefiske en kort periode, hvilket førte til at jeg rasket sammen noe fiskeutstyr etter min far. Dette var utstyr som var brukt til sjøfiske. Selv hadde jeg bare lett utstyr som jeg hadde brukt til ørretfiske rundt om. Da skjedde det at det etter kort tid slo på en laks som viste seg å være på 7,6kg, og den så tålig blank og fin ut. Men det viste seg at den var uspiselig.

Da jeg gikk over Heiselbroa tilbake til hovedgården, var allerede lokalavisen på plass for å ta et bilde og en prat. I den artikkelen har det sneket seg inn en feil som det er like godt å rette opp selv mer enn 30 år senere. Det står at jeg ikke tilhører de som har fiskedilla, men det hadde og har jeg. Min første fisk fikk jeg før jeg var 5 år, og 67 år senere herjer dilla



Gla´laks i Otra

Han var i skyene. Lykkelig, men fortsatt dirrende av spenning, over å ha fisket den første laksen i sitt liv. Øyvind Bakken fra Moseidmoen tok lørdag en laks på 7,6 kilo i Otra. – Dæ å gøy det var, sa han og smilte.

Øyvind Bakken tilhører de menneskene som ikke har fiskedilla. Likevel synes han det er artig å kaste litt med stanga.

– Det som var gøy, var at jeg ikke brukte profesjonelt utstyr. Stanga er gammel og kroken er helt vanlig. Det viser hvor lite som skal til for å ha det gøy med fisking, sier han.

Han kastet bare to kast. Da bet ruggen på. Etter lange og harde tak fikk han fisken på land med hjelp av en annen fisker som stod like nedenfor.

– Minuttene det tok å få fisken på land var lange og tunge. Jeg var redd den skulle slippe taket. Men det gikk greit, forteller han og viser frem den store laksen til de skuelystne som etterhvert kom til.

Den store fisken var merket. Øyvind Bakken tok derfor kontakt med Angelo Tambini, som ba ham levere inn noen skjellrester fra fisken sammen med mål, vekt og merkelappen. Tambini besørger videreforsendelsen.

– Så nå blir det laks på menyen?

– Først må jeg kontrollere om den smaker godt eller dårlig.

Dessverre viste det seg at laksen ikke smakte godt. Det forurensede vannet hadde satt smak.

Øyvind Bakken med den store laksen. Første gang han har fått laks.

// Klipp fra Vennesla Tidende 1991. //▲



// Bilde fra 1993, undertegnede i midten etter å ha landet en laks på over 11 kg sammen med to gode hjelpere. Angelo Tambini til venstre og Roar Berntsen til høyre. Foto: Vennesla Tidende. // ▶

fortsatt, men kanskje ikke like hardt som før. Så de første årene etter at laksefisket startet opp igjen var det om å gjøre å få laks med lakselus, for da hadde den ikke stått på elva så lenge at den hadde fått usmak.

Det var veldig godt fiske disse årene, og jeg fikk etter hvert mange laks på samvittigheten. Den største opplevelsen var da jeg i 1993 etter mye om og men fikk landet en speilblank laks på over 11 kg – og den hadde lus på.

Dette er 30 år siden og som nevnt innledningsvis et kort tidsrom i historien, men både for bygdefolk og tilreisende som bruker elva ble de kommende årene en viktig periode. I 1995 kom industriledningen som fikk en avgjørende innvirkning på vannkvaliteten i nedre del av Otra. Det meste av det som tidligere ble sluppet direkte ut i elva ble fra da av ledet gjennom industriledningen og sluppet ut på dypt vann i sjøen utenfor Kristiansand. Otra ble raskt en ren elv, og for et par år siden begynte man å kalke elva, både i hovedelva og i en del tilstøtende bekker og mindre elver. Blant annet ble det bygd et stort kalkanlegg ved Kattefoss like nedenfor Iveland kraftstasjon, og det er satt i drift et mindre doseringsanlegg i Høiebekken like ovenfor Mosby. Det har også blitt gravd enkelte steder og kjørt på grus for å bedre gyteforholdene. Det jobbes godt med forskjellige tiltak – det kultiveres både i vassdrag og bekker, og hva framtida vil bringe, ja det får bli en annen og senere historie.

Hvert år blir både oppstart og avslutning av laksefisket behørig markert. Selv pleier jeg å komme til elva tidlig på ettermiddagen 31.mai i god tid før fisket kan starte ved midnatt. Jeg sitter ved elvebredden og tar inn inntrykk og gleder meg til å komme i gang igjen etter flere måneders fravær. Og et år da jeg satt på stolsekken og lot øynene sveipe over vannflata for å se om en laks hadde «ved» til å vise seg for å piske opp stemninga, tastet jeg ned noen ord i et notat på mobilen bare for liksom å beskrive hva som skulle komme til å skje:

Høytid på Foss – noen betraktninger før laksefisket starter

Nå nærmer det seg. I dag er det siste dagen i mai. Nasjonaldagen er unnagjort, og for noen av oss står årets største dag og tripper på dørstokken. Klokka er snart 14, jeg sitter på Foss med et par store kolli og noen lange kolli. Oppi kassene er det et salig rot. Kassene skulle ha blitt ryddet i andre halvdel av september i fjor, men som så mange år tidligere blir de liggende til denne dagen.

Men det er en fin dag for rydding, sola titter fram og gir god varme. Trærne står ganske nyutsprungne med sin irrgrønne pynt. I Hagen til Sylvi titter allerede blomster i alle regnbuens farger fram, og båten til Roar har kommet på rett kjøl.



// Den idylliske eiendommen Foss som ligger på vestsida av Otra like nedenfor Vigelandsfossen og tvers overfor aluminiumsfabrikken på den andre sida av elva. Sylvi og Roar Berntsen eier dette stedet, og en fast gjeng av laksefiskere nyter godt av den gjestfriheten de møter her – år etter år. Foto: Øyvind Bakken. //



// Pause må til fra tid til annen. Fra venstre Roald Amundsen, Per Magnussen, Willy Hanssen, Bjørn Magnussen og Torstein Byklum. Foto Anders Back. //

Jeg åpner meg en CB-boks i lutter glede over å sitte der jeg sitter. Smårydder litt og lar øynene sveipe over utsikten foran meg.

En lett kjennelig bil kommer nedover den bratte bakken mot Foss, og jeg vet med en gang at nå er Roald på vei til smia. Praten går lystig mellom de frammøtte laksefiskerne mens vi fortsetter vår rigging. Sylvi kommer ut med nystekte vafler og nytrukket kaffe, som så ofte før.

Nye folk er på vei ned, Bjørn og Per. Senere kommer Anders og Egil. Også langveisfarende kommer. Roger, han har sitt ferieparadis her store deler av sommeren. Og stadig stikker det innom andre. Det begynner å kveldes, og det er heftig aktivitet rundt omkring. Det er tydeligvis flere som har behov for litt opprydding. Men med jevne mellomrom er det hvil, nye bokser blir åpnet, og jammen meg vanker det små glass med enda finere varer. Historier fortelles. Noen nye, men de fleste er nok fortalt hvert år gjennom flere tiår. Vinklingene i historiene kan nok variere noe, men det er likevel lett gjenkjennelige historier som serveres, og stemningen farges av fornøyd latter og kanskje litt godlynt mobbing.

Her sitter vi da, godt voksne folk, med sitring i kroppen som om vi var fjortiser. Mørket faller på, vi tar de lange tilriggede kolliene våre og beveger oss nedover til en ny plass. Snart er det så mørkt som det blir på denne tida av året. Fortsatt går det historier gjennom luften, men man aner kanskje en litt mere anstrengt tone og latter etter hvert som spenningen stiger mens oppstarten av laksefisket nærmer seg.

I lyset fra et lite bål ser vi at klokka tikker sakte mot midnatt, og i det sekundviseren passerer 12-tallet øverst på urskiva går alle disse voksne karene ut fra startblokka med slik fart som de ikke har klart siden 60-meteren på folkeskolen. Et sveip til høyre eller venstre og så etter noen sekunder et klikk idet bøylen blir slått over og årets laksesesong er i gang.

Otra ren igjen

I 1995 var som nevnt industriledningen på plass. Den ble åpnet av daværende miljøvernminister Torbjørn Berntsen, og vi som har tråkket elvebredden både før og etter det året, har sett de positive endringene som har funnet sted. Før lurte vi på om fisken var spiselig – nå er kvaliteten helt topp. Vi opplever denne endringen nærmest som et eventyr.

Jeg husker en gang før elva ble renset og jeg gikk med filmkamera på Sagejordet. Da sto en fisker på





skjæret midt i elva og en rett over på fastlandet og kjørte laks samtidig. Karen på skjæret ropte: «Nå he mi våre i Bjerkreimselva med ungdomsgruppa te jeger og fisk i fleire dae uden et napp, så kjæme mi heim te fårrurensinga å kjøre fisk på begge sie, det æ heilt vilt.» Da ropte jeg i retur, for på det tidspunktet visste vi at industriledningen ville komme: «Å jårr du nå elva bli rein då?», og fikk sporenstreks dette svaret tilbake: «Då fiske æ i ledningen»!

Opp gjennom årene har det skjedd masse. Nye bekjentskaper har blitt opprettet, og vennskapsbånd har blitt knyttet. Men det er heller ikke til å unngå at tida krever sitt, og mange har etter hvert gått ut av den. Fiskekompiser du har drukket mang en kaffekopp sammen med, utvekslet erfaringer og historier med. Noen har man kommet nærmere inn på, og man kan også dele ting som ikke har noe med fisking å gjøre – og det blir mellom oss. 30 år er som nevnt kort tid i historien, men tatt i betraktning den trivsel og glede som er skapt ved denne sosiale møteplassen som elva er, har det vært utrolig flotte og viktige år.

Som nevnt ovenfor krever tida sitt. Noen gode fiskekompiser har forlatt denne verden, mens andre opplever at alderen trenger seg på og at det ikke lenger er så lett å komme til fiskeplassene, hverken for å fiske eller kanskje bare for å delta litt i miljøet. Stadig rusler en tidligere fiskekompis oppe på veien nedenfor Otra House med en spaserstokk eller kanskje en rullator, og ser ned mot fiskere langs bredden med lengsel i blikket. Det er jo litt trist at de ikke kan delta.

For noen år siden, i 2017-2018, dukket det så opp en ide om å etablere en fiskeplass for folk født med hemninger, men like mye for de med skavanker som har dukket opp gjennom et langt liv. Tenk så flott det ville være hvis nye brukergrupper kunne få slike opplevelser som vi andre har hatt så mange av gjennom tre tiår. Kanskje de kan få oppleve det som jeg opplevde første gang i 1991 og mange ganger siden. Det er også fullt mulig å se egoistisk på dette. Kanskje man selv kommer i den situasjon at man blir avhengig av tilrettelagte forhold for å kunne komme ned til bredden og forlenge muligheten for å bedrive lidenskapen sin, eller i det minste få en opplevelse av å være til stede.

De to bildene ovenfor er hentet fra det prosjektarbeidet som ble satt i gang med tanke på å få bygd en slik fiskeplass. Disse bildene er jo ikke lokalhistorie ennå siden de viser hvordan ting kan bli, ikke hvordan de er eller har vært. Det første bildet viser hvordan selve fiskeplassen kan bli seende ut, og det andre bildet viser vei ned til universelt utformet toalett, samt vei for både rullestol og rullator ned til fiskeplassen. Det har gått noen år siden prosjektarbeidet ble igangsatt, så man må kunne si at kverna maler ganske langsomt. Men nå har det i alle fall kommet i avisa at ordføreren er optimistisk for 2024, så får vi bare krysse det vi har å si «Skitt fiske!!».

Mang en historie fra disse årene kunne ha blitt fortalt. Ting som har skjedd. Laks som mirakuløst har kommet på land på tross av viderverdigheter. Gapahuker og sittebenker som på egen hånd har tatt turen til byen under flommer. Fisk som er mistet, og disse er ganske ofte svært store. Det kunne også ha vært moro å fortelle noen av historiene fra de første årene. Mange av disse historiene har fått sine alderstillegg gjennom flere gjenfortellinger, og de er ikke helt som de var i utgangspunktet. Men det viktigste for oss som bor og lever i bygda i dag er at vi på en måte kan minnes de 30 årene som har gått som litt før og etter, og at det er en historie å ta vare på.

Når så Otra Laxefiskelag slår til og gjør det lett for den oppvoksende slekt å ta del i opplevelsene ved å selge fiskekort for en symbolsk årspris, da er det gøy for en kar i 70-årene å se at flere og flere ungdommer år for år trekkes til elva, opplever å få fisk, og opplever å bli en del av et miljø som ikke har noen formelle aldersgrenser.

Helt til slutt tillater jeg meg å ta med et bilde av en helt spesiell person. Han var en ildsjel, himla god til å fiske, et samlingspunkt, og med et oppkomme av historier. Og han var umulig å målbinde.



// Egil Odderstøl (1947-2022), en av fiskekompisene som har gått bort. En hedersmann som er sterkt savnet og vil bli snakket om og minnes lenge, lenge. Her har han ekstra store ører - «Det er for at det skal bli lettere å høre «vag» om nettene, sa Egil!!». //

«Tåge gjenge kvart øve»

Lokaltoget mellom Kristiansand og Grovane var i mange år et populært og mye brukt transportmiddel når venneslafolk skulle til byen eller hjem igjen. Overskriften «tåge gjenge kvart øve» er et utrop mange fikk slengt etter seg når de beveget seg med litt mer enn normal hastighet nederst i Henrik Wergelands gate i Kristiansand på vei mot jernbanestasjonen. Da skjønte kristiansanderne at de så en venndøl som med hastige skritt forsøkte å rekke lokaltoget hjem til Vennesla . . .

Tekst av **Knut John Bakken**

Uttrykket i overskriften var ikke det eneste mange kristiansandere tok i sin munn for å erte folk som brukte vennesladialekten – den dialekten som vi hadde vokst opp med og som det var naturlig for oss å bruke. Jeg husker for eksempel: «Tåge he pebe. Åssen stænne totten?», og fra mine fem år på Kristiansand Katedralskole: «Æ he gløymt båga», ofte en unnskyldning for å unngå å svare på spørsmål knyttet til leksene – men en uttalelse som ofte ble møtt med latter av byfolkene som brukte en helt annen, og i deres øyne, en mer sivilisert og perfekt dialekt. Jeg vil ikke karakterisere dette som ondsinnet mobbing, men denne ertingen førte utvilsomt til at enkelte forsøkte å «pynte» litt på dialekten sin – det ble kalt å knote.

Vennesladialekten sto nemlig ikke særlig høyt i kurs i mine barne- og ungdomsår på 1950- og 1960-tallet, og det er klart at når vi ble ertet for dialekten vår, så gikk det på en måte litt inn på en usikker tenåring. Det var ikke særlig greit at de ikke lo av det morsomme eller vettuge du forsøkte å si, men at de lo mer av måten du sa det på. Heldigvis er situasjonen litt annerledes i dag – de mange dialektene i Norge har fått en helt annen status enn de hadde på den tida da den måten du snakket på skulle ligge så tett som mulig opp til «perfekt bokmål» – det var det som gjaldt i dagliglivet, og ikke minst i de to landsdekkende kringkastingskanalene vi hadde – en for radio og en for TV. Men selv i dag dukker det fra tid til annen opp kritikk fra enkelte «besserwissere» som har vanskeligheter med å godta at det i radio og TV brukes dialekter som etter deres mening avviker i for stor grad fra vårt mest utbredte skriftspråk – bokmål. Sistemann ut her var jo NRK-veteranen Christian Borch som gikk hardt ut mot statskanalens USA-reporter, Lars Os, som i sine reportasjer fra USA benyttet sin fine dialekt fra sitt hjemsted – Os i Østerdalen.

Nok om «sivilisert» talespråk og bruk av dialekter som noen karakteriserer som uforståelige – det er lokaltoget det her skal dreie seg om. Lokaltoget mellom Kristiansand og Grovane – i «mi tid» en viktig del av dagliglivet.

Min far var jernbanemann. Han kom til Vennesla fra Trondheim like etter tyskernes okkupasjon av Norge i 1940 da han var 17-18 år, og han begynte å jobbe på jernbanen straks etter. Det førte til at jeg fra jeg ble født i 1946 og til jeg fylte 18 år var i den heldige situasjon at jeg hadde fribillett på jernbanen, og regelen var slik den gang jeg vokste opp at jeg kunne reise gratis på alle norske jernbanestrekninger så lenge jeg hadde fribilletten.

Etter hvert som jeg ble stor nok til å reise aleine hadde jeg flere turer til trønderhovedstaden for å besøke familie, men av naturlige årsaker var



// Kristiansand stasjon 1965. Dette var det synet vi møtte da vi skulle ta toget hjem til Vennesla. Hvis han som tok dette bildet skal være med lokaltoget, har han god tid. I følge stasjonsuret er det tre kvarter til klokka er «kvart øve». Foto: Trond Presterud. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //

det lokaltoget mellom Grovane og Kristiansand som jeg brukte mest – eller rettere sagt lokaltoget mellom Lunden holdeplass og Kristiansand. Det ble skoleveien min da jeg begynte på Kristiansand Katedralskole i august 1960 – fem år fulgte da jeg brukte lokaltoget daglig.

Lokaltoget mellom Kristiansand og Grovane gikk fra tidlig morgen til sen kveld, en gang i timen hver vei. Fra Grovane gikk det 10 over hver time, kom til Vikeland 10 på halv, og til byen kvart på. Tilbake igjen gikk det som nevnt «kvart øve», kom til Vikeland 10 over halv og til Grovane 10 på hel time. Unntaket fra dette var det såkalte «skoletoget» som gikk fra Grovane kl 07.30 og var framme i byen ca. kl. 08.05. Dette skoletoget var spesielt. Det hadde gjerne 5-6 vogner, det dobbelte av et vanlig lokaltog på strekningen. Skolen startet kl. 08.30, og da åpnet også mange kontorer. Derfor var det mange kontorfolk og skoleungdommer med dette toget som vel egentlig var satt opp nettopp med henblikk på disse gruppene.

Da Setesdalsbanen ble midlertidig åpnet til Hægeland i 1895 og et år senere for permanent drift mellom Kristiansand og Byglandsfjord, var det ikke snakk om lokaltog i den forstand vi kjenner det fra nyere tid. I 1896 var det mellom Kristiansand og Grovane bare stopp ved Strai, Mosby og Vikeland. Jernbanen var uten konkurranse, hest og kjerre var alternativet, og folk måtte pent finne seg i å gå noe kilometer for å komme til et sted hvor det var togstopp.

Men folk i de mer sentrale strøk langs banen, for eksempel på Vikeland, hadde det jo greit i forhold til jernbanen siden mye av bebyggelsen var konsentrert rundt stasjonen.
For folk i andre bygdelag skjedde det noen forbedringer etter hvert. Det ble opprettet stoppesteder eller holdeplasser ved Glitre (1903), Augland (1913), Kvarstein (1898) og Vennesla kirke (innerst i Skolevegen) i 1909, men fortsatt var det mange som hadde lang vei før de kunne finne seg til rette i en kupé på toget.

Men så skjedde det i 1920-årene at rutebilene begynte å kjøre mellom Kristiansand og Vennesla. Jernbanen fikk en konkurrent! NSB satte da i gang arbeid for å møte denne konkurransen, og i 1927 ble det anskaffet bensindrevne motorvogner og opprettet en rekke nye holdeplasser langs lokalstrekningen Kristiansand-Grovane. Jeg har i et tidligere årsskrift (2016) skrevet om det som var mitt nærområde da jeg vokste opp. Dette

// Mosby på 1950-tallet. Jernbanestasjonen nederst i bildet. Lokaltogene fra Grovane og Kristiansand krysset her da «storeviseren sto rett ned». Foto: Widerøe's Flyveselskap og Polarfly A/S. Eier: Norsk Jernbanemuseum.. //



// Grovane stasjon 1951. Lokaltoget fra Kristiansand har ankommet og står i spor 2. I spor 3 står Setesdalsbanens motorvogn som tar med passasjerer til strekningen Grovane-Byglandsfjord. Foto: Johannes Jacobus Overwater. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //



området lå mellom bunnen av Åsekleiva (like ved Moseidjord) og Tvangsdalen, og bare i dette begrensede området stoppet lokaltoget fra og med 1927 på følgende steder: Nyland, Lunden-Aas, Goli, Vikeland, Tjovemoen og Tvangsdalen, seks stopp på en strekning som bare var litt over to kilometer. Lokaltoget var der hele tida i mine barne- og ungdomsår. Jeg hadde fribillett og reiste gratis, og jeg hadde stor glede av å kunne benytte toget som gikk begge veier mellom «by og land» en gang i timen.

Men så kom de privateide personbilene. Etter den andre verdenskrig var det et stort behov for å bygge landet opp igjen, og det var begrenset tilgang på utenlandsk valuta til å betale for import. Det ble derfor innført strenge reguleringer når det gjaldt import av privatbiler. Da disse reguleringene opphørte 1. oktober 1960, ble det fart i importen av biler. Stadig flere fikk egen bil, og lokaltogene fikk sterk konkurranse fra den voksende bilparken. Lokaltrafikken mellom Kristiansand og Grovane ble lagt ned i slutten av mai 1967, men da hadde jeg flyttet fra Vennesla.

Også i år har vi mottatt en artikkel fra Liv Karin Krogstad. Denne gang deler hun sine minner fra flere års bruk av lokaltoget fra og til Hunsfoss holdeplass nederst i Tvangsdalen. Om dette kan du lese på sidene som følger.



Togpendlere på 60-tallet

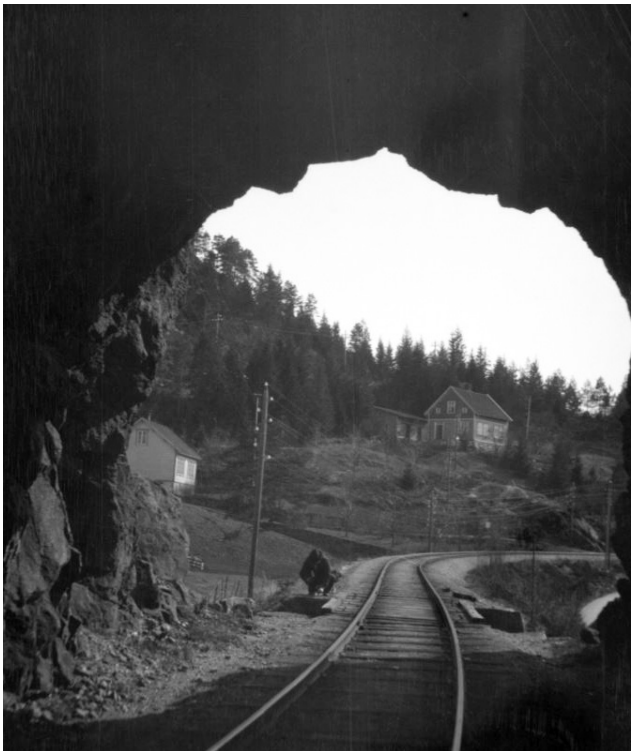
Tekst av **Liv Karin Krogstad**

Lokaltrafikken mellom Kristiansand og Grovane ble nedlagt 28.mai 1967. Inkludert endestasjonene var det i de årene det gikk lokaltog til sammen 32 stopp på den to mil lange strekningen, men aldri så mange samtidig. Holdeplasser ble opprettet og nedlagt mange ganger i løpet av den perioden det gikk lokaltog på strekningen. I «min tid» var antall stopp redusert til ca 20.

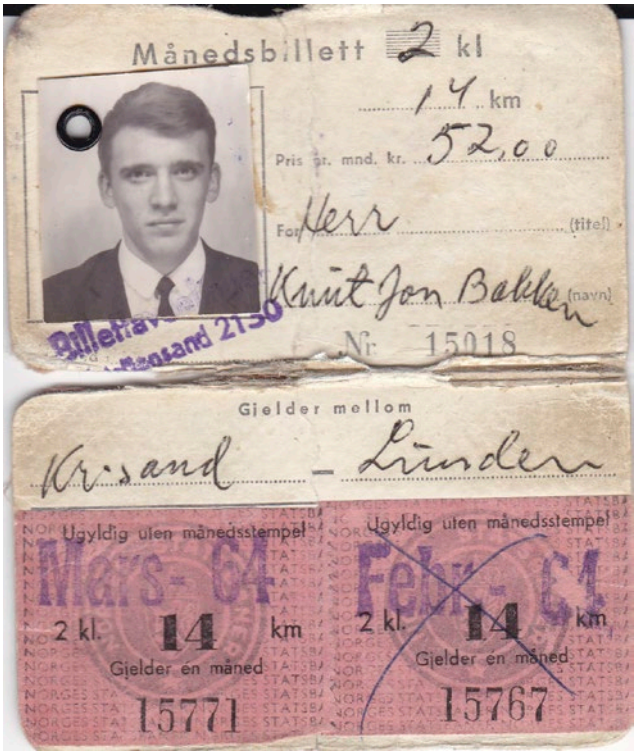
Jernbanen er en samlende og synlig linje som går på langs gjennom bygda og fungerer nesten som en navlestreng som knytter innlandet til byen og havet, og deretter ut mot den store verden. Selv om banen fortsatt ligger akkurat der den lå i midten av forrige århundre, så har den smått om senn skiftet karakter; fra å være en samlende kraft, nesten som en ripsklase, med friske bær som stikker ut til begge sider og tar næring og smak fra stilken, – til å bli en travel streng med viktige tilkoblinger, men uten å levere den livskraften som skaper lokalt samhold og kultur…

I «gamle dager» stoppet toget ved hver eneste melkerampe mellom Kristiansand og Grovane, man kunne nesten se fra den ene holdeplassen til den neste langs sporet. Jeg bodde på Hunsøya og kunne se Graslia holdeplass fra hustrappa. Hvis toget akkurat kjørte inn på Graslia da jeg gikk ut døra, kunne jeg rekke det på holdeplassen Hunsfoss nederst i Tvangsdalen om jeg tråkka kjapt på sykkelen. Hadde toget startet fra Graslia, var det bare å belage seg på en to-mils sykkeltur til «Katta» i byen, det tok nøyaktig en time. En frisk tur, men nødvendig for å slippe «parade» klokka 8 på skolen dagen etter..

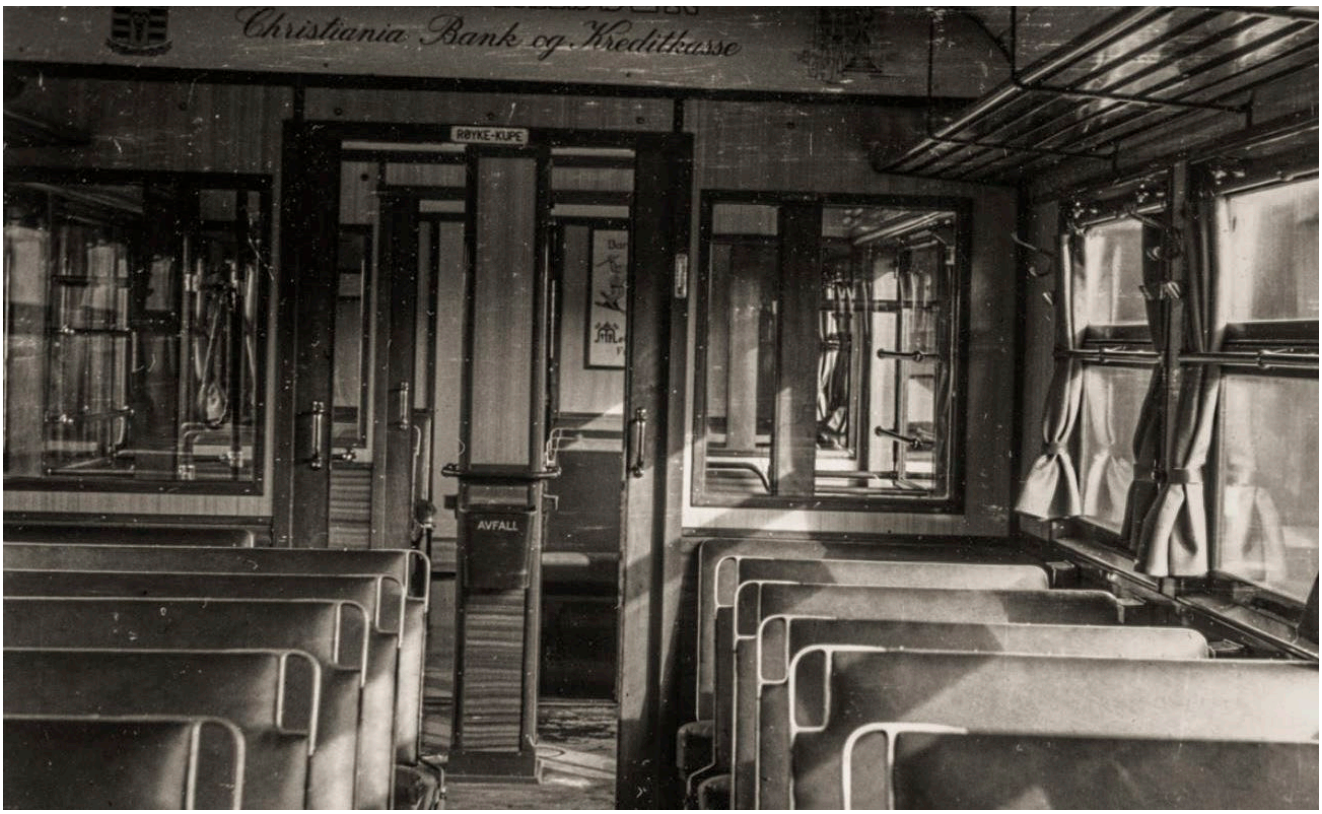
Min glansperiode som togpendler fant sted tidlig på 60-tallet, da toget var min skolevei og ga meg mulighet til å utvide både vennekrets og



// Fra Setesdalsbanen ca. 1910-1915. Søndre ende av Hunsfoss tunell I. Hunsfoss holdeplass ble anlagt oppe i lia midt i bildet i 1938. Sørlandsbanen ble lagt høyere i terrenget her, og den nye Tvangsdalen tunell erstattet tunellene Hunsfoss I og Hunsfoss II. Foto: Ukjent. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //



// Redaksjonen har ikke klart å skaffe til veie Liv Karin Krogstads månedsbillett, så vi får bruke en annen. Månedsbilletten gjaldt ikke bare for én reise pr. dag. Den kunne brukes ubegrenset hver dag – også på søn- og helligdager. //



// Typisk interiør i den type materiell som ble brukt i lokaltogene på 1960-tallet. Foto: Wim Saher. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //

aksjonsradius. Lykken var å stå med min første månedsbillett i handa, vel vitende om at den ga meg mulighet til å reise så ofte jeg ville mellom Hunsfoss og Kristiansand. Det at turen tok en halvtime hver vei, var bare en bagatell, – det å være på toget ble også en del av tilværelsen, enten jeg var alene eller i flokk med venner, enten jeg leste lekser, skrev desperat på skolestilen som skulle leveres i første time, eller spilte kort. Nåja, det der med kortspill var det for det meste gutta som holdt på med, men vi jentene fulgte med på sidelinja og lot oss underholde ettersom «spillegalskapen» grep om seg, - her kunne det komme både høy temperatur og friske kommentarer.

De gamle lokaltogene var så praktisk innrettet, at i stedet for å snu toget på endestasjonen, så gikk konduktøren gjennom alle vognene og vippet over seteryggene, så da sto alle setene, hokus pokus!, i riktig retning når toget startet på neste tur. Togføreren tok bare med seg termos og matpakke og ruslet igjennom til den andre enden, hvor det sto en nøyaktig lik arbeidsplass og ventet på returen. Nesten som pølsedyret til Doktor Dyregod! Siden setene hadde denne geniale egenskapen, var det også enkelt å gjøre en kjapp ommøblering om det var behov for en mer sosial og praktisk «salong» for en større gruppe, – det var bare om å gjøre å komme seg først inn i kupéen og slå over et av setene på midten, og da var det plutselig to benker mot hverandre, akkurat passe til å etablere et kortlag, med et vaklevorent bord bestående av en noenlunde flat skolebag som balanserte på knær fra begge sider.

Noen vanedyr var avhengig av å få sin faste plass, det var særlig viktig for enkelte følsomme sjeler på det tidlige morgentoget. De av oss som var lykkelig født som A-mennesker, lærte oss fort hvem som måtte respekteres for sin B-legning, og vi holdt oss derfor unna de kritiske plassene, til vi så om dagens søvngjengere sto og ventet på sine holdeplasser. Hvis noen manglet på perrongen, hendte det at konduktøren tok en ekstra sjekk bortover veien før han ga signal til avgang, – et lite halvt minutts forsinkelse for NSB kunne redde en hel dag for en søvnig skoleelev, eller kanskje et halvt år for en desperat eksamenskandidat…

Noen av oss røykte på 60-tallet, dvs: nesten ALLE røykte, enten aktivt eller passivt… Røykekupéene ble alltid fulle først, og de som ikke røykte, satt der likevel, for å ta del i det sosiale livet i røykskyen. Kupéene var kraftig innrøykte, etter iherdig innsats fra mange års pendlerkos; - Ah! Endelig en sitteplass etter å ha stressa for å rekke toget, – bagen opp på hylla, jakka på knaggen, strekk ut beina, fram med tobakken, rulle seg en feit røyk og fyre opp! - Røyken kunne ligge så tjukk som tåke. Og det lukta! Saftig, innsausa, sur, gammel piperøyk, med en overtone av amerikansk «virginia» og uvasket askebeger som oppfinnsomme krabater kunne finne



// NSBs askebeger av gammel type. Foto: Ukjent. Eier: Norsk Jernbanemuseum. //



// Her er det daværende distriktssjef i NSB Kristiansand distrikt, John Johnsen, som sørger for litt piperøyk. Han er i følge med et par jernbanepensjonister, og anledningen er NSBs 100-årsjubileum som ble markert i juli 1954. Foto: Knut John Bakkens samling. //

på å stappe fulle av karamellpapir som bidro med en ekstra snert av svidd papir når sigaretter ble «køyet». - Det oste av noe som liknet en velbrukt utedass i sommervarmen og gammel bråtebrann, kombinert med uvasket treningstøy som har ligget i plastpose i treningsbagen hele uka… Og var det slapsete vinter og vått yttertøy involvert, sørget effektive varmeapparater for ekstra fuktighet og enda mindre surstoff i luften.

Her var stemningen god og den sosiale kosen blomstret! Det er fullstendig ubegripelig hvordan vi overlevde! Nå, 60 år senere, er det ikke engang lov å røyke på perrongen utenfor toget! Hva som preget togreisen i «ikke røykere», kan jeg ikke ta ansvaret for å beskrive. Der var det god plass til gamle og syke og småbarnsfamilier. Der var det muligheter for både surstoff og ganske ren luft, forutsatt at alle husket å lukke dørene når de gikk gjennom toget.

Aller mest surstoff fikk man selvsagt på passasjen mellom vognene. Det var en litt tung dør, men ingen sperring eller advarsler, som førte ut til en skranglete metallplate som lå mot en tilsvarende plate på den andre vogna og en like tung og trang dør for å komme seg inn i sikkerhet på den andre sida. Det var spent en kjetting i gelenderhøyde på begge sider av platene, så det skulle ikke stå på NSB når det gjaldt å holde balansen over. Det var et svare spetakkel utpå der mens toget var i fart, det skranglet og gnisset i kjettinger og koblinger som skulle holde toget sammen, og i store, kraftig fjærende buffere som skulle holde vognene fra hverandre, og med åpen sikt til skinnegangen som suste under toget, ga det et imponerende inntrykk av krefter og motkrefter de første gangene man passerte, – senere ble vi så blaserte, at vi bare labbet over, – det føltes nesten litt innestengt på senere toggenerasjoner, da det ble montert et «trekkspill» rundt overgangen.

Togdoen er et kapittel for seg. Dit gikk man ikke frivillig, men må man, så må man. Det var iskaldt der. Selvsagt, for når man åpnet dolokket så man rett ned i ren, brutal natur. Dit forsvant alt man la fra seg, – og det ble vel liggende langs toglinja til omtalte natur hadde gått sin gang. Her var det jo nok av frisk luft, så lukta bar mer preg av utenverden og gnissende metall fra skinnegangen. Håndvask og annet hygienisk fiksfakseri var det heller smått med, det fikk holde med en skvett kaldt vann og en liten



// Her kjører lokaltoget fra Grovane inn i spor 2 på Kristiansand stasjon en gang på 1960-tallet. Foto: Ukjent. //

ikke-absorberende papirserviett. Det var aldri kø til togdoen, for der ble man ikke sittende for hyggens skyld…

De gamle togsettene var noen robuste maskiner som ikke lot seg stoppe av en skarve snøstorm eller andre former for ytre påvirkning. Jeg husker spesielt en vinterdag som startet med stille, fint vær på morgenkvisten, men i løpet av formiddagen kom det et skikkelig tungt snøvær, og da det var tid for hjemtur, vasset vi ned til stasjonen og var spent på om det var noe tog der… Joda, klart det var der, det virket ikke som NSB hadde registrert snøværet engang. Lokaltoget ruslet avgårde oppover, stoppet og tømte ut skoleelever i snøkavet, og tøffet videre. Da vi kom til Hunsfoss, hoppet jeg ut av toget og landet på perrongen med kram snø til over knærne, det var rene ekspedisjonen å komme seg hjem den dagen. Men lokaltoget lot seg altså ikke affisere i det hele tatt. Det eneste som kunne stoppe toget, var strømbrudd, og det skjedde nesten aldri! Med tilsvarende forhold i Oslo-området i dag, ville togene ha brutt sammen, kjøreledninger falt ned og hele Østlandet hadde stått stille i minst et døgn, før krisa var over.

Lokaltoget på 60-tallet hadde ingen stemme i taket som sa «pass for dørene» eller «neste stasjon er Hunsfoss». Her gjaldt bare personlig service. Konduktøren gikk gjennom vognene og ropte ut neste stoppested, og, om noen var dårlig kjent og hadde bedt om hjelp, fikk konduktøren folk av på den holdeplassen de skulle.

Dørene var lukket med hydraulisk lås mens toget var i fart. Denne hydraulikken slapp taket når toget bremset, men dørene var likevel ganske tunge å få opp. Om man ikke kunne KNEPET. Det bestod i å stå klar med håndtaket, og, akkurat i det sekundet toget stoppet, utnytte det lille motrykket til å dytte opp døra… Hadde man dårlig tid og følte behov for å hoppe av før toget hadde stoppa helt, måtte man stokke beina riktig for å unngå en uelegant landing. Altså: se framover i fartsretningen, legg tyngden litt fremover, sett ut det ytterste beinet først, kjapt etterfulgt av det andre – og, for all del, fortsett å gå i fartsretningen, skrått ut fra toget. Her er det katastrofe å komme ut med det gale beinet først! - IKKE PRØV DETTE HJEMME UTEN FULLT VERNEUTSYR!





// Representativ toalettskål fra 1960-tallet. Foto: Liv Karin Krogstad. //





Mine opplevelser fra krigens dager og frem til 19-årsalder

Tekst av **Oddbjørn Hjetland**

Oddbjørn Hjetland og tvillingbroren Asbjørn ble født i Bergen i 1939. Familien flyttet til Grovane i Vennesla i 1945. Han bodde på Grovane fra han var 6 år frem til 14-årsalderen. Etter 16 måneder i Garden begynte et langt yrkesliv. Hjetland arbeidet ved bedriften Aluminiumsbåter AS, der KMV var hovedaksjonær, frem til 1967. Høsten 1967 begynte Oddbjørn i firma Norgas AS som gassekspeditør. Han var butikksjef frem til han i 1982 fikk ny stilling som gass-distrikstansvarlig i AGA/ Norgas AS distrikt sør. Denne stillingen hadde Oddbjørn frem han ble pensjonist. Etter han ble pensjonist ble han medeier i Sveisehuset Kristiansand AS. I idrett er Oddbjørn Hjetland et kjent navn, spesielt gjelder dette orientering og turlangrenn. Han har sammen med tvillingbror Asbjørn vært løypelegger og kontrollør i utallige løp helt fra ung alder. Oddbjørn var blant annet 2 år på juniorlandslaget i orientering. Han var løypesjef under KOK s stafett NM i Hornnes 1977, med-løypelegger i NM langdistanse på Vatnestrøm i 1982. Løypelegger i Sørlandsgaloppen og NM på Hovden, og flere kontrolløroppdrag i merkeløp og kretsløp, i tillegg til at han selv har vært aktiv frem til høy alder. En oversikt fra 2017 viser at han da hadde gått 250 turrenn på ski. Sesilåmi (52 km) 34 ganger og Høvringvannsløpet i Evje 40 ganger.

En tvillingbrors historie fra livets begynnelse, oppvekst under krigen, Sverige opphold, skole, arbeid og sport. Ja det man husker fra de 5 år under krigen, og videre da familien vår flyttet fra Bergen til Vennesla i 1945, og derfra til Kristiansand da vi tvillingene var 15 år.

Vår far Arthur Hjetland var overkonduktør på NSB. Fars store hobby var å tegne og male bilder etter motiver. Han malte også ute i det fri, ved bruk av staffeli. Far vokste opp i Laksevåg, og mor Martha

født Kongsvik vokste opp på øya Tysnes, som ligger like innafor Stord og syd for Os i tidligere Hordaland fylke.

Undertegnede Oddbjørn, født som nr.2 på Haukeland sykehus i Bergen, samme dag som tvillingbror Asbjørn kom til verden noen minutter før meg. Vår eldre bror Øystein ble født i 1934, og søster Gunhild Marie født i 1943.

Jeg husker ikke stort fra da krigen brøt ut 9.april 1940, men etter hvert som vi tvillingene ble noen år eldre husker jeg flere livsopplevelser som en nå i voksen alder forsøker å skrive om.

Da vi tvillingene var ca. et år, etter at tyske krigssoldater hadde invadert landet ble det fortalt at storebror uttalte følgende: «Mor, vi hadde det godt før vi fikk de to der». Han pekte på oss der vi lå og romsterte på gulvet. Eldstebror Øystein gav inntrykk for at vi var bråkete barn i tillegg til krigsangsten han følte på, så klaget han forståelig nok. Etter hvert som vi vokste opp

under krigens herjinger husker jeg spesielt en gjengangs «sirenemelodi» varsel hele tiden under krigen da vi bodde i Nansens vei, mellom Haukelands sykehus og Brann stadion. Om en kan kalle stadige flyalarm varsler for en sirenemelodi Ref: «Flyalarm, flyalarm, flyalarm». Da måtte vi komme oss fortest mulig ned i kjelleren. Etter flere timer i mørket der, ble vi lettet og glade når vi hørte sirenesignalet «faren over, faren over», for da kunne vi kravle oss opp i dagslyset igjen.



// Mor Martha passer på at tvillingene en av gangen får prøve trehjulssykkelen. Oddbjørn sitter på sykkelen da bildet ble tatt. //

Våre foreldre fortalte at da vi var 5 år hadde vi ifølge naboer observert at vi hadde fått mat av tyske soldater som holdt til i brakkeleir lenger nede i Nansenveien. Moren vår svarte med å si at hun var glad for at barna hennes fikk mat, uansett fra hvem, da det var smått med mat hos flere under krigen.

I krigens siste fase var tvillingbror Asbjørn med på å kaste stein mot tyske militærbiler sammen med noen eldre gutter. Alle stakk fra stedet, men minstemann ble forfulgt av en tysk offiser hjem til der vi bodde. Tvilling Asbjørn kom skrikende og ropte: «Mor, mor, vi må flytte på landet. Hvorfor det gutten min? Eg har en tysker etter meg». Mor vår skjønte straks alvoret, og i full fart puttet hun hjemskremte tvillingbror inn i spisskammerset.

Kort tid etter stormet tyskeren inn på kjøkkenet, hvor mor og jeg ble stående å gape, Han pekte på stakkars meg, og på tysk ropte han mot mor, at jeg hadde kastet stein på parkerte militærbiler ved de tyske brakkene. Det ble fortalt at under munnhuggeriet mellom vår mor og den tyske offiseren falt min tvillingbror Asbjørn ut av spisskammerskapet. Han hadde presset så hardt på døren at låsehaspen gav etter. Den tyske offiseren skal ifølge mor ha blitt så overrasket at han slo ut med armene og uttalte: «Ich bin verrückt. ich verstehe nichts». Den tyske offiseren forlot huset uten at tvillingsabotøren eller jeg ble tatt. Tenk at vi skulle få oppleve en slik hendelse. Det var bra at tvillingbror Asbjørn klarte å sprenge spisskammersdøren, til den tyske offiserens forskrekkelse sto vi tvillingene der helt like.

Vår onkel Sverre Hjetland ble bare 38 år gammel. Han døde i kampene ved Kvarven festning 10.april 1940, like etter at krigen hadde begynt. Etter krigen, i 1947, fikk onkel en vei oppkalt etter seg, «Sverre Hjetlands vei» ved Melkeplassen på Laksevåg.

Sterke minner da vi under krigen hadde mistet vår kjære onkel Sverre Hjetland.

Etter flyalarmer under krigen hørte vi ofte skuddvekslinger fra tyske luftskyts. Heldigvis ble vi ikke truffet, men noen raketter landet i nærheten der vi bodde. Jeg husker også fly som styrtet like nedenfor oss i nærheten av Brann stadion.

To uker før krigen var slutt flyttet familien Hjetland, foreldre og fire barn fra Bergen til Grovane i Vennesla. Faren vår Arthur, overkonduktør på NSB, søkte seg fra Bergensbanen til Sørlandsbanen. Reisen fra Bergen til Grovane tok en hel uke. Toget på Bergensbanen kjørte strekninger på natten, men sto stille i tunneler om dagen for å minske faren for å bli beskutt. Derfor tok flyttereisen ekstra land tid for å komme helskinnet til nytt bosted i Vennesla.

Umiddelbart etter krigens slutt passerte det tog med slagne krigssoldater forbi Grovane stasjon. Det ble kastet ut godteri til oss som sto langs skinnegangen og vinket. Husker jeg fikk tak i en bit sjokolade, sprang hjem og delte med de andre i familien. Det var sparsomt med godteri da vi vokste opp.

Ikke mange ukene etter krigens slutt mottok foreldrene våre brev (jeg tror det var fra Vennesla kommune) med tilbud om å sende et eller to barn under 7 år til «fosterforeldre» i Sverige. Dette svarte mor og far ja til, vi tvillinger fikk reise. Det var flere barn, også søsken, fra Venneslaområdet som ble med på togreisen til Oslo. Jeg husker at noen gråt og ville hjem igjen. I Oslo ble vi fordelt og videresendt til forskjellige deler av Sverige. Vi tvillingene ble sendt med en trailer som skulle returnere etter å ha levert en matvarelast i Oslo. Det ble en lang reise før vi kom frem til Växjö og Sverige.

Der ble vi møtt og fordelt til dem vi skulle bo hos. Vi tvillingene skulle for første gang skilles fra hverandre. Det ble ikke greit for tvillingbror da han skjønte at vi ikke skulle bo sammen. Han ble så sint at han sparket en sko tvers over gaten der vi sto. Asbjørn skulle bo hos familien Westergren. Jeg ble tatt imot av nygifte Ebba og Kjell Petersson, som hadde giftet seg bare 14 dager før vi kom.

Etter noen uker fikk vi møte hverandre, da fosterfamiliene ikke bodde så langt fra hverandre

Oppholdet for oss tvillingene i Sverige varte et godt halvår. Jeg kan ikke få fullrost nok hvor bra dette svenskeoppholdet ble for oss to. Jeg har i ettertid takket dem mange ganger, og har hatt god kontakt med mine fosterforeldre, som gjensidig har holdt kontakt pr. brev, telefon og besøk.

I senere år har jeg vært på besøk hos enken Ebba Petersson på hennes nye bosted i Rejmyre, og har holdt kontakt med familien i 65 år frem til noen måneder før hun døde 90 år gammel.

Mannen hennes Kjell, tidligere ansatt på Rejmyre glassverk, døde 15 år før henne.

65 år etter vårt første møte hadde jeg vært på en amerikansk countrymusikkfestival på Skansen i Stockholm og stoppet utenfor hennes bosted. Jeg fikk øye på en eldre dame med rullator og gikk bort til henne og spurte: «Er det deg Ebba? Ja hvem er du? Jo jeg heter Oddbjørn. Nej det er inte sant min kjære pojke». Tårene kom da hun forsto at det var meg som kom uanmeldt på besøk igjen 65 år i ettertid.. Min samboer Jorunn og medfulgte vennepar Jahn Erik og Anne-Brit ble invitert inn på kaffe i leiligheten hennes Jeg husker at Ebba tok ned 2 fine glassfugler fra sin glas samling som hun i glede overrakte Jorunn og Anne-Berit som takk for vårt overraskende besøk.

Ebba fortalte i ettertid at noen dager etter at vi var kommet til familien Petersson i Växjö i Skåne hadde jeg fått øye på noen svenske militærkjøretøy som



// Ebba og Oddbjørn. //



// Asbjørn og Oddbjørn ved mottaket i Syd-Sverige. //



// Tvillingene kom til to forskjellige familier. //

passerte på veien. Etter at militærbilene kjørte forbi, hadde jeg i full fart løpt og gjemt meg. Det forteller jo hvor virkelighetsnær krigsminneopplevelsene som jeg satt igjen med etter hendelser vår familie hadde fått føle under den 5 år lange krigen.

Etter hjemkomsten fra Sverige til vår kjære Hjetland familie på Grovane snakket vi kav svensk. Før vi reiste fra Sverige tilbake til Vennesla etter oppholdet der ble vi lovet å få tilsendt hvert vår par ski. Flere ganger gikk vi til stasjonen og spurte: «Er våras skidor kommit?» Stasjonsbetjent Ragnhild Eikeland syntes det var artig at tvillingene i løpet av et halvt år snakket svensk. Jeg husker også at tvillingbror Asbjørn kom i klammeri og sloss med en nabogutt. Moren hans ropte fra vinduet:» Slutt og sloss gutter». Da hadde tvillingbror svart:» Det var inte jag som började». Ja det tok tid før Vennesladialekten kom tilbake.

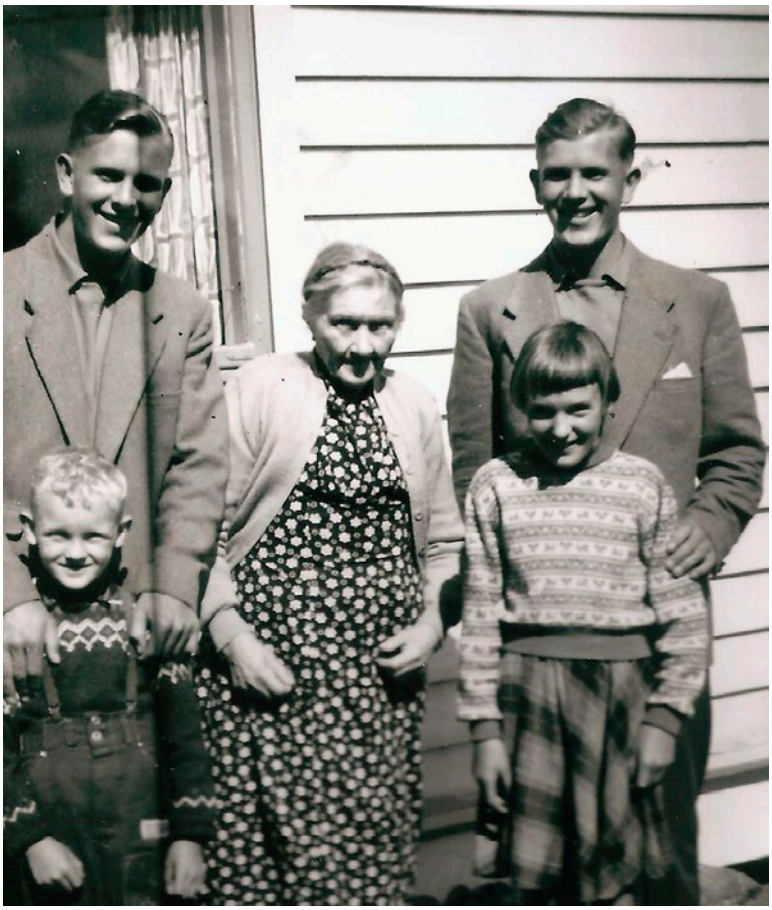
Jeg husker at vi hver sommer på slutten av 1940-tallet til og med 1955 reiste på ferie til Tysnesgården, hvor min mor Martha vokste opp. Vi var med og hesjet. Hest og håndkjerre fikk vi håndtere, En dag vi tvillingene og noen nabogutter hadde inntatt låvebygningen klarte noen å starte treskemaskinen. Det gikk utover meg og min mor. En av guttene løp og fortalte at Oddbjørn hadde mistet tre fingre, men heldigvis ble skaden nedgradert til en fingertupp som mor fikk plastret igjen med støttebandasje. Jeg hadde blødd over hele hånden, derfor trodde gutten som løp og ropte at jeg hadde mistet flere fingre.

Vi har også svært gode sommerminner fra da vi var flere somre hos tante Gunnvor og far til Jan og Inge Økland, Martha og Edvart Søviknes med familie.

Ved Baldersheim, der vår kjære kusine og hennes mann drev et handelslag på Revnestrandbryggen. En kjent godseier fra Bergen, Hans B. Fasmer la til med sin flotte farkost der. Jeg husker at noen av oss gutter ble spurt om å hjelpe godseierfamilien med å bære sekker og utstyr til hytten deres som lå mange kilometer inn i fjellheimen øst for Baldersheim. Det ble noen lommepenger på oss som var bærehjelp den gangen. Vi var også med og fikk styre frakteskuten som gikk i trafikk inn fjorden til Fasmers kartongfabrikk på Sævareid.



// Tvillingene med skiene de har fått fra Sverige. //



// Tvillingene på besøk på Tysnes hos deres bestemor som ble hele 96 år. Oddbjørn til venstre og Asbjørn til høyre, sammen med yngre fetter og kusine. //



// Mor Martha og de fire barna på vei til begravelsen. //

Etter at vi hadde flyttet til Grovane fikk vi levert melk fra gården Høiåsen som lå nord for Drivenesøya ved Otras vestside.

Jeg husker fra den tiden på året det mørknet tidlig hørte vi bare taktfaste åretak. Det var spreke Ole Høiåsen som rodde over elva i det strie elvestryket før han nådde frem til Neset, en odde ved elvas østside der vi sto og ventet på melka han hadde med i prammen.

Dette var gode minner fra de årene etter at vi hadde kommet til Grovane, hvor våre foreldre hadde ordnet denne gode melkeavtalen med Høiåsen gård.

Da lillesøster Gunhild i 2-3 årsalder fikk være med nabo Horrigmo og hunden hans på tur til en foss fra en sideelv som renner ut i Otra, hadde Torbjørn lempet hunden Bobben ut i et fossestryk. Da hadde lillesøster blitt redd og forskrekka. Straks etter Gunhild var kommet hjem etter turopplevelsen var hun fra seg og ropte til moren: «Tobben,Tobben hifte Bobben på esse-possen» (Ekornfossen var rette navn på fossen).

Vår familie strevde nok som folk flest den første tiden etter frigjøringen. Jeg husker vi lekte gjemsel på loftet. Der hadde far lagt ut tobakksplanteblad til tørk. Vi skjønte at far ville lage tobakk, det ville vi også prøve om vi fikk til. Så vidt jeg husker knuste vi tobakksblad, og rullet det inn i noe tynt papir. Vi hadde visst vett nok til ikke å tenne på oppe på loftet.

Etter å ha prøvd noen drag bak det hønsehuset vi hadde, endte det med at for vår del ikke fristet til gjentagelse. I ettertid tror jeg at denne første opplevelsen med å prøve tobakk heldigvis har skånet oss tvillinger fra å begynne å røyke.

Det året tvillingene Asbjørn og Oddbjørn var passert 8 år høsten 1947 ble familien vår rammet av en tragisk ulykke.

Læreren vår mottok beskjed om at vi måtte avslutte skoledagen, og fortest mulig dra hjem.

Da vi kom hjem ble vi møtt av mor i gråt og sogneprest Nordgaard, som hadde meddelt at faren vår Arthur hadde omkommet i en ulykke under togskiftetjeneste ved Hægeland stasjon tidligere på dagen. Jeg husker ikke klart hvilke tanker som gikk gjennom hodet da, mor og oss fire barna mellom 4 og 12 år. Da presten kom hjem til oss og fortalte at vi hadde mistet vår far og mors kjære mann Arthur Hjetland i en jernbaneulykke, ble en ubegripelig og svært tragisk opplevelse for oss alle.

Begravelsen foregikk ved sogneprest Nordgaard i Vennesla kirke, med en senere urnenedsettelse ved Kristiansand kapell. Det ble et stort og sårt savn etter fars tragiske død, bare 48 år gammel.

I tredje klasse på Samkom skole nord i Vennesla fikk vi ny lærer, Olav Bjørgulv Austad, etter tre år i småskolen hvor Borghild Ravnaas fra Kvarstein var lærer.

Jeg har mange gode minner fra skoletiden på Samkom skole. Vi var vel ikke alltid Guds beste barn da vi i 5.klasse hadde kristendom kunnskapsprøve.

Etter at lærer Austad hadde sett gjennom besvarelsene til klassens 7 elever konkluderte han på sitt gode Setesdalsspråk: «De må være pure, pure heidningar». Han var langt fra fornøyd med kristendomskunnskapen til flere av oss i klassen, som førte til denne negative omtalen etter at læreren hadde gjennomgått besvarelsene.

I 6.klasse på høsten skjedde det en trist ulykke. Sigmund Røynås var med sin far, som til daglig jobbet som bane og vognvisitør på Setesdalsbanen, En kveldsstund da Sigmund var med sin far brukte de dresin for å komme opp et stykke mot Røyknes, der de hogg ved langs jernbanesporet. Utpå kvelden returnerte de. Helt uforberedt, uten forvarsel, møtte de i en kurve ned mot Grovane stasjon et motgående ekstratog med danske turister. Sigmunds far klarte å hoppe av dresinen like før de kolliderte med toget. Stakkar Sigmund kom seg ikke av før det smalt, med det fatale utfallet at han mistet begge bena under kneleddet. Jeg husker vi badet i Otra like nedenfor der ulykken hendte. Vi forsto ikke hvorfor lokomotivet tutet og tutet da det returnerte til stasjonsområdet. Dagen etter, da vi kom på skolen, ble det fortalt hva som hadde hendt, at det var Sigmund i vår klasse som var blitt overkjørt dagen før. Jeg husker det kom som et sjokk på oss medelever.

Det ble sagt at faren ikke ble rutinemessig varslet om dette ekstratoget, en stor svikt meldeplikten.

Jeg må tilføye at for kort tid siden traff jeg 94 år gamle Kasper Urdal, en eldre bror av klassekamerat Reidar. Han fortalte at han skulle ta toget til byen ulykkesdagen, da Røynås kom løpende med Sigmund i armene på stasjonsperrongen, for raskest mulig å bli tatt hånd om. Dette gjorde så sterkt inntrykk på Kasper at han valgte å utsette byreisen.

Etter denne alvorlige ulykken husker jeg at vi på vår skolevei ofte var på besøk der Sigmund bodde, omkring 1 km sør for Samkom. Han har i ettertid klart seg utrolig bra med sine to kunstige proteser, allsidig som han etter hvert ble. Blant annet var han den første godkjente kjørelærer i Agder for store lastebilkjøretøy. Det står det respekt av!

Jeg husker også et sykkeluhell som kunne fått alvorlige konsekvenser. En dag etter skoleslutt fikk en gutt i lavere klassetrinn sitte på med meg. Ved bedehussvingen før Grovane møtte vi en bil nesten front i front. Jeg unngikk så vidt kollisjon, men sykkelen traff i stedet fjellsiden.

Gutten i baksetet fikk så hard trøkk at han tisset på seg, mens jeg traff fjellskrenten med forhjul og høyre kne. Da såret etter noen dager ikke så helt bra ut, tok mor meg med til doktor Eikeland i Vennesla. Han anbefalte sykehusinnleggelse. Jeg ble sendt til St.Joseph hospital i Kongens gt. Sykepleiernonnene stelt såret på kneet med lapisstift (Åh som det svei!!). Etter noen dager tok jeg toget hjem. Mor skjønte ingen ting der jeg sto i døren.

Hun spurte: «Hvorfor kommer du hjem nå gutten min?» Da hadde jeg svart: «Vi fikk ikke smør på maten av nonnene på St.Joseph». Mor måtte ringe sykehuset å fortelle at en ung pasient ved navn Oddbjørn uten forvarsel hadde reist hjem. Det ble et avkortet sykehusopphold for min del (Såret grodde selv om det ble lite smør på brødet).

Jeg kan nevne en spesiell hendelse da vi bodde i jernbaneboligen et steinkast fra Grovane stasjon. Årene etter krigen hadde vi høns. Foreldrene fortalte at det var vårt ansvar å holde orden og stelle i hønsehuset. Tvillingene dro sammen en dag til sagbruket syd for stasjonen for å hente sagspon. Det var bare en liten åpning inn til sponhaugen. Vi hadde papirsekker som ble fylt opp. Etter halvferdig oppdrag løp vi begge to og stanget hverandre i åpningen for å komme fortest mulig ut. På utsiden av sponhuset skal vi ha snudd ryggen til hverandre og kastet opp samtidig. Tidligere den lørdagen hadde vi spist blåbærsuppe. Etter at vi kom hjem med sekkene våre og fortalt om hendelsen husket mor vår at suppen hadde stått i spisskammerset noen dager. Det kunne sannsynligvis være årsaken til at vi kastet opp. Vi hadde ikke kjøleskap i den tiden.

Læreren vår fløyta inn til ny skoletime. Da var det ingen å se i skolegården. Det var skareføre etter frostnetter. Alle klassens elever hadde dradd av sted på heia.

Det er ellers mange opplevelser i løpet av de syv årene på Samkom skole. Jeg husker en vinterdag i det lange friminuttet. Læreren vår fløyta inn til ny skoletime. Da var det ingen å se i skolegården. Det var skareføre etter frostnetter. Alle klassens elever hadde dradd av sted på heia. Da vi etter en stund kom tilbake, ble vi møtt av en sint og amper lærer. Jeg husker ikke om vi fikk leksestraff eller liknende for å ha stukket av en vakker vinterdag.

I høstens naturfagtime fikk vi være med på skogplanting i skråningen langs den svingete veien opp til Jeppestøl. Da vi kom til plantestedet, sto det flere kasser med små granplanter i veikanten.

Klassens elever ble vist hvordan plantene skulle sette ned med riktig dybde og avstand. Det skjedde i den første plantetimen at ei av jentene, Bjørg Kåsa, ble stukket av jordveps. Hun ynket og bar seg. Lærer Austad sa til henne at vepsestikk var då vel ikkje noko å bære seg for.

Ut på dagen fikk læreren vår også et vepsestikk. Da fikk pipa til Austad en annen lyd. Vi hørte ikke en lyd fra han på ei lang stund. Vepsestikket svei nok mer enn han tidligere hadde uttalt seg om vil jeg tro.

Skoleklassen vår fikk også være med på en opplevelsesrik tur til Setesdalen. Vi reiste med Setesdalsbanen fra Grovane til Byglandsfjord og videre med minibuss. Lærer Austad fra Ose var godt kjent, og fortalte fra kjente steder og historiske minner. Vi svingte også innom Rygnestadloftet omkring 9 km nord for Valle. Der fikk vi omvisning på dette flotte Rygnestadtunet som har røtter tilbake til middelalderen, hvor sagnhelten «Vonde Åsmund Torleivsson bodde fra 1538 til 1595.

Jeg husker også at det var eldgamle stokkebygde hus og stabbur i skråningen øst for Flateland, det var også en liten kiosk på stedet. Med litt lommepenger var det fristende å kjøpe drikke. Jeg spurte etter ei flaske brus. Da fikk jeg et svar jeg ikke skjønte på setesdalsdialekt: «Sill det vera ei med grenadainesmak». Det viste seg at samme året som OL ble arrangert i Oslo i 1952 ble det markedsført denne brustypen med den såkalte «Grenadaine smakstilsetning».

Skoleturen fortsatte oppover til Bykle kommune. Vi fikk omvisning i Bykle kirke fra 1619 på knapt 70 kvadratmeter. En av Norges minste kirker som er spesielt berømt for det rosemalte kirkerommet. Utpå kvelden skulle skoleklassen få overnatte på høyløa nedenfor sentrum. Jentene skulle få sove på låvens venstreside, og guttene skulle holde seg på den andre siden.

Jeg husker at det ble lite søvn da noen av oss krabba over på jentesiden, og en eller to av guttene deisa ned i høyløa. Det ble et høylytt og lurvende leven som læreren vår hørte der han holdt til et stykke unna. Det tok ikke mange minuttene før han i skumringen kom farende inn i løa for å fortelle oss der vi lå hulter til bulter: «At hvis me ikkje straks no fell til ro ville det bli refs i morgo (klar tale før han attende dro), Etter desse alvorsord ble det stilt i løa og nattero.

På heimturen dagen etter fortalte lærer Austad om en bygdekar da vi passerte en plass nedi dalen: «Karen vart anmeldt for koneplageri. I straffeutmålinga kom frem at karen ble nektet å bu på same side av Otra der han tidligere bodde med familien. Under rettshøringen hadde karen kommet med følgende utsagn. Eg skjøner at eg skal dømast ifylgje straffelåvi, men eg skjøner ikke at eg i tillegg kan dømast ifylgje vassdragslåvi».

Skoleklassen fikk i oppgave å skrive stil om Setesdalsturen. Det var nok «gama» for lærer Austad og sjå, og gjennomgå elevenes stiloppgaver vil jeg tro.

I skolens 6 og 7.klasse hadde vi håndarbeid og sløyd et par uker om våren. Jentene hadde håndarbeid i klasserom, mens guttene saget, høvlet, pusset og malte sine sløydutførte gjenstander på skoleloftet. Lærer Austad viste oss hvordan vi skulle bruke høvel, sag og hoggjern. Det var ingen



// Oddbjørn med hagebordet han laget på sløyden. //

benk å spenne fast trevirket i. Jeg husker det var skikkelig varmt uten særlig lufting på skoleloftet. I tur og orden måtte vi holde fast i trevirket, men ikke alle holdt fast nok. Det resulterte i at noen mistet grepet og det førte til at trestykket for bortover. Da utbrøt vår kjære lærer: «Kan de ikke halda fast så eg fer vist dykk korleis det skal høvlas». Grunnen til at noen slapp taket i trestykket var fordi det fra lærerens panne stadig drypte svettedråper. Så fort det begynte å dryppe fra panna til læreren slapp den ene etter den andre taket, med den følge at trestykket som skulle holdes fast fløy veggimellom bortover skoleloftet.

I syvende klasse fikk vi en større sløydoppgave. Hagebord skulle lages. Tro det eller ei, det bordet jeg snekret våren 1952 har jeg tatt vare på i 70 år (se bildet)

Husker at læreren vår var spesielt ivrig når vi hadde gymnastikk, høydehopp og løpsøvelser. Han stilte alltid med stoppeklokke, målband og noterte resultater når vi trente og hadde løpsøvelser.

Noen av oss ble tatt ut og var med på skolefriidrettsmesterskap som på den tiden ble arrangert på Kvivollen idrettsplass, noen steinkast fra Vikeland stasjon.

Jeg husker at jeg allerede i tidlig ungdom hadde god fart og spenst, og oppnådde to år på rad å bli nr. 2 i begge øvelsene sprint 60 meter og høydehopp i 6 og 7.klasse i Vennesla skolekrets mesterskap.

I to- tre yngre klassetrinn på Samkom skole var det også to andre raske friidrettsgutter. Jonny Tveit fra Hagen og Oddbjørn Aardalen fra Skjervedal, Oddbjørn Aardalen ble født under krigen og utdannet seg i skogfaglig retning, og var mange år

en ansett fylkesskogmester. Han er også en dyktig dikter og lyriker. Han har gode innlegg i lokalavisen, Fædrelandsvennen og flere medier. Det kunne gått riktig galt 13 år gammel, da var vi en guttegjeng som hadde avtalt å hoppe i Steinfossen, et fossestryk mellom Kringsjå og Grovane, hvor det i dag er en tømmerrenne. Det ble konkurranse mellom oss gutter om hvem som torde gå lengst opp langs jernbanesporet den gang. Unge modige meg var den som til slutt hoppet ut i fossen lengst oppe. For meg ble denne opplevelsen et minne for livet. Jeg husker at jeg under nedfarten var mer under enn over vannet i fossestryket. Nederst i fossen ble jeg dradd under av store ier flere ganger. Da jeg dukket opp for n-te gang tok jeg ut de siste kreftene og fikk krøpet i land på ei øy lenger nede i elva. Etter landkjenning kastet jeg opp en masse vann. Kroppen min ristet og skalv som et ospelauv, det føltes som jeg var på vei opp til St.Peter. Etter den nifse opplevelsen har jeg vært fast bestemt på aldri å utfordre andre eller meg selv til å bli med på liknende fossesprang konkurranser. I 1957 ble Otra ført gjennom tunnel fra Beihølen til nedre del av Steinfossen grunnet kraftutbygging. Etter det ble det mindre elv langs tømmerrenna der vi hadde konkurrert om å hoppe uti noen år tidligere.

I ung alder var vi ofte på Vennesla skytebane nord for Grovane hvor vi plukket tomhylser, og etter hvert lærte å anvise med spake bak skyttermuren. Da vi var i 12-årsalderen fikk vi tvillingene anviseransvar ute på lengste skyteavstand 600 meter, i nærheten av Dyblemyr. Vi anviste hver skuddserie. Jeg husker at en av skytterne skjøt flere bom og traff muren bak. Det ble skikkelig brak, og steinsprut som slo flere hull i skivene.



// Tvillingen Oddbjørn til venstre og Asbjørn til høyre i 12-13 årsalderen. Dette var samme år (1952) som de ble nr. 1 i patruljekonkurransen i speideren. //

Vi visste om en venndøl med kallenavnet «Lillan G», som jeg hadde erfart ikke var en god skytter etter lappeproblemer ved steinspruttreff. Jeg ringte lokal standplasstelefon og spurte om det var «Lillan G» som nettopp hadde skutt i muren i stedet for skyteskiven.

Dessverre for oss viste det seg at det var han som tok telefonen. Du kan tro han reagerte og ble sint da jeg antok at det var han som hadde skutt i muren.

Den søndagen tok vi oss ekstra god tid før vi dro tilbake til standplassen etter skytterstevnets slutt, i håp om å unngå og treffe «Lillan G» ansikt til ansikt etter flausen den dagen, da vi trodde det var han som hadde truffet muren som beskyttet oss i stedet for skiven.

Jeg kan også fortelle om en eventyrlig lang skøytetur en kald vinterdag da jeg var 13 år.

Jeg dro i vei mellom steiner og trær som hang så fint i vinterpraktvær. Jeg skøyta de første kilometerne nedover Rogåna fra Samkom til Grovane, og videre der hvor elva svinger under jernbanebrua og videre rundt Bomtreåsen og ut til Otra. Så skøyta jeg sydover forbi Drivenesøya og videre nedover Venneslafjorden, frem til like før broa over til Hunsfos fabrikker den gang, I senere år er det samme sted etablert en stor, flott og allsidig næringspark.

Tilbaketuren ble en kald opplevelse i motvind nordover Venneslafjorden og siste etappe opp til Grovane. Jeg var glad for å komme hjem for å gjenvinne følelsen i ansikt, føtter, hender og andre kroppsdeler etter denne omkring 17-18 km lange skøytedistansen, hvorav siste krevende halve mila i kald sno og motvind.

Vår bror Øystein fikk en lærerik opplevelse. Det fortalte han oss tvillinger etter at han deltok i landsleiren i speiderbyen Mandal i 1948. Det var nok en pådriver for oss tvillingene at vi 4 år senere også ble speidere.

I 12-årsalderen ble vi med i speideren. Ekornpatruljen var navnet på gruppen vår fra Vennesla nord, Samkom og Grovane.

Vi var 6 gutter i 12-13 årsalderen 1951-52. Leonhard Winger var speiderleder det året. Noen år senere overtok Bjarne Grundetjern, som i senere tid har utgitt en speider historiebok, Han har mottatt flere æresbevisninger og ble tildelt Kongens fortjenestmedalje i 2006, og Vennesla kommunes kulturpris i 2012 for mange års innsats for speiderbevegelsen.

Året etter kom vår første utfordring, vi i yngste patrulje skulle være med å konkurrere mot øvrige mer erfarne speidergutter i bygda.

Det var gruppevis start fra Jeppestøl i en 12-km lang løypestrekning over heia mot Vennesla. Jeg husker det var flere utfordrende speideroppgaver underveis, hvor det ble gitt poeng for hvordan patruljene løste oppgavene.

Utrolig nok gikk Ekornpatruljen til topps, og vi



// Konfirmantkullet fra 27.september 1953 møtes 60 år senere. //

fikk æren av å være årets flaggpatrulje. Så unge som vi var husker jeg at vi strevde med å bære speiderfanen i folketoget på 17.mai 1952.

Jeg tror at denne speiderkonkurransen inspirerte oss tvillinger til å bli hektet på orienteringsinteressen. Samme år på høsten fikk vi være med vår bror Øystein, som var løypelegger i et kretsløp i orientering. Vi fikk være postmannskap og ble utplassert i skogen nord for Jeppestøl. Etter siste dame og herre løper hadde passert var det opp til oss å finne tilbake til startstedet. Vi måtte innom en annen post hvor en eldre kar, populært kalt «Nappe» trengte veiledning fordi han hadde mistet brillene. Det ble litt artig for arrangøren i målområdet da vi tvillingene kom leiende på «Nappe» mellom oss uten de sårt tiltrengte brillene, etter endt postoppdrag.

Husker at vi på den tiden var ivrige etter å finne jobbmuligheter på skolefridager.

Jeg fikk en variert jobb på Omdalssaga. Noen dager som sidemann når tømmerlast skulle transporteres fra opplagsplasser i Iveland og Vatnestrøm.

For øvrig ble det arbeid med hunved, material-kutting og stabling.

Etter at vi senere flyttet til Kristiansand ble det sommerjobb på Nilsens gartneri på Dalane, hvor ugressluking i blomsterbed og plukking av tomater foregikk. En mandag var jeg med å høste 600 kg tomater. Sammensetning og spikring av tomatkasser måtte en også hjelpe til med innimellom.

Etter folkeskolen på Samkom, engelskundervisning på Hunsfos skole og konfirmasjon i 1953 i Vennesla kirke flyttet vår familie med enke/mor Martha og fire barn fra Grovane til Fagervollen 3 ved Møllevannet i Kristiansand.

Vi tvillingene begynte på Katedralskolen og søster Gunhild fortsatte på folkeskolen i byen i 1954. Eldste bror Øystein fullførte realskolen året før. Han reiste til Karlsruhe i Tyskland til en 5-årig utdannelse som byggingeniør.

Grunnet mors lave enkepensjon, selv med ekstra jobbing, fire barn i skolen, pluss ny rekkehusleilighet strakk dessverre ikke familiens økonomi til for å få endene til å møtes. Det ble da til at tvillingene valgte å droppe videre skolegang. Asbjørn begynte som laboratorieaspirant på Elkem i Vågsbygd, og Oddbjørn fikk seg en læreguttjobb på KMV sin datterbedrift, Aluminiumbåter AS, som holdt til i noen gamle tyskerbrakker på Dalane. Min jobbeperiode der fra 1954-65 (inkludert 16 mnd. militærtjeneste) må i ettertid sies gav meg en allsidig og lærerik tid, som jeg dro fordel av da jeg søkte nye jobbmuligheter.

Vi var godt trent før og under militærtjenesten.. Foruten å bli nr. 1 i Gardemesterskapet, oppnådde jeg å bli nr. 2 i militært Norgesmesterskap, og 3.plass i junior NM i orientering som ble arrangert øst for Halden i 1959. Gode minner da gull, sølv og bronse var oppnådd.

Etter høstens gode plasseringer ble jeg tatt ut på orienteringslandslaget 2 år på rad. Den første landskampen ble arrangert i Karlskoga i Sverige høsten 1959. Rolf Krokstad fra Vennesla som var lektor i Trondheim deltok på seniorlandslaget.

Jeg husker han uttalte: «Tenk at to som he vokst opp på Grovane æ tatt ut til O-landskampen i Sverige».



// Familien Hjetland. Asbjørn til venstre, Øystein i midten og Oddbjørn til høyre bak. Framme til venstre Gunhild og så mor Martha. //



// Vi avslutter med et bilde fra militært NM i 1960 som viser 2 tvillingpar. Fra venstre Oddbjørn Hjetland, som kom på 2.plass, Harald Østerbø ble nr.5, Asbjørn Hjetland ble nr. 13 og Gunnar Østerbø kom på omkring 20.plass. //

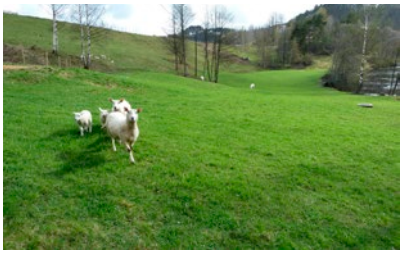












Stedsnavn og lokalhistorie ved Otra

Tekst av **Emilie Marie Andresen**

Vi fortsetter vår føljetong og ser nå på området i nærheten av elva ved Kvarsteinbygda. Her kan vi for eksempel undre oss over navn som Ågebakkfjellet, Dølane, Dugane og Fenbakken, samt utrolige historier og gamle sagn. Visste du at her er den hittil eneste registrerte metallgjenstanden fra bronsealderen i Vennesla funnet? Og visste du at det er oppdaget flere sjeldne steinaldergjenstander her? Og hvis du ikke er klar over at det skal være nedgravet en skatt på Kvarstein som ennå ikke har sett dagens lys, kan du lese om det og mye mer her.

GRENSESTRENGEN

Formen på gårdsvaldet til Kvarsteingården var fra gammelt av omtrentlig firkantet, noe som var en typisk form på de eldste gårdene på Sør-Vestlandet. Fra Øvre Åbålsbekken i nord, der Kvarstein- og Vigelandgården byttet, fulgte Kvarsteinstrengen elvas midtdyp sørover til en odde ved området Saga, og dannet der byttet mot Haus. Odden ble kalt Oddestaen og var beliggende litt sør for der Sagebekken i dag renner ut i Otra. Den var også endestav mellom Oddernes og Vennesla sogn. Grensestrengen gikk så innover heia mot øst, over Sagevannet og møtte fra gammelt av Ålefjærgårdens grense ved Murtedalenområdet. Kvarsteingårdens grense fulgte derfra Ålefjærgårdens grensestreng i nordlig retning til Sletteheiområdet og gikk derfra mot vest til den tidligere nevnte Øvre Åbålsbekken der den renner ned mot Otra.

En sørlig del av Kvarsteineiendommen ble av Eivind Kvarstein satt i pant til Jeppe Smørhol fra Dale i Birkenes i 1634. Byttet ble da satt i Oksia i Otra og gikk videre innover heia til Sagevannet. Trolig gikk dette området tilbake til Kvarsteineiendommen igjen, for på 1650-tallet ble Nedre Saga skilt ut fra Kvarsteingården og satt i pant til rådmann Hans Nielsen Malmø.
Rundt 1665 ble et område i nordenden av Kvarsteineiendommen ved Åbål skilt ut fra Kvarstein. Åbåleiendommen fulgte det gamle byttet mot Vigelandeiendommen fra Øvre Åbålsbekken, og innover heia til Sletteheiområdet og møtte Ålefjærgårdens grense. I sør startet byttet der Ytre Åbålsbekken renner ut i Otra. Grensestrengen fulgte deretter den såkalte Ødegårdsveien inn til Linvann og gikk videre mot øst til Sletteheiområdet.

// Kvarstein- og Vigelandgården byttet fra gammelt av ved Øvre Åbålsbekken som renner ut i Ålia ved Holehaugen. Etter at Åbål ble skilt ut fra Kvarstein, byttet Kvarstein mot Åbål ved Ytre Åbålsbekken. Bildene er fra 2013. //

▼ ▶





KVARSTEINGÅRDENS GRENSE NEVNT I SAGN

Olav Galteland (f. 1876) skrev i et jubileumsnummer til Agder Tidend i 1939 følgende sagn om hvor grensen til Kvarsteingården en gang skulle ha gått:

Martha Heggland fortalde for meg i Oslo i vår at ho hadde høyrt av si mor, som igjen hadde høyrt etter si mor, at Kvarstein i Vennesla og Åneland i Evje skulde vera dei eldste gardane i dalen. Kvarsteinmannen og Ånelandmannen hadde so vorte samde um å byta dalen millom seg og hadde avtala å gå kvar ifrå sin bustad på ein viss dag. Men Ånelandmannen var so tidleg ute at han møtte Kvarsteinmannen på Telehaugan, og der var so grensa millom deim.

Telehaugane ligger syd i Iveland kommune.

Sagnet om Kvarsteinmyra
Ifølge et annet like usannsynlig sagn, var Kvarstein og Åmdal en tid de store hovedbrukene i Vennesla. For å fastsette grensen dem imellom skulle gårdeierne starte ved soloppgang og gå hverandre i møte. De møttes ved stedet som siden ble hetende Kvarsteinmyra, og der ble grensen mellom gårdene satt.

Kvarsteinmyra lå der oppkjørselen til Vardeveien syd er, omtrent midt mellom Vennesla kirke og Vennesla sentrum. Området er i dag bebygd med to leilighetsbygg.

De møttes ved stedet som siden har blitt hetende Kvarsteinmyra, og der ble grensen mellom gårdene satt.

BESKRIVELSER AV KVARSTEIN

Landgaard i soellie og lætt vunden, belejlig. (Matrikkelutkastet 1723)

Følgende vers som ble fortalt av «Johan på Kleivane» til Henry Moseidjord (f. 1916), viser til at Kvarsteinslettene hadde et tørt og skrint jordsmonn som kunne lide av tørke og dermed fremstå som gule:

Og reven sidde på Skråstadvarden og ule
og ser opp på Kvaresteinslettane dei gule.

I Fædrelandsvennen 14. juli 1876 var et leserbrev med følgende beskrivelse:

Gjennemgaaende er det, at Gaardene paa Vestsiden af Elven har bedre Jordbund end paa Østsiden, hvor Sanden ligger lige i Dagen, og Sommertørken spiller Eieren mer end en Gang slemme Puds. Fornemmelig er det Tilfælde med Kvaresten og Vennesland. Undtagelsen heri gjør et par Eiendomme beliggende halvveis mellem Kvarsten og Vigeland, nemlig Aabel og Moseidjord.

Min far fortalte at etter at Setesdalsbanen kom, ble det av og til kjørt opp råtten sild fra Kristiansand som ble pløyd ned i jorda på Kvarstein for å bedre jordkvaliteten. Gjødsel fra utedoene i byen ble også fraktet opp på føringsprammer og spredd utover jordene. Utedoene ble brukt som søppelplass, og flere ødelagte gjenstander og skår fra kopper og kar ble spredt utover jordene sammen med gjødsla.

Edgar Andresen (f. 1937)

Omtalen av stedsnavn begrenses her som regel til de steder som ligger nærmest elva i dette området. Men når det gjelder kulturminner, omtales også enkelte funn fra Kvarsteinsletta.



// Kvarsteinmyra i 2013. //



// Her ses tydelig hvordan elva gjør en skarp krumming/bøyning i Kvarsteinområdet, noe som sannsynligvis er opphav til navnet. //

NAVNET KVARSTEIN

Oluf Rygh har funnet navnet skrevet Quarrestenn (1601), Querrestiend (1604), Quarresten (1610 og 1630), Quarsteen (1668) og Qvarsteen (1723).
I odelsmanntallet fra 1624 er for øvrig Kvarstein skrevet «Quarestad»: «[…] Till oedell i Quarestad goedtz i Wendesløff sogenn .»

Om Kvarsteinnavnets betydning skrev Rygh i 1912: *Formodentlig Hvarfssteinn. 1ste Led isaafald hvarf n., som i Stedsnavne synes mest at være brugt om en Krumning, nu Kvarv m. og n., Hjørne, Vinkel; Elven gjør her en skarp Bøining. Da Kvarv nu ogsaa bruges i samme Betydning som Kvervel, Hvirvel i Vand (anført af Ross fra Bamble og Telemarken), kan det mulig have samme Betydning her.*
Andreleddet stein viser ofte til snaue bergkoller eller jordfaste steiner. Rygh skrev om «Sten» i 1898: *De mange af dette Ord kommende Navne have i Regelen Hensyn enten til store, jordfaste Stene eller til Stene reiste af Mennesker (som Bautastene), eller ogsaa til Fjelde, høie Holmer og Smaaøer, saadanne kaldes nemlig ofte «Steinen» med eller uten Forled.*

Ifølge *Norsk stadnamnleksikon* kommer navnene Kvarv og Kvarsnes fra gammelnorsk hvarf (krumming) og verbet hverfa som betyr vende, svinge. Hverfa kan også oversettes med «dreie seg omkring, danne en krum linje».
Oppsummert kan vi, med moderne formulering, si at betydningen av Kvarsteinnavnet kan forklares som `stedet der elva svinger rundt fjellet´.

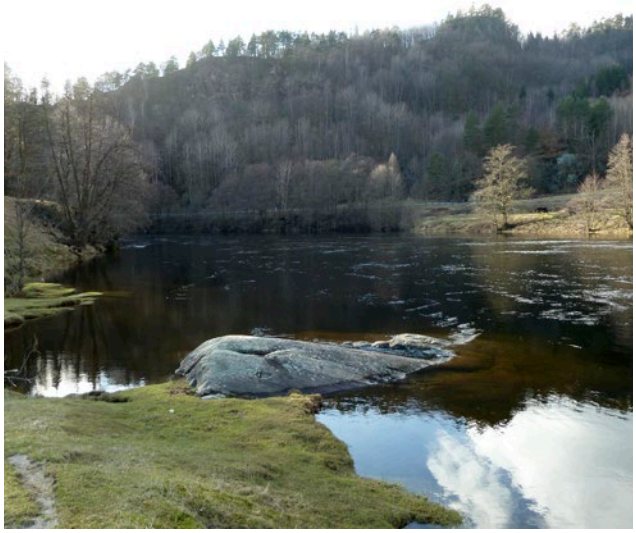
Vi begynner vår vandring i Kvarsteinområdet ved dette fjellet som antakelig er opphavet til Kvarsteinnavnet. I vår tid har fjellet hatt et mer «moderne» navn, nemlig Ågebakkfjellet. Ifølge tradisjonen er opphavet til navnet at det ble båret vann med åk fra elva, opp den såkalte Ågebakken (på nordsiden av fjellet) og videre opp til grasflekkene på fjellet der husdyr tidligere beitet.

KVAR(E)STEINEN

Kvarsteinen ligger like nord-øst for Ågebakkfjellet. Jørgen Aas skrev i Venneslaposten 1986: *Nede ved elva, på østsiden rett overfor Ravnås, ligger en stein eller en holme, som blir oversvømmet ved høy vannstand. På denne holmen er det en fordypning, en antydning til jettegryte, men mye mindre enn jettegrytene nedenfor Vigelandsfossen. Dette skulle være selveste Kvaresteinen, ble det hevdet. Senere kom jeg til at denne holmen var altfor ubetydelig til å sette navn på ei hel bygd […]*

// Odden som stikker ut fra Ågebakkfjellet, heter Ågebakkodden. Odde kommer av gammelnorsk oddi som betyr landtunge. I en rettssak om fiskerettigheter fra 1932 ble det skrevet at Kvarstein hadde rett til notkast fra Ågebakkodden. I en rettssak i 1937 står det at gnr/bnr 2/10 på Kvarstein hadde en støgarnplass under Ågebakkfjellet, vis á vis Ravnåshølen. Foto 2007. //







// Bildene viser litt av fjellet som stikker opp like ved Otras bredd, og som Jørgen Aas har blitt fortalt skal være «selveste Kvaresteinen». Denne er nevnt i en utskiftningsforretning fra 1833: «Paa Linjens vestre side fra Qvarestenen og til stenen ved banemonens Ende efter Stenenes Viisning […]» //

EN KRAFTIG EKSPLOSJON

I mars 1953 hørtes et svært høyt smell over Kvarstein. Hendelsen ble skildret slik i Venneslaposten: *Den største eksplosjonen siden lenge før krigen gikk av stabelen på Kvarstein for noen dager siden. Det smalt så folk hoppet på stoler og slagskuffer, rutene drysset og uthusene holdt på å falle sammen. Enkelte trodde den siste dag var kommet, […] noen trodde det var jordskjelv og tordenvær samtidig.*

Foranledningen til eksplosjonen var ei kasse med dynamitt som lå igjen fra krigens dager. Under krigen ville tyskerne bruke den til å sprenge Kvarsteinbrua dersom engelskmennene kom. Henry Moseidjord fortalte i 1995 til Solveig Andresen at han og broren Sverre en marsdag i 1953 tok dynamitten, som da liknet en deigklump, opp i ei margarinkasse og bar den med seg ned til Brattereien. I flere år hadde den ligget lagret i ei redskapsbu i hagen deres. Ved elva la de dynamitten på Kvarsteinen, puttet i knall og lunte og tente på. Begge trodde at det ikke var noe særlig futt i den, men de trakk seg et godt stykke unna for sikkerhets skyld. Ikke lenge etter kom det et ENORMT drønn. De kjente et kraftig lufttrykk slå mot seg, og jorda skalv. Dette hadde de ikke ventet! Siden dynamitten ble lagt rett på fjellet (Kvarsteinen) ble smellet ekstra høyt. Du kan lese mer om hendelsen og annen krigshistorie fra Kvarstein i heftet «Det hendte så mangt», utgitt av Kvarstein skole i 1995.

BRATTEREIEN

Brattereien ble antakelig dyrket opp under første verdenskrig. Navnet er nevnt i en delingsforretning fra 1839 der det står: *«Byttet heraf begynder ved Elven i en der nedsat steen, gaaer opigjennem Brattereenen hvor der staaer en Steen...»* Førsteleddet beskriver at denne reina er bratt. Ivar Aasen skrev om Reina: «Græsvold, Bakke, især langs med den nederste Kant af en Ager.» I notater skrev Olav Skisland (f. 1905): *Brattereien, det var utslåttene. Fra Brattereien gikk det en dyp dal opp til Dugane. På sørsida der dalen slutta, lå der i farne tider ei tjønn. Der tjønna lå er det fremdeles vassfullt.*

// Brattereien i forgrunnen, Ågebakken er avmerket. På 1930-tallet laget Olav Mykland (f. 1908) en brønn i Ågebakken. //





ÅSNEÆGRA

Førsteleddet kommer av jentenavnet Åsne. Dersom en åker ble liggende brakk, for eksempel for å få et kvileår, ble den kalt ægre. På Åsneægra var også «Den gamle lasteplassen». Dette jordstykket var opplagsplass for tømmer fra Kvarsteinskogen som skulle fløtes på elva om våren. Bakken ned mot elva er bratt og ble brukt som skåd. De gamle fortalte at det var en regel at tømmeret måtte være slått på elva før den 8. mai. Fra sørvesthjørnet av Åsneægra gikk veien ned til der båtene la til når de ble rodd fra og til Ravnås båtstø. Ved spesielle anledninger, som for eksempel begravelser, hadde folk på Ravnås rett til å gå fra området der båtene la til og rett over jordene mot Dugane og Gamleveien. (Dugane er merket av på bildet under). Dette gjaldt uansett hva det ble dyrket på jordene. Da Ravnåsveien kom i 1923, falt denne ordninga bort.

Da Sørlandsbanen kom, ville de som hadde ansvar for leggingen av jernbanen ha undergang til Åsneægra for trafikken ned til elva. Men det ville ikke bøndene på Kvarstein ha noe av, fordi de regnet med at det kom til å bli vanskelig å få lasta gjennom en undergang. Det var lange lengder på tømmerstokkene på den tida. Det ble som bøndene ville, men det gikk ikke lang tid før det ble slutt på å fløte tømmer på elva herfra. I 1998 kom det for øvrig undergang her i forbindelse med at høyhastighetstogene kom.

DØLANE

Navnet kommer av gammelnorsk Dolini. Det er sammensatt av dal og vin. Vin betyr `naturlig eng´. Ivar Aasen skrev at Døl betyr `liten dal´, men det kunne også bety `Engstykke tæt ved Husene; meget græsrig Eng´. Dølane ble dyrket opp under første verdenskrig, sjef for arbeidet var Martin Omdal (f. 1867) fra Buheia i Vennesla. Sommeren 2018 ble det funnet et spinnehjul, flintavslag og mange slaggbiter her, disse omtales senere.

KJELLA

Her renner det ut ei vannåre. Kjelle er dialekt for kilde.

SANDBAKKEN

Jordsmonnet i bakken består av mye sand.

RABANE

Rabane er bakken fra Dølane ned til elva. Å rabe er dialekt for å rase. Under flommen i desember 1959 gikk det et ras her. Da var elva oppe i 1200 m3/sekund.

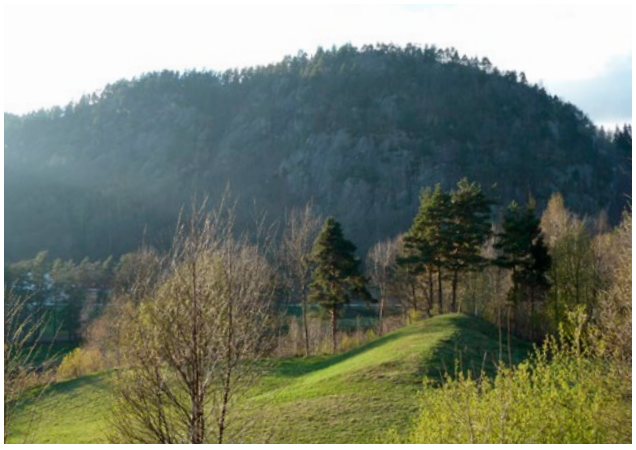
RENNA/KJELLEDALEN

I denne dalen renner det ut ei vannåre som kalles Kaldebekk/Kjellebekk. Førsteleddet i Kaldebekk, kommer nok av at vannet kjentes ekstra kaldt når det kom opp i dagen her. Ei renne er en smal fordypning. Folk som bodde på Kvarstein vasket tøy i denne bekken helt fram til 1950-tallet.



// Dugane og Tuægra befinner seg ikke nær elva, og av plasshensyn omtales de ikke nærmere her. Dugane er merket av fordi navnet ble nevnt i forbindelse med Åsneægra, Tuægra nevnes senere i et sagn. Ifølge en gammel spådom skal hele Kvarstein en dag rase på elva. Raset skal angivelig starte like nord for Ospevollen og bre seg derfra. (Kilde: Edvard Andresen (f. 1883)). Spådommen vitner om at tidligere generasjoner nok var klar over at Kvarsteinområdet har leire i grunnen under sandlaget. //







// Sandbakken ved Dølane. I bildet nederst til høyre ses raset i Dølane, fotografert våren 1960 av Toralf Tellefsen. Øverst: Mathilde Salvesen da hun vasket klær ved Renna/Kjelledalen på 1930-tallet. Foto: Georg Salvesen. //

Hans Tommesen (f. 1822) kjøpte bnr. 13 (Klemma) på Kvarstein i 1853. Han fikk da rett til å ta vann i «Kallebæk». Tidligere var det ei strand der bekken renner ut som ble kalt Knudsstranda etter den første eieren av bnr. 15 på Kvarstein; Knud Henriksen (f. 1797). Flere ras har gått i området, derfor er stranda ikke lenger synlig. I 1842 ble det i en delings- og skyldsetningsforretning nevnt at denne strandplassen var til felles bruk. Dølebakken ligger på sørsiden av Renna/Kjelledalen. En kil gikk tidligere inn der som Kaldebekk renner ut. Den ble kalt Dølekilen, men også den har forsvunnet etter ras. Hun fra sagbrukene på Vigeland ble kastet på elva, og i denne kilen drev mye av huna inn. Folk gikk ned hertil og forsynte seg og brukte dem til ved.

OSPEVOLLEN

Her vokser det fremdeles ospetrær som har gitt opphav til navnet. Voll betyr `fast og jevn grasmark´. Det ble fjernet et sandtak her i 1977 og flere kulturminner dukket opp, de omtales senere.

KLEMMA og SKJØYDEN

Like nord for Ospevollen finner vi Klemma og Skjøyden. Rygh skrev om Klemma: «bruges om en trang Kløft; alm. Navn paa Smaajorder.» Husplassen Klemma hadde bnr. 13 på Kvarstein. I folketellinga 1865 bodde Hans Tommesen (f. 1822) der med kona Olene Endresdatter og deres fem barn. Hans hadde,

som tidligere nevnt, rett til å ta vann i Kaldebekk. I 1875 dyrket de 1/8 tønne hvete, 1/4 tønne havre og 2 og 1/2 tønne poteter. Like ovenfor lå plassen Skjøyden. Denne plassen lå i byttet, eller «skjøyten» mellom to gårdsbruk. Fra 1850-årene til etter 1875 lå den under bnr. 12 på Kvarstein.

VERVEN

Navnet kan komme av verbet kverve: `svinge om, gå i en ring eller bue,´ og kan vise til at veien går i en bue her.

LANGEVOLL

Nord for Klemma og Skjøyden, på et platå i skråninga ned mot elva, finner vi bruket Langevoll som fra først av var en husmannsplass. Navnet betyr rett fram `den lange vollen/grassletta´. Yngvar Hannevik forteller at den første han kjenner til som bodde her, var Gunner Olsen, som kom til plassen i 1823. Han var gift med Tone Torkjellsdatter (f.1798) fra Sagedalen.
Langevoll ble beskrevet å være «lidt udsat for elvebrud». I 1855 var det tre kyr og to sauer på bruket og det ble dyrket 1/4 tønne hvete, 3/4 tønne havre og 2 tønner poteter. Husene på Langevollbruket stod før nærmere elva, på platået i bakken nedenfor der husene står i dag. Området ble kalt Suråbålen fordi det vokste et villepletre der, - eplene på dem er sure. Husene brant ned en gang på 1890-tallet, da Bernt (f. 1850) og Henrik (f. 1854) Svendsen bodde der. Huset som står i dag, er satt opp av Karl Olsen Rølland (f. 1860) i 1896. Han skrev seg senere for Langevoll og var gift med Karen Olivia (Kaia) Gustavsdatter. Karl og Kaia hadde bodd på Sagjordet, like ovenfor Heisel, i flere år, som da var eid av svigerfaren Gustav Eriksen (Gustav Møller som jobbet på Vigelands mølle). Flyttelasset ble fraktet ned elva på en av føringsprammene som Vigelands Brug hadde.

LANGEVOLLSBRÅDANE

Bråd er mye brukt som navn på bratte overganger mellom elvekanten og en høyereliggende terrasse. Ifølge Vidar Haslum betyr bråd `en bratt og noe langstrakt skråning´. I en delings- og skyldsetningsforretning fra 1842, er det nevnt: «Videre skal Tellef Salvesen have Ret til at kjøre det Høe og Korn han avler paa Langevoldsbraadene.»



// Foto: Toralf Tellefsen, 1950-tallet. Navnet Slettebakken viser antakelig til at en bakke går ned til ei slette ved elva. //





// Langevollbruket og Stompefjellet. //

LANGEVOLLSBUKTA og LANGEVOLLSGRUNNEN

I denne bukta ble båter rodd inn når de ved lav vannstand i elva skulle draes over land til Gåsekilen og videre over land til Eilefsia. Ved høy vannstand kunne man ro denne strekningen. I Langevollsbukta går en lang grunne ut i elva. Her er det liten dybde på vannet og fare for å gå på grunn med båten.

STOMPEFJELLET

Fjellet stikker ut som en stump, som kan ha som synonymer bit, del, ende, hale. Yngvar Hannevik forteller at mellom båtplassen ved Langevollsbukta og Stompefjellet lå et lite innhukk i elva som ble kalt Holane. Her satt alltid hans bestefar, Oskar Langevoll (f. 1892), ut fiskestenger etter ålen. På 1930-tallet nevnte Kaia Langevoll disse navnene hjemme på gården til Olav Mykland: Brådane (engstykke), Strandægra (engstykke), Langevollsægra (ei slette), Bostevollsægra (engstykke), Lillefjell (en liten fjellknaus).

DRAMATISKE HENDELSER

Følgende historie, skrevet av Guri Stokkeland, stod på trykk i Fædrelandsvennen 19. juli 1941: *En resolutt og modig Kvarsteinjente reddet forleden dag en 10 års småjente fra å drukne. Noen småjenter badet i elva ved Langevoll ovenfor Ravnås. Ingen av dem kunne svømme. En liten 9 års jente, Johanne, datter av Karsten Lunden, satt og balanserte på en tømmerstokk som fløt i vannet. Plutselig roper en mindre søster av henne: Hopp av, Johanne, stokken driver ut! Men det var alt for sent, og jenta hoppet like i dypet. En annen liten jente ropte om hjelp. Oppe på Langevolljordet gikk Karen, datter av Oskar Langevoll, og rakte høy. Hun hørte ikke ropet, men tilfeldigvis kom hun til å se ned til elva, akkurat da jenta gikk under. Hun kastet riva og farer ned bakkene og kaster seg ut i elva med klærne på. Hun klarte å få tak i lille Johanne og få henne inn på land. Johanne hadde da vært under to ganger, så det var i siste liten hun ble berget. Men hun kom seg fort, bortsett fra sjokket. Hadde ikke Karen vært så snarrådig og kjekk, hadde det gått galt denne gang. Karen er i 15års alderen.*

En vinterdag på begynnelsen av 1980-tallet gikk Karl Langevoll (f. 1922, bror til Karen Langevoll) ut med ei kurv full av nyvaskede klær som han skulle henge til tørk. Plutselig mistet han kurva som begynte å skli nedover Langevollsbrådet. Karl sprang etter for å få tak i den, men med ett mistet han balansen og gled på ryggen mot elva i full fart. Før han visste ordet av det, hadde han falt gjennom isen. Karl fortalte senere at han så et svart hull over seg der han hadde gått gjennom. Dette hullet klarte han heldigvis å svømme opp til og fikk karret seg på land.

HOLMANE

Nordøst for Langevoll finner vi bruket Holmane. Ordet holme blir ofte brukt om terrenget rundt dette bruket. En holme kan defineres som `omflødd sted, lita øy´. Norrønt holmr og holmi betyr `reise, heve seg´. Vanligvis regnes ei øy som større enn en holme. Ordet holme blir også brukt på land; et lite område som ligger høyere enn terrenget omkring, blir ofte kalt holm eller holme.







// Øverst: Sauer ved Langevoll, 1960-tallet. Foto fra Yngvar Hannevik. På den andre siden av elva ses løa som ble kalt «Løa ved Kamperhaugen». Ellers ses bruket Holmane ved Gåsekilen på 1970-tallet og i 2010. //

1. ØVRE HOLMSUND

Ved høy vannstand renner elva gjennom Øvre Holmsund og inn i Gåsekilen. Sund kan bety `trangt farvann eller innseiling´. I gammelnorsk hadde sund også betydningen «mellomrom».

2. LIKHOLMEN

I tidligere tider med mye trafikk på elva og dårlige svømmeferdigheter, var det dessverre ikke uvanlig at folk druknet. Navnet Likholmen viser nok til at folk som druknet lenger oppe i elva ofte drev i land ved denne holmen. Yngvar Hannevik forteller at en del av Likholmen ble gitt i dåpsgave til tre søstre på Saga. Far deres, Nils Osmundsen (f. 1841, fra Kulia) kjøpte Oksåsen på Saga i 1880-årene. Nils var gift med Ingeborg Endresdatter Strai og de hadde døtrene Inger (f. 1874), Ingeborg (f. 1877) og Elevine (f. 1886).

1. Øvre Holmsund
2. Likholmen
3. Gåsekilen
4. Bøhmstykket
5. Fenbakkfjellet/ Blåsefjellet
6. Bruket Holmane
7. Dugane
8. Dalen
9. Kyrehagen
10. Fjelltjønn
11. Holmefjellet
12. Lilleholmen
13. Lauartjønn
14. Storeholmen
15. Piningøyra
16. Tyttebærholmen
17. Sandøyra
18. Beverholmen
19. Fossekarfjellet
20. Nedre Holmsund og Langevollsbukta
21. Langevollsgrunnen
22. Bruket Langevoll



3. GÅSEKILEN

Navnet viser at gjess har hatt tilholdssted her. I kalde vintre fryser Gåsekilen fremdeles til slik at det går an å gå på skøyter her. Om sommeren blir vannet raskt oppvarmet, og stedet blir mye brukt som badeplass. Jørgen Aas (f. 1919) skildret barndomsminner fra Gåsekilen i Venneslaposten 20. mars 1987:
Vi hadde Gåsekilen ved Holmane. Der rant Otra inn ved flom, men om vinteren, når det var lite vannføring, ble Gåsekilen liggende som et nesten stillestående vann, og frøs nokså fort til. Når issnerken la seg på pytter og dammer, var det store samtaleemnet: «Er isen sterk på Gåsekilen?» «Gåsekilens vokter» var Julius Holmane. Han drev småbruket like ved, og bodde så å si i strandkanten. Før han hadde godkjent isen, fikk ingen slippe utpå. Julius var ingen lettvekter, og dessuten prøvet han isen med spett og øks, før han slapp sine egne barn utpå. Da det hadde skjedd, var isen åpen for alle. Da vrimlet det snart av barn og ungdom på isen. Nesten hele Kvarsteins yngre garde kunne være samlet der, og det ble ikke få.

NÆR VED Å DRUKNE

I juni 1959 skjedde det igjen en dramatisk hendelse der ei jente var nær ved å drukne. Venneslaposten skrev den 19. juni 1959: *Den 11 år gamle Grethe Lundevold, datter av Ingulf Lundevold var nær ved å drukne fredag i forrige uke. Sammen med to andre piker lekte hun på fjellene ved elva utenfor Holmane – eller rett overfor Skibbua. Plutselig gled hun på det glatte svaberget og falt i elva, som akkurat der går veldig stri. De to andre begynte straks å rope om hjelp, og den ene av dem sprang innover mot Holmane, mens den andre ble stående igjen for å se hvordan det gikk med Grethe. Ingen av dem kunne svømme.*
Anders Holmane hørte ropene og sprang straks til. Da Holmane kom til stedet, lå Grethe ca. 15 meter ute i elva og hadde gått under vann. Han hoppet uti og dukket etter henne og fikk henne på land. Hun var da svært medtatt:
Det var bare den hurtige reaksjon som reddet piken, og både de to venninnene hennes, Karin Aabel og Olaug Moy, og Anders Holmane fortjener stor påskjønnelse for den hurtige måten de reagerte på. Strømmen går som sagt stri der Grethe falt i, og det er brådypt helt inne ved land, men det er også noen kraftige evjer ute i strømmen, og Grethe må ha blitt liggende inne i en av disse, ellers hadde hun drevet ned i Frakkekilen, og da kunne det ha blitt vanskelig å nå ut til henne tidsnok.

4. BØHMSTYKKET

Jordstykket har navn etter Johan Carl Bøhm (f. 1814) fra Danmark. Bøhm jobbet som sagmester på Vigeland. Heime i Holmane hadde han en stor bakerovn der han stekte brød og kaker som folk kom og kjøpte. I tillegg reiste han til Vennesla og



// Kvarsteingutter i Gåsekilen, julaften 1939. Foto: Toralf Tellefsen. //









// Øverst: Øvre Holmsund og Likholmen. Nederst: Fjelltjønn og Lauartjønna. //

Kristiansand og solgte bakervarene. Kona het Mathea Ambrosiusa og var fra Bergen, de hadde fire barn. I 1871 druknet Bøhm i elva ved Skråstad da han var på vei hjem fra byen etter å ha levert brød. I 1872 kjøpte Jens Andersen (f. 1843) bruket. Han fikk kjøpt det billig, det het seg nemlig at Bøhm gikk igjen i huset og spøkte.

5. FENBAKKFJELLET/ BLÅSENFJELLET

Navnet Fenbakkfjellet kan forklares som `fjellet ved den blaute myrbakken´. Fen kommer fra norrønt og betyr `blaut myr´. Fenbakken var husmannsplass under Kvarstein. På nordøstsiden av dette fjellet lå husmannsplassen Blåsen. Navnet Blåsen viser nok til at stedet lå midt i vinddraget som ofte sjoget ut gjennom dalen. Et vannoppkomme like i nærheten ble kalt for Blåsekjella.

6. Bruket HOLMANE

Betydningen av holme er tidligere nevnt. Hovedhuset er fra 1848, i 1912 ble det bygd nytt uthus. I en beskrivelse fra 1865 nevnes det at bruket «lider af oversvømmelse».

7. DUGANE

Om Duk skrev Ivar Aasen: `en afgrøftet Rude eller Teig i en Myr, en liden Ager af Myrjord.´

8. DALEN

Dal betyr `en lang fordypning i landet´.

9. KYREHAGEN

Her gikk kyrne på beite. Hage betyr her `et innegjerdet område´.

10. FJELLTJØNN

Fjelltjønn er ei lita tjønn som ligger like ved Holmefjellet. Når elva er stor og renner igjennom dette området, dannes det en holme ved Fjelltjønn, som kalles Lilleholmen. Storeholmen er holmen fra Fjelltjønn og Gåsekilen mot Piningøyra.

11. HOLMEFJELLET

Holmefjellet ligger på en holme (Lilleholmen), derav navnet.

12. LILLEHOLMEN og 14. STOREHOLMEN

Førsteleddet angir størrelsen dem imellom.

13. LAUARTJØNNA

Førsteleddet lauar kommer av norrønt laug som betyr `bade eller vaskevann, laugarstad´. Den lille tjønna blir fort varmet opp om sommeren, og var et velegnet badested i tidligere tider.

15. PININGØYRA

Øyra på Storeholmen, mot innsnevringen i elva som kalles Piningen, heter Piningøyra. Piningen kommer av at elva ble snevret sammen, pint inn, her. Om øyr skrev Ivar Aasen at det er en `Banke af Sand eller Steen i en Elv.

16. TYTTEBÆRHOLMEN

Her vokser planten tyttebær.

17. SANDØYRA

Her er det en banke med mye finkornet sand.

18. BEVERHOLMEN

Her pleier bevere å ha tilhold.

19. FOSSEKARFJELLET

Navnet Fossekarfjellet er et minne fra den tida da det ble fløtet tømmer i elva. Her hadde fløtere, som i tidligere tider også ble kalt fossekarer, båtene sine fortøyd. Åsmund Hansen (f. 1816) som kjøpte Holmanebruket i 1848, er omtalt som «flødningsmand».







// Oppe fra venstre: Sandøyra, Fossekarfjellet og Piningøyra. //





20. NEDRE HOLMSUND og LANGEVOLLSBUKTA

Ved høy vannstand renner elva gjennom Øvre Holmsund, inn i Gåsekilen og videre gjennom Nedre Holmsund. Ved Langevoll går, som nevnt, elva inn i ei bukt; Langevollsbukta.

Båtdraget ved Nedre Holmsund

Under leggingen av industriledningen i 1993–95, dukket det opp rester av et båtdrag ved Nedre Holmsund. Edgar Andresen (f. 1937) fant ut at båtdraget hadde vært 60 meter langt og ca. 3,60 meter bredt.

Elva hadde i årenes løp lagt igjen grus over det, på det dypeste lå det ca. 1,5 meter under grusen. Da det var i bruk, har båtdraget ligget under vann. Over ses foto av en av stokkene. Ingeniørløytnant Georg F. Vedeler skrev i 1872 at slike stokker kaltes sledemeier, eller friholderstokker.
Det var stor trafikk av føringsprammer og båter til og fra Vigelands sagbruk og mølle, og det var om å gjøre å sette inn tiltak som kunne lette transporten. I 1872 skrev Vedeler at Holmsundene lå tørre ved lav vannstand. Men når det var tilstrekkelig vanndybde i Holmsundene, ble dette løpet foretrukket, fremfor Piningenløpet, av den alminnelige ferdsel, siden det var mye lettere å trekke båter og føringsprammer opp her enn i Piningenløpet.
Båtdraget er nærmere omtalt i årsskriftet fra 2013.

Vannverksprøver

På begynnelsen av 1950-tallet ble det undersøkt hvordan mulighetene var for å skaffe vann til Kvarsteinbygda med vann fra Otra. Det ble gravd to brønner på 4-5 meters dybde et stykke inn fra elvebredden ved Holmane. En brønn lå mellom Sandøyra og Lauartjønna og en lå mellom Likholmen og Gåsekilen. Man skulle da se hvor mye vann som ség inn fra elva, og om det ble renset gjennom elvesanden. Men prosjektet ble ikke vellykket, det ble for lite innsig av vann. Isteden ble Indre Linvann tatt i bruk som drikkevannskilde for Kvarstein og de nedre deler av Vikeland. Det skjedde i 1961.

EILEFSIA

Like ovenfor Øvre Holmsund finner vi Eilefsia. Oskar Langevoll (1892–1972) fortalte at en som het Eilef kom ned til elva hver lørdag og vasket beinene her, dermed fikk ia navn etter ham. Eilef bodde på Røllend, som nå kalles Høyland.
Eilefsia er blant annet nevnt i en skyldsetnings-forretning fra 1839, så navnet er eldre enn fra den tid. Ia er bestemt form av ei ie, dialekt for evje.
Ivar Aasen nevner flere betydninger av evje. Den betydningen som er mest brukt hos oss er ` en svag Strøm i Vandet, især den tilbagegaaende Strøm i Bugterne af en Elv ´.

SKIBBUBRUA

Før Skibbubrua kom, ble det rodd over elva fra Skibbua til Eilefsia. Det var vanskelig å ro over ved høy vannføring, da havnet man ofte nedenfor ia og drev inn i Gåsekilen. Skibbubrua var ferdig i 1922.
Du kan lese mer om denne brua og betydningen av skibbunavnet i bind 2 av jubileumsserien *Vigelands Brug 1620–2020* skrevet av undertegnede.
Skibbubrua er også omtalt i boka *Glimt fra det gamle Vennesla* av Jørgen Aas.









// Øverst: Skibbubrua 1. oktober 2017. Målingene av vannstanden stoppet på 1200 m3/sek. denne dagen, men elva var større. Nederst: Skibbubrua og høstfarger. //

Knut Holt skrev i Fædrelandsvennen 4. juni 1994: *De er meget brukt, hengebroene i nedre Otra, de er kort og godt livsnødvendigheter for befolkningen som bor «på andre sia». Men de er også et stykke kultur: De er faktisk historiske og kulturelle minnesmerker, samtidig som de er høyst nødvendige og flittig benyttede bruksting, i en og samme form. Og: Det er et sterkt pust av ren poesi over dem. For hva er vel for eksempel en soloppgang over Mississippi mot den røde østhimmelen ved Ravnåsbroa, når de første solstrålene skaper luende glimt på brovaierne, og elva flyter i sommerdovent grønt under? Og hva er en midnatt på Tahiti mot et sølvaktig glitter på en sort, strømmende elv, mens hengebroa ved Skibbua avtegner seg som et drømmespinn under en gul måne …?*

Vi går nå over til å se på et utvalg av kulturminner funnet på Kvarstein. For mer informasjon enn det som her omtales, henvises til Kulturminnesøk.no. Den videre vandringen langs elva fortsettes i neste årsskrift.

KULTURMINNER

Det er funnet en rekke kulturminner på Kvarstein. Flere av funnstedene er tidligere omtalt i forbindelse med stedsnavnene langs elva, men i tillegg tas her også med funn fra Kvarsteinsletta.

Kjonedalsvollen

Det første funnstedet vi ser på; Kjonedalsvollen, ligger like øst for Ågebakkfjellet. I april 2022 fant Jan Andre Skov Skov Fredriksen en kofteknapp fra bronsealderen her. Dette er det første bronsefunnet fra bronsealderen i Vennesla kommune. Bronseknappen er slik beskrevet i Kulturminnesøk.no: *En liten tutulus, bronse eller bronselegering. 1,5 cm i diameter, forhøyet til en liten spiss i midtre del, tilsvarende hul på baksiden. Sirkulær, men et lite avslag har gått på den ene kanten. Datering: Bronsealder.*









// Jan Andre Skov Skov Fredriksen der han fant bronseknappen. Foto: Anne Jeppestøl Engedal. Under ses baksiden og forsiden av bronseknappen. Øverst til venstre ses også en stikkel av flint fra eldre steinalder funnet på samme sted. Foto: Jan Andre Skov Skov Fredriksen. //











// Rillesteinen har Aksnr. 97/144 på Kulturhistorisk museum i Oslo. //

Over ses et bakstehellefragment med riller og en klesplombe i bly med tudorrosemotiv på den ene siden, datert til høymiddelalder. Klesplomben kan beskrives som et varemerke, et ektehetsbevis, for en tøykvalitet og hvor det kommer ifra. Tudorrosen har vært det nasjonal heraldiske emblemet til England siden senmiddelalderen. Videre ses det som antakelig er et bismervektlodd/ bismerlodd. Datering på dem strekker seg helt fra jernalder til nyere tid. På nederste bilde er funnstedet Kjonedalsvollen avmerket. Ifølge Store norske leksikon er ei kjone et tørkehus for korn, malt og lin. Kjoner kom i bruk i vikingtiden og var en fast del av den tradisjonelle gårdsbebyggelsen. De ble gjerne laftet i to etasjer med ildsted i underetasjen og tørkerom over. Alle funnene fra Kjonedalsvollen er funnet og fotografert av Jan Andre Skov Skov Fredriksen.

Stein med riller

Vi beveger oss ned til elvebredden til den tidligere omtalte delen av fjellet som stikker opp, og som blir kalt Kvarsteinen/Kvaresteinen. Her ble det funnet en stein med innhugde riller av undertegnede sommeren 1997. Steinen er ca. 7 cm lang og har fire innhugde riller som smalner av ved steinens kant. Rillesteinen er omtalt i årsskriftet for 2001, omtale gjentas derfor ikke her.

Steinøks (trinnøks) i diabas

I skrivende stund er dette den eldste steinøksa som er funnet i Vennesla kommune. Den ble funnet i 2003 av Solveig og Edgar Andresen i hagen deres på Kvarstein. Øksa er omtalt i årsskriftet for 2003. Ved

Kulturhistorisk museum i Oslo sa man i 2003 at øksa kan dateres til eldre steinalder 8000–4000 f. Kr.

Perler og ukjent gjenstand

Like ved funnstedet av steinøksa er det også funnet ei blå og ei svart perle, samt en bit av ei stykkerslått blå perle. Slike perler har vært vanlige helt fra jernalderen av. Det er også funnet en ca. 3 cm lang gjenstand, laget av leire, se foto under. Gjenstanden likner på en dyrefot og har det som fremstår som et tegn på seg. Den ble innlevert til fylkeskonservatoren i 2010. Sommeren 2018 ble det foretatt en maskinell sjakting på deler av jordet ved funnstedet i regi av fylkeskonservatoren. Av sikre funn var ei kokegrop, datert til jernalderen. For mer informasjon, se ID 243457 i Kulturminnesøk.no.

// De omtalte gjenstandene samt merker i grunnen ved funnstedet (Venneslavegen 165) fra da sjøen gikk opp dit. //

















Del av korsformet kølle

Registreringen som er skrevet om denne lyder: *Ut mot vest-brinken av terrassen mot Otra fantes en større sandhaug som ble fjernet i 1977. I nordkanten av denne og innenfor et område på diameter 10 meter fantes halvparten av ei korsformet kølle […]* Finneren var Olav Skisland (f. 1905) og funnstedet heter Ospevollen. I 2018 ble steinkølla innlevert til Kulturhistorisk museum i Oslo. Forsker Mieko Matsumoto skriver blant annet i sin rapport: *Funnet er en halvpart av en korsformet kølle av bergart som kan dateres til eldre steinalder, ca. 9500–3900 f. Kr., mulig senere del av perioden. Køllen er brukket ved skafthullet, men en kan se at skafthullet er boret i timeglassform.*
Det viste seg at dette funnet er sjeldent: Matsumoto skriver at det kun er funnet syv korsformede køller i det distriktet som er innleveringspliktig til Kulturhistorisk museum. To av de korsformede køllene er funnet på Agder, - ei fra Lindesnes ble innlevert i 1889, og så har vi denne kølla fra Kvarstein.



// Den korsformede kølla er laget av glimmerholdig tettkornet, grønnlig mørkegrå bergart; amfibolitt. //



// Matsumoto skriver i sin rapport: Køllen er slipt over det hele, brutt ved skafthullet, og har kun en lang og en kort arm bevart. Oversiden er hvelvet og rundet, undersiden er flatere og har noe markert rygg i midten av hver arm. Spissen av den lange armen er avrundet, spissen av den korte er skadet. To V-formete linjer på 3,0 og 3,1 cm i oversiden, og flere mindre markeringer kan sees som senere skader. Stm. 12,4 cm, stt. ved skafthullet 4,3 cm. //

Fragment av mulig hakke

Fragmentet av ei mulig hakke ble også funnet på Ospevollen, 1970-tallet av Olav Skisland. Om denne skriver forsker Vivian Wangen ved Kulturhistorisk museum: *Et lite fragment av mulig hakke av finkornet, gråbrun bergart. Uvisst om stykket er fra hakke med skafthull, men avrundet ende og nokså jevn tykkelse tyder på at det er del av hakke (hakkearm) som avbildet i Gräslund 1962, fig. 15. Stykket er slipt over det hele og har glatt overflate med tilnærmet ovalt tverrsnitt. Den avrundete enden viser noe stripespor etter sliping, og er delvis slipt rundt bruddet og bruddflaten. Noe avskalling. Det er mange striper i overflaten som for det meste er forårsaket av erosjon/sliping/nyere skade. Noen 3–5 lange, parallelle og fine striper i lengderetningen på den ene siden, og seks korte linjer med `N´og `I´- form i midten av den ene bredsiden, kan være intensjonell dekor. Ifølge form og mulig dekor kan det være en mesolittisk hakke. I så fall kan den dateres til eldre steinalder: MM/SM, eller ca. 7500 f. Kr. (jf. Reitan 2016: 28–29). Mål: L: 6,6 cm. Stb: 2,6 cm. Stt: 2,1 cm. Vekt: 49.2 g.*

Gjenstand til ukjent bruk

Gjenstanden til ukjent bruk er også funnet på Ospevollen på 1970-tallet av Olav Skisland.
Om denne skriver Vivian Wangen: *Gjenstand til ukjent bruk. Fint formet og tilslipt gjenstand av finkornet bergart (kvartsitt). Overflatebehandling og materialvalg minner om eldre jernalders ildslagningssteiner, og i form kan den minne om et bryne, men den har verken furer etter bruk av ildstål eller slipeflater. Gjenstanden er avlang med ovalt*











tverrsnitt; l. 5,8 cm, b. 3,5 cm, t. 1,9 cm. Den ene enden er fint avrundet ved en jevn avsmalning av bredsidene og ved 4 nærmest rette fasettslipninger fra kortsidene, to fra den ene siden og en fra den andre, og hvor det fjerde gjør den ytterste enden som dermed er et rett, nærmest firkantet felt med målene; b. 1,3 cm, t. 1,0 cm – 1,1 cm. Den andre enden består av en nærmest rett bruddflate, men hvor opptil 1 cm av sidene og overgangen mot gjenstandens kortside har tilsvarende, men mindre slipte flater, en på den ene siden og to på den andre. Bruddkanten, midt på den ene bredsiden, har også en svakt konkav tilslepen overflate. Datering: Eldre jernalder?

// Bilde nummer 1 og 2 viser fragment av mulig hakke. Bilde nummer 3 viser gjenstand til ukjent bruk. På bilde nummer 4 ses et spinnehjul og på bilde nummer 5 ei flintflekke. //

Artikkelen fortsetter →

Spinnehjul, flintflekke og flintavslag

Sommeren 2018 fant undertegnede et konisk spinnehjul i kleber på lokaliteten Sandbakken, Dølane. Største diameter er 3,2 cm, diameter på hullet er 0,7 cm. Spinnehjulet er datert til jernalder. Jeg fant også flintflekke (se bilde forrige side) og flere flintavslag samt flere slaggbiter som kan tyde på at det kan ha foregått jernutvinning på stedet.

Garnsøkke

Garnsøkka ble funnet like nord for der Ravnås hengebru har feste på Kvarsteinsiden av Sven Slettedal. Lengste lengde er ca. 11 cm, bredeste bredde er ca. 8 cm. Slike søkker har blitt brukt helt siden steinalderen.

Mikroflekkekjerne av flint

Mikroflekkekjerna som ses i neste kolonne ble funnet mellom Sandøyra og Piningøyra ved Holmane, sommeren 2013 av undertegnede. Daværende fylkeskonservator Frans-Arne H. Stylegar skrev: *Dette er en mikroflekkekjerne fra slutten av eldre steinalder. Man kan se at det er slått lange, smale flekker av den fra begge sider Slike mikroflekker ble brukt som egger på piler, spyd og lignende.*

Flintflekke

I rapport fra forsker Mieko Matsumoto ved Kulturhistorisk museum skrives det blant annet: *Flintflekke av mørkebrun flint med irregulær kantretusj og bruksspor på begge sidekanter. Brutt og mangler distalpartiet. L. 7,2 cm, stb. 2,0 cm. Den kan dateres til yngre steinalder ca. 3900–1700 f. Kr.* Flintflekka ble funnet av Tengel Skårdal like ved huset hans, Venneslavegen 185, på 1960-tallet. Den ble oppbevart i samlingen etter Olav Skisland fram til 2018 da den ble innlevert til Kulturhistorisk museum.







// Øverst til venstre ses ei garnsøkke. Bildet oppe til høyre viser mikroflekkekjerne av flint og nederst ses flintfunn fra lokaliteten Dølane. //



// Flintflekka som ble funnet av Tengel Skårdal. //







// På bildet til venstre ses et spinnehjul i kleber. I midten ses ei perle eller et spinnehjul i bronse. Bildet til høyre viser et bronsekjeleskår, lengste lengde 15 cm, bredeste bredde 5 cm. Kjelen har vært 12 cm. i diameter. //

Spinnehjul

Et spinnehjul i kleber ble funnet av Jens Thomassen (1905–67) på jordet ved gnr/bnr 2/2 på Kvarstein. Funnår og nøyaktig funnsted er uvisst. Spinnehjulet lå i mange år utstilt på Kvarstein skole, men ble i 2010 innlevert til fylkeskonservatoren.

Perle eller spinnehjul i bronse

Det er uenighet om hva denne gjenstanden er. I skrivende stund er den ikke vurdert av Kulturhistorisk museum. Den ble funnet med metallsøker av Karl Ove Wehus sør på jordet som ligger på den andre siden av veien, sett i forhold til der Vennesla Hageland i dag holder til. For nøyaktig funnsted, se ID 250311 i Kulturminnesøk.

Bit av kobberkjele, overtro og sagn

Biten av en bronsekjele er funnet på Tuægra av Karl Ove Wehus. Beliggenheten til Tuægra er tidligere vist, betydningen av førsteleddet `tu´er sannsynligvis gresstue. Dersom en åker ble liggende brakk, for eksempel for å få et kvileår, ble den kalt ægre.
Det er knyttet overtro og sagnfortellinger til dette stedet: Det het seg at stortyven Ole Høiland (1797–1848) hadde gravd ned en kjele full av gullpenger på Tuægra. Dersom man stod i heia over Kvarstein på stedet kalt Søndagsstøa klokka 12, søndagen før Sankt Hans, skulle man kunne se at det blinket der skatten var gjemt.
Søndagsstøa var en beiteplass for kyrne der barna som hadde sommerjobb som gjetere, holdt seg om søndagene. Derfra var det fin utsikt til Kvarstein i den tida da det ble hugget mer tømmer og ved i skogen enn det blir nå til dags. Serine Jørgensen (1875–1952) bodde på gnr/bnr 2/1 på Kvarstein, - Tuægra ligger like nedenfor dette bruket. Hun pratet mye om skatten som skulle være nedgravd der. På sine gamle dager tok hun rett som det var fram en lang kikkert og så ned på Tuægra fra stuevinduene, i håp om å få se at det blinket der skatten skulle være gjemt.

Johan Th. Storaker (1837–1872) fra Søgne, samlet inn sagn og folketro i vårt område. Han har følgende å berette om skattegraving på Kvarstein, meddelt av O. Vennesland i 1866:
Paa Gaarden Kvaresten i Vennesland Sogn staar i Jorden en Kjedel, som skal være nedgraven for mange Aar siden; den skal være fuld af Penge af forskjellige Slags. Flere Forsøg ere gjorte for at faa den op, men det hadde været uden Nytte. Man grov dybe Grøfter, spadede Jorden af i flere Favnes Længde og stødte omkring med Brækstænger, men

alt forgjæves. Engang mærkede en af Gaardens Opsiddere, medens han pløiede, at der var Noget, som Ploven stødte sønder. Han undersøgte, hvad det var, og fandt, at det var Øret af Kjedelen som var brækket af. Alle Gaardens beboere samlede sig for at tage den op; men da de begyndte at røre ved den, saaes Husene paa Gaarden i lys Lue. De slap den i største Hast. Til Ilden saa de da ikke mer, men Kjedelen forsvandt.

Gustav G. Moseidjord (1891–1973) hadde samme sagn på trykk i Fædrelandsvennen 1919, og gjengav det slik det da ble fortalt:
På en slette tæt ved en gård på Kvarstein i Vennesla skal der, efter hvad et gammelt sagn beretter, ligge begravet en uhyre stor kobberkjele. På selve pladsen, hvor kjelen ligger, kunde intet merkes eller sees, men gik man op på en hei, som ligger ca. 100 meter bortenfor gården, kunde man, hvis det var klart veir, tydelig se litt av den øverste del av kjelen glimte i solen. Kom man så ned til stedet, hvor den såes glimte fra heien, var der som sagt ikke det ringeste spor at se til kjelen. Og det eiendommelige var, at vilde man grave efter den, begyndte husene på gården at brænde. I gammel tid var der en del, drevet av nysgjerrighet, som tok til at grave efter kjelen. Det var soleklart, mente de, den lå der, når den kunde sees fra heien. Men arbeidet blev kun av kort varighet. Det viste sig at holde stik, hvad sagnet fortalte. Da de hadde tat et par spadetak i jorden, begyndte det straks at brænde, ikke bare i selve gårdens bygning, men også i de forskjellige huse rundt hele bygden, indtil de sluttet at grave, da ophørte det også at brænde i husene. Slik fortæller sagnet.

I årsskriftet for 2003 kan du lese sagnet om den siste gangen Åsgårdsreia besøkte Kvarstein.

Klebergjenstand

I 1984 ble denne gjenstanden i kleber (se bilde neste kolonne) funnet ved Dugane av undertegnede. Torgeir Kvarstein (f. 1911) fortalte at han og flere lekte med denne gjenstanden da de var barn. Gjenstanden ble funnet i jorda av hans foreldre Guri og Kasper Syvertsen, nøyaktig funnsted vites ikke. Det var et lite hull i den som barna slo større slik at de kunne forsøke å bruke den til trillebårhjul. Diameter er ca. 15 cm. Den ble sendt i retur fra Kulturhistorisk museum i Oslo, men ble innlevert til fylkeskonservatoren i 2010.

Et viktig kulturminne som er borte

Flere kulturminner forsvinner eller ødelegges i årenes løp, og Kvarstein er intet unntak i så måte. Et av de største historiske tap for Kvarsteinbygda må vel kunne sies å være ødeleggelsen og fjerningen av gravhaugen som ble kalt Kjempehaugen i 1918. Det ble funnet skjelettrester, et sverd og fem leirkar i haugen, samt en del mindre gjenstander, blant annet ei rød og blå spenne samt en bylt med klær. Ingen av funnene ble tatt vare på. Tidligere fantes det flere gravhauger i dette området, like ved Fjellmannsveien. Kjempehaugen var den siste av gravhaugene som ble ødelagt.

Kilder som ikke er nevnt direkte i teksten er Norsk stadnamnleksikon, Norrøn ordbok, Ivar Aasens Norsk ordbog, diverse utgaver av Oluf Ryghs serie Norske gaardnavne og Edgar og Solveig Andresen. Alle foto av nyere dato er tatt av undertegnede der andre ikke er nevnt.



// Gjenstand i kleber. Bildet under er fra 1893. Kjempehaugen er merket av med et kryss. Huset vi ser til venstre i bildet har i dag adresse Linvannsvegen 1. Vi ser at det også er en tydelig haug like ved det huset.//



Nytt oldfunn ved Otra

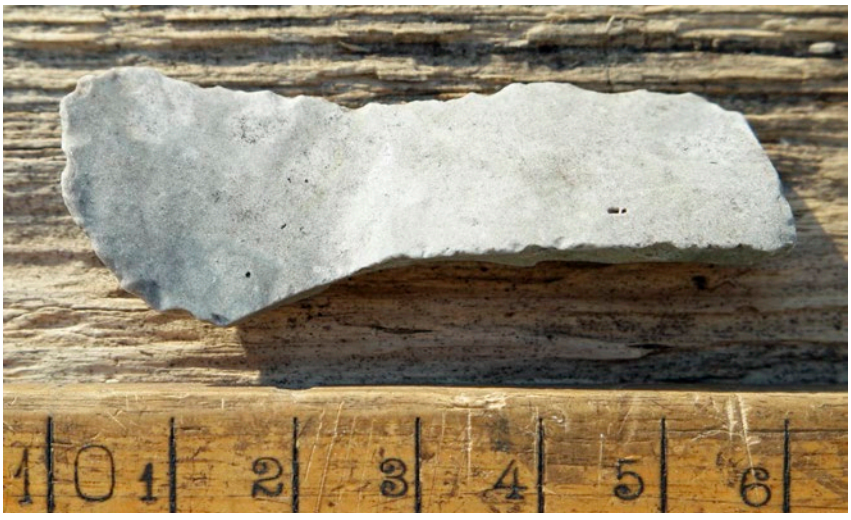
Tekst og foto av **Emilie Marie Andresen**

I september 2023 ble denne flintkniven funnet av Terje Sødal i skråninga ned mot Otra ved Skibbua, mellom Heisel og Ravnås. Eldre fotografier viser at deler av jordet ovenfor funnstedet tidligere strakte seg lenger ut mot elva. Reguleringen av Otra, og høye vannstander gjennom årenes løp, har forårsaket erosjon av elveskråninga, noe som har ført til at flintkniven høsten 2023 lå synlig oppe i dagen.

Arkeolog og rådgiver for Agder fylkeskommune, Ghattas Sayej, sier at flintkniven er fra yngre steinalder (3900–1700 f.Kr). Den har nok vært et kjært redskap for de som brukte den, og den minner oss om at det er mulig å finne oldsaker langs elver og vann der erosjon kan ha forårsaket at kulturminner ligger synlige oppe i dagen.







Gløtt inn i grunnskolen i Vennesla i tida 1875–1925

Denne artikkelen gir spredte gløtt inn i grunnskolen i Vennesla slik den var for 100–150 år siden. Vi besøker både den 5-årige allmueskolen og den 7-årige folkeskolen. Videre ser vi på hvordan skoletilbudet og skoleåret var organisert før og etter at folkeskolen blei innført. Vi får også kjennskap til hvilke fag elevene fikk undervisning og karakter i. Andre temaer som blir belyst, dreier seg om frammøte og fravær, fraværsårsaker og hvordan skoleplikten blei praktisert. Ved å anlegge disse perspektivene avtegner det seg et bilde av skolens plass og betydning i bygda og i barnas hverdag gjennom femti år, i ei tid da barnearbeid var vanlig og mange foreldre stilte seg spørrende til hvilken nytte barna kunne ha av å gå på skolen.

Tekst av **Magnhild Vollan**

Kilder og framstillingsform

Artikkelen bygger på ulike kilder. Allmueskoleloven (1860) og landsskoleloven (1889) er viktige kilder fordi de gir nasjonale rammer for det lokale skolestellet. Konkret informasjon om Vennesla-skolen er først og fremst henta fra et rikt arkivmateriale som oppbevares på Statsarkivet. Skolestyrets møtebøker og lærernes protokoller fra enkelte skolekretser gir innblikk i hvordan lærerstaben og skolestyret arbeidde for å gi elevene det skoletilbudet de hadde rett på etter loven, og hvordan ulike utfordringer knytta til skoleplikten blei håndtert. Relevante opplysninger er også henta fra historisk skolestatistikk. Ut fra et ønske om å sette den lokale situasjonen inn i en videre, nasjonal sammenheng presenteres også et utvalg skolehistoriske studier og litteratur om barns levekår. Som bakteppe for de konkrete opplysningene om Vennesla-skolen presenteres først de to skolelovene, deretter relevant bakgrunnsstoff.

Framstillinga er ordna i ulike temaer som stort sett presenteres kronologisk. Siden det ikke er plass til å følge alle temaene gjennom femti år, skjer det gjennom utvalgte konkretiseringer. En del informasjon gis i oversikter med tilhørende kommentarer. Utvalgte sitater er gjengitt i sin opprinnelige språkform. Basert på de konkrete opplysningene om Vennesla-skolen lar det seg gjøre å peke på sentrale utviklingstrekk i den undersøkte perioden. Artikkelen avsluttes med ei kort oppsummering.

Presentasjon av allmueskoleloven (1860) og landsskoleloven (1889)

Formål og fagkrets

Den første paragrafen i de to lovene presenterer skolens formål. Begge vektlegger først at skolen skal bidra til en kristelig oppdragelse, og dernest at skolen skal sørge for at elevene tilegner seg kunnskaper og ferdigheter som alle samfunnsmedlemmer bør ha. En klar forskjell knytter seg til bruken av begrepet allmenndannelse som løftes tydeligere fram i 1889-loven enn i 1860-loven. (Se oversikt 1.)

Oversikt 1: Første utdrag av allmueskoleloven (1860) og landsskoleloven (1889).

Lov om Almueskolevæsenet paa Landet	***Lov om Folkeskolen paa Landet***
§ 1. […] Almueskolens Formaal at understøtte den huuslige Opdragelse i at bibringe Ungdommen en sand christelig Oplysning og forskaffe den de Kundskaber og Færdigheder, som ethvert Medlem af Samfundet bør besidde, samt derhos i den Udstrækning, som Forholdene tillade, at føre den videre frem i Almeendannelse.	§ 1. I ethvert Herred skal der være det fornødne Antal Folkeskoler, hvis Formaal det skal være at medvirke til Børnenes kristelige Opdragelse og til at meddele dem den Almendannelse, som bør være fælles for alle Samfundets Medlemmer. […]
§ 5. Underviisningsgjenstandene i Kredsskolerne ere: a. Læsning, b. Christendomskundskab, c. Udvalgte Stykker af Læsebogen, fornemmelig saadanne, der angaae Jordbeskrivelse, Naturkundskab og Historie, d. Sang, e. Skrivning, f. Regning. Naar Skolekommissionen finder, at Omstændighederne tillade det, gives Drengene Veiledning i Gymnastik og militaire Øvelser. […]	§ 5. Undervisningsgjenstandene skal være: I første Afdeling: Kristendomskundskab, Norsk, Regning, Skrivning og Sang. Hertil kommer mundtlig forberedende Undervisning i de for anden Afdeling opførte særskilte Fag. I anden Afdeling: De for første Afdeling bestemte Undervisningsgjenstande, Jordbeskrivelse, Historie, heri indbefattet Kjendskab til vor borgerlige Samfundsordning, samt Naturkundskab med Grundtræk af Sundhedslæren. Dertil skal der i den Udstrækning, Omstændighederne tilsteder, gives Undervisning i et eller flere af Fagene: Haandarbeide, Legemsøvelser og Tegning. Under Legemsøvelser kan medtages forberedende Skydeøvelser.

Når det gjelder fagkretsen, er det stor likhet mellom den 5-årige allmueskolen og folkeskolens småskole. Vi ser at faga kristendomskunnskap, regning, skriving og sang er felles, og at det skjer ei tydelig fagliggjøring med 1889-loven. Da blei norsk, geografi, historie og naturfag egne fag. Tidligere skulle temaer fra de tre sistnevnte presenteres i form av leseboktekster i faget lesing. Nå blei de styrka som egne fag i storskolen. I tråd med 1889-loven kunne skolene også tilby håndarbeid, tegning eller gymnastikk (inkludert skyteøvelser) dersom forholda lå til rette for det. Vi ser at skolene allerede fra 1860 hadde kunnet gi guttene gymnastikkundervisning med militære øvelser. At gymnastikk var for gutter og at skyteøvelser kunne inngå i faget, forteller om ei tid der skolen behandla jenter og gutter ulikt og hadde et anna samfunnsansvar enn i dag.

Undervisningsomfang

Ifølge allmueskoleloven skulle det gis tolv uker undervisning i udelte skoler. Hvis skolen var delt i to eller flere klasser, skulle hver klasse få ni uker med undervisning per år. Med 1889-loven blei undervisningstida utvida ved at skolen normalt skulle deles i småskole og storskole.
Nå skulle det gis tolv uker i hver avdeling per år, og dersom kommunestyret gikk inn for det, kunne dette tallet økes til femten uker. Men var elevtallet svært lavt, kunne en videreføre udelt skole og til og med skjære ned undervisningstida til ni uker i alt. Utvidelsen av undervisningstida avhang altså av elevtallet.

Ellers ser vi at begge lovene definerer ei uke som seks skoledager. Etter allmueskoleloven skulle det være 36 skoletimer per uke. 1889-loven skiller mellom skolens avdelinger slik at ei uke utgjorde 30 skoletimer i småskolen og 36 timer i storskolen. Det er interessant at begge lovene omtaler to typer undervisning, nemlig lovbestemt og frivillig undervisning. I 1889-loven er det satt et tak på omfanget av den frivillige undervisningen (seks uker per år i storskolen), mens omfanget ikke er presisert i 1860-loven. Videre ser vi at det skulle tas hensyn til når på året det ville passe best å tilby den lovbestemte undervisningen. (Se oversikt 2.)

Oversikt 2: Andre utdrag av allmueskoleloven (1860) og landsskoleloven (1889).

Lov om Almueskolevæsenet paa Landet	***Lov om Folkeskolen paa Landet***
§ 2. […] a. Den lavere Almueskole er en Kredsskole, i hvilken de til den enkelte Kreds hørende Børn modtage deels den lovbefalede, dels en frivillig Underviisning. […] § 6. I Kredsskolen skal der gives tolv Ugers eller, hvor Børnene ere delte efter deres Kundskab og Færdighed i Afdelinger, som søge Skolen hver for sig, ni Ugers Underviisning i hver Afdeling om Aaret. Hvor særegne Forhold maatte gjøre det nødvendigt, kan Stiftsdirectionen tilstede Indskrænkning i den her bestemte Underviisningstid. Hver Uge beregnes til sex Skoledage, hver Skoledag i Gjennemsnit til sex Timer, dog saaledes at Løverdags Eftermiddag gives fri. § 7. […] Det bliver at paase, at den Tid, hvori Kredsens Børn ere pligtige at søge Skolen, henlægges til de for Skolesøgningen bekvemmeste Tider af Aaret.	§ 2. Ethvert Herred inddeles i Skolekredse. For enhver af disse oprettes en Folkeskole, bestaaende af to Afdelinger, nemlig: Første Afdeling – Smaaskolen – bregnet paa Børn fra 7–10 Aar. Anden Afdeling, beregnet paa Børn fra 10–14 Aar. § 5. I hver Klasse af Folkeskolen skal der meddeles Undervisning i 12 Uger aarlig. Denne Undervisningstid kan for en eller flere Kredse eller Klasser af Herredsstyrelsen forøges indtil 15 Uger […]. En Skoleuge beregnes for Folkeskolens anden Afdeling til 36 Undervisningstimer og for Smaaskolen til 30 Undervisningstimer. […] Når Elevantallet er 20 eller derunder, kan begge Afdelinger undervises sammen i hele den lovbestemte Undervisningstid. Når en Folkeskoles Elevantal er 12 eller derunder, kan Undervisningstiden nedsættes til 9 Uger aarlig. § 8. Efter Herredstyrelsens Bestemmelse kan en frivillig Undervisning forbindes med Folkeskolens anden Afdeling, dog at den meddeles udenfor den til Folkeskolens lovbefalede Undervisning bestemte Tid og saaledes, at den sidstnævnte Undervisning ikke derved lider. […]

Oversikt 3: Tredje utdrag av allmueskoleloven (1860) og landsskoleloven (1889).

Lov om Almueskolevæsenet paa Landet	***Lov om Folkeskolen paa Landet***
§ 49. Skolepligtige ere Børn fra det fyldte 8de Aar indtil de udskrives af Skolen. […] Udskrivning af Skolen foregaaer i Regelen ved Barnets Confirmation. Tidligere kan Udskrivning skee, naar Barnets Forsvar forlanger det, Barnet har fyldt sit 13de Aar, og Skolecommissionen finder, at det har naaet den fornødne Kundskab og Udvikling. […] § 51. Intet skolepligtigt Barn maa udeblive fra Skolen med mindre Sygdom eller andet gyldigt Forfald finder Sted, eller Tilladelse til at blive borte for enkelt Gang er givet af Læreren. […]	§ 10. Ethvert i Herredet boende Barn er berettiget til, uden at derfor erlægges Godtgjørelse, at erholde Undervisning i Folkeskolen i syv Skoleaar, mellem det fyldte 7de og det fyldte 15de Aar […]. § 14. Intet Barn, som er Elev af Folkeskolen, maa være fraværende fra samme, medmindre det er hindret ved Sygdom eller andet Forfald, som kjendes gyldigt, eller dertil har faaet Skolens Tilladelse.

Oversikt 4: Fjerde utdrag av allmueskoleloven (1860) og landsskoleloven (1889).

Lov om Almueskolevæsenet paa Landet	*Lov om Folkeskolen paa Landet*
§ 51. […] Give Forældre, Huusbonder eller Andre, som ere i Forældres Sted, ikke fyldestgjørende Grunde for et Barns Skoleforsømmelse, og Formaning og Advarsel forgjæves er anvendt, kunne de af Skolecommissionen ilægges en Mulkt fra 24 Skilling til 5 Spdlr. Fabrikeiere og andre Arbeidsherrer, som benytte Børn til Arbeide, maa under samme Ansvar ikke beskjæftige Børnene saaledes, at de derved hindres fra at erholde den fornødne Underviisning. […] § 58. I Tilfælde af Udeblivelse enten fra Examen eller Visitats uden gyldigt Forfald, kunne de Udeblivendes Forældre, Huusbonder eller Andre, som ere i Forældres Sted, af Skolecommissionen ilægges en Mulkt af indtil een Spdlr. § 59. Forsømmer noget Barn gjentagende den frivillige Underviisning uden gyldigt Forfald eller uden Tilladelse, kan det af Skolecommissionen negtes Adgang til denne Underviisning.	§ 15. Giver Forældre, Husbonde eller andre, som er i Forældres Sted, ikke fyldestgjørende Grunde for en Elevs Udeblivelse fra den i § 5 omhandlede Undervisning, og Formaning og Advarsel forgjæves er anvendt, kan de ilægges en Bod fra 1 til 25 Kroner. Forsømmer nogen Elev gjentagende den frivillige Undervisning (§ 8) uden gyldigt Forfald eller uden Tilladelse, kan Eleven negtes Adgang til denne Undervisning. § 16. Fabrikeier eller anden Arbeidsgiver maa, inden han tager i Arbeide noget Barn mellem 7 og 15 Aar, undersøge, om det er Elev af Folkeskolen, og i saa Fald afkræve det en Bevidnelse, der udviser dets Undervisningstid. Lignende Bevidnelse skal ogsaa senere afkræves Barnet ved hvert Skoleaars Begyndelse. Skolestyret sørger for, at denne Bevidnelse paa Forlangende bliver ham meddelt. Lader han et saadant Barn beskjæftige saaledes, at det hindres i at faa Undervisning i de bestemte Timer eller i at forberede sig dertil, bliver han at ilægge en Bod af indtil 100 Kroner.

Skoleplikt
Som nevnt var allmueskolen 5-årig. Den var beregna på barn mellom 8 og 13 år. De som utforma allmueskoleloven, håpte likevel at mange foresatte ville sende barna på skolen fra 7-årsalderen og la dem fortsette etter fylte 13 år. Med 1889-loven blei skolen 7-årig, for barn mellom 7 og 14 år. (Se oversikt 3.)

Elevene hadde plikt til å møte på skolen. Dette er nokså likt formulert i de to lovene, og det er et tydelig skille mellom gyldig og ugyldig fravær. Vi ser at sykdom er gyldig fraværsgrunn, og at det også fantes andre gyldige grunner, uten at disse er nevnt. I tillegg kunne læreren/skolen gi elevene tillatelse til å være borte fra skolen. I de følgende paragrafene i begge lovene gjøres det nøyaktig greie for hva som skulle skje ved ugyldig fravær. Vi ser at det handler om formaning, advarsel og mulkt/bot, og at barn kunne bli utvist fra den frivillige undervisningen ved stadig ugyldig fravær. (Se oversikt 4.)

Begge lovene signaliserer at barn i skolepliktig alder kunne være attraktive på arbeidsmarkedet. Det er tankevekkende at det vi i dag ser på som barnearbeid, hadde en anerkjent plass i datidas samfunn. Det er likevel tydelig at det skjer noe viktig på området i og med at folkeskolens elever har betydelig sterkere vern enn allmueskolens elever i møte med arbeidslivet.

Bakgrunnsstoff: skolehistoriske studier og litteratur om barns levekår

Ved overgangen fra allmueskole (etter loven av 1860) til folkeskole (etter loven av 1889) blei altså skoletida kraftig utvida. Denne styrkinga av skolen hadde blant anna sammenheng med at myndighetenes syn på barnearbeid endra seg, noe som etter hvert førte til at barnearbeidet blei regulert for å gi skolen større plass og betydning i samfunnet. Dette dokumenterer Simen Bech i sin masteroppgave *Barnet – i dragkampen mellom arbeid og skole*, der han undersøker Stortingets forarbeider og behandling av folkeskolelovene og fabrikktilsynslovene i tida 1871–1915 (Bech, 2016, s. VI).

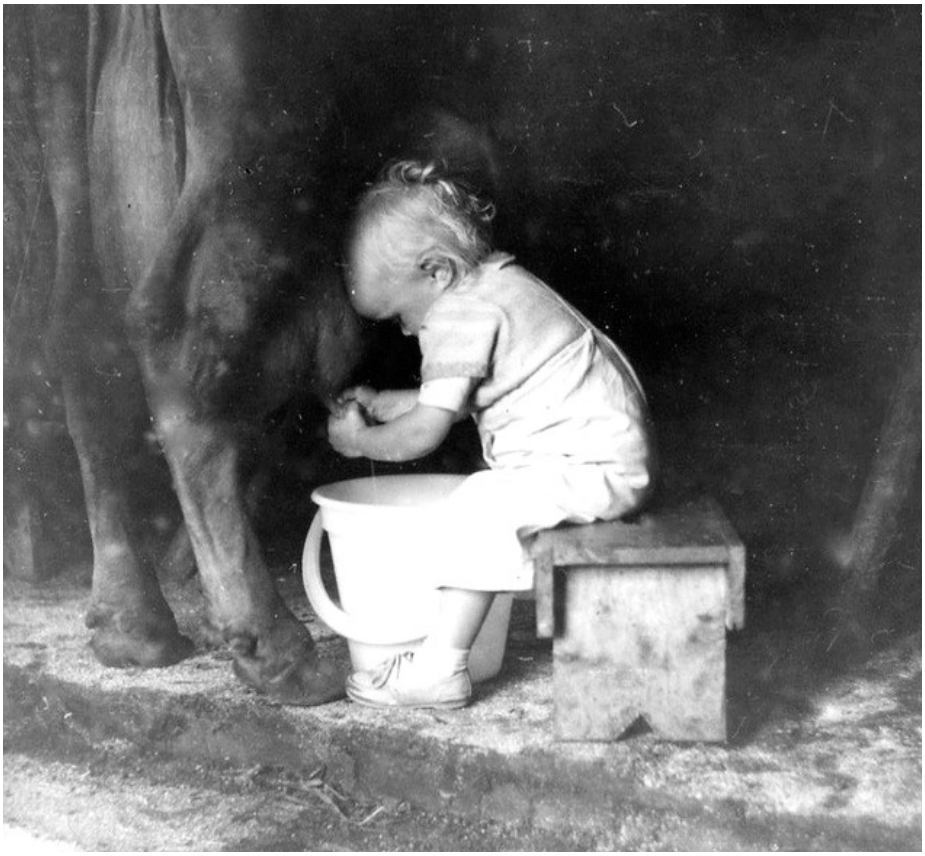
Et stort problem i allmueskolen var det høye skolefraværet. I 1850 var det for eksempel bare 50 % frammøte til skolen i Sørkedalen ved Oslo

(Tønnessen, 2004, s. 31). Ole G. Gliddi dokumenterer i sin masteroppgave *Då allmugen såg skulen som nyttig* at skolefraværet i indre Vest-Agder var høyere enn i resten av landet (Gliddi, 2015, s. 121). I 1860 var skolefraværet i de ni undersøkte kommunene cirka 60 %, med noe variasjon mellom den østlige delen (Laudal, Bjelland, Vigmostad, Konsmo og Grindheim) og den vestlige (Hægebostad, Eiken, Kvinesdal og Fjotland). Fraværet i indre Vest-Agder gikk kraftig ned i tida fram til 1890. Da lå det på cirka 15 %, mens det var 10 % på landsbasis. Gliddi drøfter også årsaker til skolefraværet, og konkluderer med at sykdom, barnearbeid og manglende interesse for skolen var vesentlige årsaker, mens økt frammøte først og fremst forklares med økonomisk vekst og holdningsendringer blant allmuen.

Da Stortinget vedtok å innføre folkeskolen i 1889, skjedde det gjennom to lover: landsskoleloven og byskoleloven. Skoletilbudet i bygd og by var svært ulikt, ikke bare i det faglige tilbudet og kvaliteten på skolehus, men også i omfang. Mens skolebarn i byene ville få 5200 skoletimer i løpet av den 7-årige folkeskolen, ville skolebarn på landsbygda få 2800, ifølge historiker Olav Rovde (2012). Han peker på at forskjellen mellom by og land hadde økonomiske og praktiske grunner. Staten dekka cirka 30 % av utgiftene til folkeskolen på landet, mens resten falt på kommunene og amtskassa. Dermed var det en uoverkommelig oppgave for mange landkommuner med spredt bosetting å bygge opp et skolesystem på linje med det som fantes i byene. Rovde understreker videre at «når skuletida for barna og ungdomen på landsbygda var lågare enn i byane, var det fordi det var behov for dei heime, i gardsarbeidet eller i fiske» (Rovde, 2012, s. 68).

Med skolelovene kom det ei forsiktig regulering av barnearbeidet. Med fabrikktilsynsloven som kom i 1892, blei reguleringa strengere. Da blei fabrikkarbeid for barn under tolv år forbudt, mens det blei forlangt legeattest for barn i alderen 12–14 år. Dessuten blei nattarbeid for barn og unge forbudt. I 1909 kom det en ny lov som innskrenka barnearbeidet enda mer, og seinere er mulighetene til å bruke barn til «ervervsmessig arbeid» blitt stadig mer begrensa (Jakhelln & Gisle, u.å.). Historiker Ellen Schrumpf har vært faglig interessert i det industrielle barnearbeidet, og har blant anna undersøkt og drøfta situasjonen i to industrisamfunn i Telemark, nemlig Ulefos Sagbrug og Porsgrund Porcelænsfabrik, i perioden 1850–1910 (Schrumpf, 1997). Ved sammenlikning av de to bedriftene i perioden 1887–1900 fant hun et betydelig innslag av barn i arbeid (fra 8–9-årsalderen til 15-årsalderen) begge steder i første del av denne tida. Barnearbeidet gikk ned og blei avvikla etter århundreskiftet, men «fra gammelt av var det en selvfølge at barna skulle arbeide» (Schrumpf, 1997, s. 88).

// Barns arbeid knytta til gårdsdrift blei ikke lovregulert på samme måte som i industrien, og barnearbeid på familiens gård eller småbruk var nok vanlig helt fram mot vår tid. Men så små som lille Marie Honnemyr Jeppestøl (1924-2013) var de vel sjelden. Her sitter hun 3-4 år gammel i 1927 og melker ei ku. Foto: Gunnar Jeppestøl/Vennesla Historielag. //



Barns arbeid knytta til gårdsdrift blei ikke lovregulert på samme måte som i industrien. Ifølge historiker Dagfinn Slettan (1999) hadde barn (fra 6–7-årsalderen) sin sjølsagte plass og funksjon som deltakere i arbeidsfellesskapet med de voksne på gården.

Denne arbeidsinnsatsen var økonomisk betydningsfull og den viktigste opplæringa i nødvendige ferdigheter og i bondesamfunnets norm- og verdisystem. Mange så mer positivt på denne typen barnearbeid enn på fabrikkarbeidet, i alle fall når det skjedde heime. Men mange barn i skolealder hadde også langvarig arbeid utenfor heimegården, særlig de siste tiåra av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet. I folketellingene var mange bygdebarn registrert som tjenestefolk med egen arbeidsinntekt i tidsrommet 1890–1920 (Slettan, 1999, s. 21). Av alle barn (i alderen 13–14 år) bosatt på landet hadde 23,4 % av guttene og 21,7 % av jentene egen arbeidsinntekt i 1890. I 1920 gjaldt det bare 10,4 % av guttene og 6,9 % av jentene. Vi ser at det var forskjell mellom gutter og jenter og en markert nedgang i løpet av perioden. Ifølge Schrumpf (2007, s. 43) var noe arbeid i jordbruket spesifikt barnearbeid, slik som gjeting. Det var et ansvarsfullt arbeid som barn kunne mestre, men det kunne være et ensomt arbeid der barna var aleine med dyra gjennom en lang sesong fra tidlig vår til seint på høsten. Mens det var mer enn 5200 gjetere (3655 gutter og 1575 jenter) i 1891, var det godt og vel 1300 i 1910.

Til sist i denne delen av artikkelen nevner jeg Paul Sveinall som har gitt ut ei innholdsrik bok om barnevandringene på Agder, *Ut, opp og fram*, hvor han blant anna formidler levende hva det kunne innebære å være i tjeneste på gård hos andre (2001, s. 45ff.).

Undervisningstilbudet i to skolekretser i Vennesla i 1875–76

Under allmueskoleloven av 1860 var kretsskolene i Vennesla ulikt organisert. At elevene fikk svært ulikt undervisningstilbud, blir tydelig når vi ser nærmere på forholda i Verås og Omdal kretsskole og i Kvarstein kretsskole.[1]

I Verås og Omdal krets var skolen udelt. Skoleprotokollens opplysninger om elevtall skoleåret 1875–76 er noe uklare. På venstre side i protokollen står det at det var sju elever i øverste avdeling (storskole) og sju i nederste avdeling (småskole), mens det på høyre side ser ut til å ha vært 22 elever. Skoleåret hadde et samla omfang på 72 skoledager (12 uker). Det blei holdt skole seks dager i uka, og hver skoledag varte i seks timer. Skoleårets omfang og skoledagenes lengde oppfylte altså lovens krav (se oversikt 2). Undervisningen var fordelt på to perioder, kalt «første Omgang» og «anden Omgang». I det undersøkte skoleåret blei det holdt skole fra 24. november til 26. januar og fra 11. mars til 30. april i denne kretsen. Undervisningen var altså svært konsentrert i tid. Barna hadde ikke noe skoletilbud i perioden 1. mai–23. november, dessuten var det et opphold på halvannen måned mellom de to omgangene.



// Lars Gundersen Bommen, en av de første lærerne på Omdal og Verås. Foto. Klipp fra boka «Grunnskolen i Vennesla 1764-1989». //

Skolen på Kvarstein hadde langt flere elever og var delt i to klasser: nederste avdeling og øverste avdeling. Ifølge skoleprotokollen for skoleåret 1875 hadde småskolen 31 elever om våren og 42 om høsten, mens storskolen hadde 24 elever om våren og 26 om høsten. Skoleåret omfatta 54 dager (9 uker) med lovbestemt undervisning i hver klasse, i tillegg kom 42 dager (7 uker) med frivillig undervisning i begge klasser. Også i denne kretsen blei det holdt skole seks dager i uka, og hver skoledag varte i seks timer. Både den lovbestemte og den frivillige undervisningen oppfylte lovens krav til omfang (se oversikt 2). Den lovbestemte undervisningen i Kvarstein krets var konsentrert til tida 10. oktober–20. mars, mens den frivillige undervisningen var fordelt på flere kortere perioder resten av året. (Se oversikt 5 på neste side.)

Oppsummerende kan vi si at elevene i Omdal og Verås krets hadde et årlig undervisningstilbud på

[1] I artikkelen er alle stedsnavn skrevet i tråd med nåværende skrivemåte.

Oversikt 5: Organisering av skoleåret 1875 i Kvarstein krets.

Skoleåret 1875	***Første omgang (27 dager)***	***Andre omgang (27 dager)***	***Frivillig undervisning (42 dager)***
Nederste avdeling	11.01–20.03	10.10–22.12	31.03–08.05 08.06–07.07 («til Høionnen») 01.10 – «og ellers i September»
Øverste avdeling	12.01–20.03	11.10–23.12	01.04–08.05 08.06–07.07 («til Høionnen») 01.10– «og sluttede i November»



// Kvarstein skole i 1896. Foto fra Yngvar Hannevik. //

72 dager, mens elevene i Kvarstein krets kunne gå på skole 96 dager i alt. Denne forskjellen er betydelig. Og mens skoleåret i Verås og Omdal krets var konsentrert i tid, dekte det totale undervisningstilbudet store deler av året i Kvarstein krets. Av dette forstår vi at det lå godt til rette for at elevene i Verås og Omdal krets kunne delta i omfattende arbeid heime eller hos andre uten at det kom i konflikt med skolen. Dersom elevene i Kvarstein krets tok imot heile undervisningstilbudet, var det ikke like enkelt å kombinere skole og arbeid, men av oversikt 5 ser vi at det også der var skolefri i onnetidene.

Hvert år fikk elevene karakter i disse seks faga: Læsning, Kristendomskundskab (Bibelhistorie, Troslære), Udvalg af Læsebogen, Sang, Skrivning og Regning. Dessuten blei det gitt karakter i evner og oppførsel. Karakterskalaen gikk fra 1 («udmærket godt») til 6 («slet»). I karaktersettinga tok forhåpentligvis lærerne hensyn til skolens undervisningstilbud.

Frammøte og fravær i to skolekretser i Vennesla i 1875–76

I Verås og Omdal krets var fraværet svært høyt skoleåret 1875–76. Alle de 22 elevene hadde fravær. De to med lavest fravær, hadde vært borte seks av de 72 skoledagene, mens de to med høyest fravær hadde vært borte 66 og 63 dager. Fraværet for heile elevflokken under ett utgjør 33,9 %. Ut fra

protokollførte opplysninger ser det ut til at bare ni elever hadde gyldig fraværsgrunn. Av skolens samla fravær (846 dager) dette året var bare 194 dager ført i rubrikken «Forsømt af lovlig Grund».

I Kvarstein krets var fraværet i storskolen lavere mens fraværet i småskolen var høyere. Ser en på det samla fraværet i storskolens lovbestemte undervisning dette året, utgjør det 18,4 %. Den individuelle variasjonen var likevel stor: De fire elevene med lavest fravær hadde vært borte fra skolen bare én eller to av de 54 dagene. Det samla fraværet fra småskolens lovbestemte undervisning var betydelig høyere og utgjør heile 40,6 % dette skoleåret. Også her var det stor individuell variasjon: Tre av småskoleelevene hadde ikke vært borte fra denne undervisningen i det heile, mens fem elever hadde vært borte 46–54 skoledager. I begge klassene hadde store deler av fraværet gyldig grunn. Av storskolens samla fravær (248 dager) er 113 dager ført i rubrikken «Forsømt af lovlig Grund». Av småskolens samla fravær (800 dager) var 381 dager «forsømt af lovlig Grund». Her kan det se ut til at mange av de yngste elevene kan ha blitt holdt heime, uten at vi kjenner grunnen til det.

På grunn av uklar protokollføring av frammøte og fravær når det gjelder den frivillige undervisningen, har jeg valgt å ikke undersøke slike forhold her. Det er også i tråd med den offisielle skolestatistikken at fraværsprosenten gjelder den lovbestemte undervisningen. Hovedinntrykket er likevel at frammøtet til den valgfrie undervisningen varierte sterkt fra elev til elev, og at mange hadde høyt fravær.

«Har forsømt paa Grund af Sygdom og Fattigdom i Hjemet»

I skoleprotokollene finner en enkelte opplysninger om grunnene til skolefraværet. Sitatet i overskriften er et hjerteskjærende signal om sammensatte problemer. Ofte skyldtes fraværet sykdom. Om enkeltelever har læreren notert: «syg», «syglig», «syg i Kighosten», «har været syg hele Skoletiden», «Difteri», «Nervefeber», «Kjertelsygdom i Øinene». Noen holdt seg heime lenge på grunn av smittefare, for eksempel når noen i husstanden hadde skarlagensfeber eller vannkopper. Dette var gyldig fravær, men en del elever hadde mange dagers ugyldig fravær. Det kommer fram i lærerens opplysning om enkeltelever som «har forsømt Skolen hele anden Omgang uden lovlig Grund». (Mer om dette temaet seinere.)

Forholda i de to kretsene var ulike på flere måter, blant anna når det gjaldt skolevei. Den var både lengre og mer strabasiøs for mange elever i den nordlige kretsen enn i Kvarstein krets, sjøl om flere elever der også kunne ha store utfordringer. Det kommer blant anna fram i lærerens notat om en elev som hadde «forsømt på Grund af Ishindr. i Elven ved Ravnaas». For flere enkeltelever er fraværsgrunnen «ubekvem Vei», «slet Veir og Føre» og «paa Grund af Sne og daarlig Vei og Føre». Denne typen fravær blei registrert som «lovlig». Vi forstår at forskjellen mellom elevene kunne bli stor når det gjaldt skoleårets faktiske omfang, både innen hver krets og når en sammenligner situasjonen i de to kretsene.

Oversikt 6: Utvalgte opplysninger om Vennesla-skolen i perioden 1880–1923.

	Skole-kretser[2]	**Skolepliktige barn**	**Lovbestemte skoledager**	**Forsømte skoledager**	**Skolefravær i prosent**
1880	5	156	8 412	1 204	14,3
1886	5	164	9 173	952	10,4
1891	6	217	12 365	1 377	11,1
1897	6	292	23 569	2 010	8,5
1902	6	362	30 048	2 109	7,0
1907	6	443	35 608	2 105	5,9
1912	6	491	31 776	2 127	6,7
1917	6	375	34 917	2 394	6,9
1923	6	409	38 264	1 801	4,7

[2] I de historiske skolestatistikkene står det at Vennesla kommune er delt i fire kretser. Vigeland Brug og etter hvert Hunsfos Fabrikker er oppført for seg. I oversikt 6 er disse opplysningene slått sammen.

Vennesla-skolen i perioden 1880–1923

Med utgangspunkt i de historiske skolestatistikkene, som er tilgjengelige på SSBs nettsider, har jeg lagd en oversikt som gir et interessant overblikk over den undersøkte perioden når det gjelder antall skolekretser, antall skolepliktige barn, summen av lovbestemte skoledager og fraværsdager. I kolonnen heilt til høyre ser vi det prosentvise fraværet. (Se oversikt 6.)

Vi ser at antall skolepliktige barn er langt høyere etter at folkeskolen blei innført, noe som ikke bare har sammenheng med overgangen fra 5-årig til 7-årig skole, men også den store tilflyttinga til kommunen. Videre ser vi hvordan samla antall lovbestemte skoledager øker i perioden, både på grunn av økningen i barnetallet og utvidelsen av skoletida. Her skiller året 1912 seg ut, uten at jeg kjenner grunnene til det. I år1917 ser vi en vekst i undervisningsomfanget trass i lavere elevtall. Denne utvidelsen kom som følge av at landsskoleloven var blitt revidert i 1915. Når det gjelder skolefraværet, var det 17,8 % i 1875, og i oversikt 6 ser vi at det blir betydelig lavere i løpet av den undersøkte perioden.

At det er stor forskjell mellom de fire kretsskolene og de to bruksskolene med hensyn til rapportert fravær, er det ikke rom for å gå nærmere inn på her.

Skoleordningen i Vennesla i 1890–91

Vennesla kommune var på denne tida delt i seks kretser med eget skolehus: Kvarstein, Vikeland, Hunsfoss, Vennesla, Honnemyr og Omdal. Skolene på Vikeland og Hunsfoss var bruksskoler. Den første av disse var blitt oppretta i 1878 av Vigeland Brug, mens den andre blei oppretta i 1889 av Hunsfos Fabrikker.

Ifølge skolestyrereferatene var det cirka 230 elever i Vennesla skoleåret 1890–91. Alle fikk undervisning i skoler der elevflokken var delt inn i to eller tre klasser. I oversikt 7 ser vi at skolene i Vennesla, Kvarstein og Hunsfoss kretser hadde nok elever til 3-deling, mens de andre skolene var 2-delte. Oversikten informerer også om hvor mange skoleuker det var i skoleåret 1890–91, som var det siste før 1889-loven blei innført i kommunen. På dette punktet var det stor forskjell mellom skolene. Det var flest undervisningsuker ved de to

Oversikt 7: Kretsenes skoleordning i 1890–91.

Kretser	***1891***	***Skoleordning 1890–91***			
	Elever	***Inndeling***	***Øverste avd.***	***Mellomste avd.***	***Nederste avd.***
Kvarstein	57	3-delt	13 uker	12 uker	12 uker
Vikeland	32	2-delt	15 uker og 4 frivillige uker		15 uker
Hunsfoss	37	3-delt	15 uker	13 uker	12 uker
Vennesla	64	3-delt	13 uker	12 uker	12 uker
Honnemyr	16	2-delt	11 uker		10 uker
Omdal	22	2-delt	11 uker		10 uker
I alt	228				

Oversikt 8: Utdrag fra skoleprotokoll for Kvarstein kretsskole.

Karen Berntsdtr. Kvarstein (født 27.12.86)			
Skoletid	**Skolepliktige dager**	**Fravær**	**Tilleggs-opplysninger**
20.05.94-30.06.94 22.08.94-20.09.94	54	-	1. klasse
08.12.94-22.01.95 13.05.95-06.07.95	88	-	
01.10.95-03.07.96	98	-	2. klasse
15.09.96-11.06.97	100	2	
13.09.97-06.06.98	99	-	3. klasse
12.09.98-15.06.99	98	1	
11.09.99-05.06.00	100	-	
20.08.00-14.06.01	108	14	Utskrevet.



// Karen Berntsdatter Ve, f. Kvarstein i 1886. Hun emigrerte til USA og døde der. Foto fra Yngvar Hannevik. //

bruksskolene og færrest ved de 2-delte skolene på Honnemyr og Omdal. Undervisningstilbudet ved skolene var altså ulikt, men likevel i tråd med loven. Ellers kan det se ut til at en nå hadde gått bort fra den frivillige undervisningen som tidligere blei gitt i Kvarstein krets (se oversikt 5). Ifølge skolestyrets møtebok var det bare i Vikeland krets det blei gitt frivillig undervisning dette året.[3]

Karen Berntsdtr. Kvarstein – elev ved Kvarstein kretsskole 1894–1901

Folkeskolen blei altså innført i Vennesla kommune fra høsten 1891, men dagbøkene og skoleprotokollene viser at det var en overgangsperiode mellom den gamle og den nye ordningen. Det blir tydelig når vi ser hvordan skoletida var ordna for Karen som var født i desember 1886. (Se oversikt 8.) Hun begynte på skolen i mai 1894, i tråd med det som var vanlig praksis i kretsen, og blei utskrevet av skolen i juni 1901, etter avlagt eksamen.

Etter vel ett år (142 skoledager) i 1. klasse (nederste avdeling) gikk hun to år (198 skoledager) i 2. klasse (mellomste avdeling) og fire år (405 skoledager) i 3. klasse (øverste avdeling). Hun fikk dermed tilbud om 745 skoledager i alt (124 skoleuker). Det er betydelig mer enn 1889-lovens krav om 12 uker lovbestemt undervisning per år i sju år (84 skoleuker). Her kan det være lagt til 40 uker med frivillig undervisning, som ifølge loven kunne utgjøre inntil 6 uker per år. På denne måten oppfylte skolen i Kvarstein krets lovens krav til undervisningsomfang i rikt monn.

Karen må ha hatt god helse og framstår som en mønsterelev. Hun møtte trofast og regelmessig på skolen. De fjorten fraværsdagene det siste året blei begrunna med «skarlagensfeber i hjemmet». Dagbøkene inneholder de årlige karakterene i alle fag og hovedkarakteren ved årsprøvene. Etter karakterene å dømme hadde Karen god faglig utvikling i løpet av folkeskoletida, og ved de avsluttende årsprøvene i 1901 fikk hun 1,56 i hovedkarakter.

«Andragende[4] om at fritages fra en del af skolesøgningen»

Etter at folkeskolen var blitt innført i Vennesla, fikk skolestyret stadig søknader om fritak fra deler av skoletida. Den årlige søknadsbunka vokste etter hvert som den obligatoriske delen av skoleåret blei utvida, og etter at en gikk over til at elevene skulle gå annenhver dag på skolen. Søknadene gjaldt særlig gutter som skulle gjete, i noen grad jenter og gutter som hadde fått annen tjeneste. La oss se på eksempler fra to skolestyremøter:

> *Skolestyremøte 6. mai 1909: Markus Bakken andrager om, at hans søn Nils maa faa fri fra skolen fra 15. mai–15. september for at gjæte. G. Grundetjern ligeledes fra 1/6–1/9 for sine sønner Tellef og Gunder, samt O. Knutsen for sin søn Knut. Disse andragender blev enstemmig indvilget.*
>
> *Skolestyremøte 17. april 1918: Ansøgning fra Ole Martin Vennesland om at hans søn maa bli fri skolen fra 2den mai, da han skal bort at gjæte. Ansøgningen imødekommes, da man er af den formening at man maa strække sig saa langt som mulig med at gi børnene fri. Dog finder man at børnene maa komme saa snart som mulig efter sommerferien.*
>
> *Ansøgning fra Frits Fredriksen om at hans søn Johannes Fredriksen maa bli fri skolen fra 2den mai, da han skal bort at gjæte. Beslutning som foregaaende.*
>
> *Ansøgning fra Karl Baardsen om at hans søn Bjarne maa bli fri skolen, da han skal bort at gjæte. Beslutning som den foregaaende. Fri fra 2den mai.*
>
> *Ansøgning fra Johan Holberg om at hans søn maa bli [fri] skolen, da han skal bort at gjæte. Beslutning som den foregaaende.*

[3]Her er det ikke samsvar mellom opplysningene i skolestyrets møtebok og opplysningene i lærerens protokoll for Kvarstein krets. Dette er heller ikke i samsvar med de historiske skolestatistikkene som opplyser om lovbestemt og frivillig undervisning i Vennesla til og med år 1916.
[4]Ordet andragende brukes i betydning 'søknad'.

I det samme møtet behandla skolestyret også flere søknader om fri fra 2. mai fram til sommerferien. Alle søknadene blei innvilga. Det betyr at disse elevene, som altså enten skulle arbeide som gjetere eller skulle ut i anna arbeid, hadde gyldig fraværsgrunn, men også at skoleåret for deres del ville bli betydelig redusert i omfang. Når vi så tar i betraktning at flere arbeidde som gjetere sommer etter sommer, blir det klart at ulikheten i skolens omfang kunne bli stor. Det var likevel ikke slik at alle fritakssøknader blei innvilga, noen ganger tok skolestyret hensyn til lærernes vurdering av elevenes evner og måloppnåelse i skolefaga.

Utover høsten måtte skolestyret gjerne behandle saker knytta til at ikke alle barna kom tilbake til skolen til avtalt tid, fordi de fortsatt var i arbeid. Noen var bortsatt som hjuringer på gårder i andre kommuner, blant anna Birkenes, Iveland og Tveit, og det hendte mer enn én gang at bonden likevel ikke ville gi slipp på arbeidskraften så tidlig som avtalt. Da satte skolestyret i verk tiltak i tråd med loven, nemlig formaning og advarsel, og eventuelt mulkt. (Se oversikt 4.)

Skolestyrereferatene fra 1899 viser også at far kunne søke om og bli gitt en tidsavgrensa «tilladelse til at beholde sin datter hjemme fra skolen under moderens sygdom». Så seint som i 1925 kunne læreren la ei jente «være hjemme noksaa meget til nødvendig hjelp». Læreren anbefalte ikke at hun skulle få fri resten av skoleåret, men at «hun ved henvendelse til læreren faar frihet til aa være hjemme nu og da til nødvendig hjelp». Og slik blei det. Vi forstår at denne læreren fikk utøve skjønn og kunne gjøre individuelle avtaler om tillatt fravær.

«Ulovlig skoleforsømmelse»

Skolestyret kunne ilegge foreldre eller arbeidsgivere mulkt i forbindelse med mislighold av skoleplikten (se oversikt 4), og det skjedde. Ifølge referatene måtte en mann betale ti kroner i mulkt i 1894 «fordi han ikke skaffede sko til et barn, som var udsat hos ham, og som af den grund ikke kunne søge skolen». Han var tidligere blitt advart om at nettopp dette kunne skje. En annen mann fikk fem kroner i mulkt i 1901 fordi han hadde «udvist stor efterladenhed i at lade sine 3 børn søge skolen». Samme år drøfta skolestyret om de skulle «drage Olaf Vennesland til ansvar for at have taget gutten Martin Isaksen Kvevigen til gjæter uden at have forhørt sig om dennes skolepligt». Siden denne arbeidsgiveren var blitt gjort oppmerksom på lovens ord og aldri tidligere hadde «vist nogen uvillighed i at fremme skolesøgningen», valgte skolestyret likevel å ikke gjøre mer med saken.

På et møte i oktober 1904 drøfta skolestyret det faktum at det var et stort «ulovlig» fravær i flere kretser. Utgangspunktet var en oversikt over fraværet så langt denne høsten. Skolestyret vedtok enstemmig å komme med ei sterk oppfordring til lærerstaben om å bidra i arbeidet for å løse problemet.

> *Fortegnelse over forsømmelser i skolerne fra skoleaarets begyndelse til udgangen af september blev gjennemgaaet. Da det viste sig, at der i nogle kredse var megen ulovlig skoleforsømmelse, henstilled skolestyret efter nogen debat enstemmig til lærere og lærerinder, at de nøiagtig vil undersøge aarsagerne til forsømmelserne, paakalde tilsynsudvalgets bistand samt ved afgivelsen af næste fortegnelse anmerke, i hvilket tilfælde tilsynsudvalget har tildelt forældre advarsel og formaning samt med hvilken frugt.*

Av referatet ser vi at lærerstaben fikk et stort ansvar. De skulle ikke bare registrere hvem som var borte fra skolen, men også undersøke hvorfor elevene ikke møtte opp. Videre skulle de sette i gang lovpålagte prosedyrer der tilsynsutvalget i kretsene skulle trekkes inn. De fikk også ansvar for å registrere om tilsynsutvalget hadde gitt foreldrene advarsel og formaning, og hva denne hadde ført til, det vil si om elevene hadde vært mer til stede etterpå eller ei.

I skolestyrets årsberetning for 1905, som blei sendt til skoledirektøren i februar 1906, inngår følgende fraværsoversikt for de seks skolekretsene:

> *Opgave over hvormange % af de lovbefalede skoledage der uden gyldig grund er forsømt i hver enkelt kreds. Storskole og smaaskole sammen i siste skoleaar.*
> *Kvarstein 0,29 %, Vennesla 1,06 %, Omdal 1,48 %, Honnemyr 0,47 %, Vigeland brug 0,17 %, Hunsfos fabrik 0,16 %.*

Vi ser at det ugyldige fraværet varierer sterkt fra krets til krets. Lavest fravær uten gyldig grunn er registrert ved de to bruksskolene, mens dette fraværet er høyest i Omdal krets og nesthøyest i Vennesla krets.

I skoleprotokollen for Kvarstein skole finner en detaljerte oppstillinger over fraværet for enkeltår. De viser ei positiv utvikling der det ugyldige fraværet går ned. La oss se på talla for 1914:

> *Samlet ant. skoledage alle skolepl. barn tils. skulde søkt skolen: 5169 d.*
> *Derav forsømt paa grund av sygdom: 216 d.*
> *Av anden gyldig grund: 93 ½ d.*
> *Av ulovlig grund: 3 dage.*
> *Frivillige skoledage, tils. mødt: 733 ½ dag.*
> *I alt forsømt: 26 ½ dag.*

Et par år seinere behandla skolestyret et skriv fra en lærer om to brødre som hadde vært borte fra skolen 26 dager i 1916, den ene hadde i tillegg

vært borte 40 dager året før. Dette var alvorlig. Skolestyrets formann blei pålagt «at faa en konferance med børnenes far for at faa rede for grunden til forsømmelserne samt faa ordnet det slig, at forsømmelserne fra skolen ikke gjentar sig». Med utgangspunkt i referatet virker det som at det ikke hadde vært kontakt med heimen om fraværsproblemet før. Det forteller oss at enkeltelever kunne ha svært høyt fravær, uten at det nødvendigvis førte til rask reaksjon fra skolemyndighetenes side. Her kan det se ut til at læreren hadde forsømt sin rapporteringsplikt.

Skolefri for alle elever

Skolestyret kunne fatte vedtak om generelt fritak fra skoleplikten. Nedenfor presenteres slike vedtak knytta til 17. mai, 1. mai og vanskelige tider under og like etter første verdenskrig.

Mot slutten av 1890-åra viser referatene at skolestyret la til rette for at det ikke skulle være vanlig skole på grunnlovsdagen. I referatet fra skolestyrets møte i april 1899 står dette:

> *Da herredsstyret paa skolestyrets henstillen bevilget det nødvendige til skolerne for at festligholde 17. mai besluttedes: at børnene bespises med hvedebrød og mælk dernæst at henstille til lærer Karl Kristensen og lærer A. Røskeland om at holde tale paa 17. mai. Til festkomite valgtes: Gunild Vennesla, Marta Omdal, Salve N. Robstad og Gunvald Ruenes.*

Etter hvert blei 17. mai-feiringa mer organisert, noe referatet fra skolestyremøtet i mai 1904 viser:

> *Festligholdelse af 17de mai. Det besluttedes enstemmig at andrage herredsstyret om at bevilge 50 kroner til en festlig tilstelning for skolebørnene 17de mai. Skolebørnene fra Hunsfos, Vennesla og de øvre kredse samles paa Egelandsaa og gaar i fælles tog til ungdomslokalet, idet man andrager ungdomslaget om at faa benytte dette. Børnene fra Vigeland og Kvarstein kredse samles ved Kvarstein skole. Lærerne anmodes om at afholde taler for børnene. I tilfælde af bevilgning skal skolebørnene beværtes, og i den anledning nedsættes festkomite. For festen paa Vennesla: Lærer Røskeland og lærerindene Sandvik, Andreassen og Foss. For festen paa Kvarstein: Lærerne Eivindson og Horrisland med fruer samt lærerinde Lafstad.*

Da skolestyret først vedtok at 17. mai skulle være fridag for elevene, var det under forutsetning av at dagen skulle feires. Seinere understrekte skolestyret at barna skulle ha fri uten krav om feiring, og at 17. mai skulle regnes som skoledag, noe som betyr at denne fridagen ikke skulle tas igjen.

I april 1916 behandla skolestyret en søknad fra Vennesla arbeiderparti «om at la børnene ved samtlige skoler faa fri 1ste mai». Etter en del diskusjon vedtok skolestyret at det skulle være skolefri 1. mai, og at dagen skulle regnes som skoledag. Da spørsmålet om 1. mai kom opp til ny behandling året etter, blei det vedtatt at barna ved samtlige skoler skulle få fri, og at dette vedtaket skulle gjelde inntil skolestyret bestemte noe anna.

At det var vanskelige tider for mange mot slutten av og like etter første verdenskrig, kommer fram ved at skolestyret i september 1917 behandla ei «henstilling om at la børnene bli fri skolen en tid for at hjælpe til i hjemmene». I referatet står dette: «Efter en del samtale besluttede skolestyret enstemmig at la børnene ved samtlige skoler bli fri i 10 dager fra onsdag 26de september. Denne fritid skal ikke tages igjen og lærerpersonalet beholder sin fulde løn.» Siden vanskene varte, vedtok skolestyret seinere å gi alle elevene fri seks dager fra 29. april 1918. Som vist ovenfor var det denne våren mange elever som søkte om fri resten av skoleåret allerede fra 2. mai for å kunne begynne å arbeide, enten med gjeting eller annen tjenseste. I den forbindelse sa skolestyret ja til mange søknader med den begrunnelse at «man er af den formening at man maa strække sig saa langt som mulig med at gi børnene fri».

Skolestyret kunne altså av ulike grunner fatte vedtak som forkorta skoleåret. Resultatet blei at 17. mai og 1. mai blei fridager i Vennesla-skolen mange år før disse dagene blei offentlige høytidsdager, mens den krevende situasjonen under og etter første verdenskrig førte til ekstraordinære tiltak slik at elevene fikk utvida muligheter til å bidra med sin arbeidskraft heime eller hos andre istedenfor å gå på skolen.

Skolens plass og betydning i bygda og i barnas hverdag i tida 1875–1925

Vi har sett at det var stor forskjell i skolestellet mellom de ulike kretsene i den undersøkte perioden. Det er konkretisert ved presentasjonen av undervisningstilbudet i Kvarstein og i Omdal og Verås på 1870-tallet. Vi har også sett at ulikhetene vedvarte på 1890-tallet. Hvilken plass skolen hadde i barnas hverdag, avhang altså av hvor i bygda de bodde.

Videre har vi sett at stadig mer av barnas tid gikk med til skolegang i løpet av den undersøkte 50-årsperioden. Dette skjedde ved overgangen fra 5-årig til 7-årig skole og ved gradvise utvidelser av den årlige skoletida. Nedgangen i skolefraværet er også et tegn på at skolen hadde fått en mer betydningsfull plass. Høyere frammøte kan henge sammen med at skolen håndhevde skoleplikten med større styrke, men det kan også ha sammenheng med at flere foreldre så på skolen som nyttig og nødvendig. Også når det gjelder skolefravær, har vi

sett at det var store forskjeller, både individuelt og mellom skolene.

Til sist har vi sett at barns skoleplikt kunne komme i et motsetningsforhold til barnas deltakelse i arbeidslivet. Dette ser særlig ut til å gjelde gutter idet det er de som «må» ha fri fra tidlig i mai til ut i oktober. Da skulle de først og fremst være gjetere, heime eller bortsatt hos andre. Noen hadde annen tjeneste, for eksempel i «Fællesflødningens arbeide». At det hvert år var mange elever som fikk et forkorta skoleår fordi de skulle ut i arbeid, forteller kanskje at mange meinte at skolen ikke var så viktig, men det vitner ikke minst om behovet for at alle skulle bidra til familiens økonomi, så snart de var gamle nok. Det var de vanligvis fra 10–12-årsalderen, men jeg har også funnet et tilfelle der en gutt på 9½ år fikk fri fra skolen for å være med sin eldre bror for å gjete.

Kildene mine forteller altså at mange elever arbeidde innen jordbruket, særlig som gjetere, mens de ikke gir signal om industrielt barnearbeid. Det kunne en kanskje ha venta siden Vennesla ikke bare var ei jord- og skogbruksbygd, men også ei industribygd. Historiker Stein Tveite (1986) viser hvor mange gutter som arbeidde på Vigeland Brug i perioden 1911–1919 (s. 234) og hvor mange gutter og jenter som var i arbeid på Hunsfos Fabrikker i perioden 1890–1914 (s. 245). Noen av disse guttene og jentene kan ha vært skolelever. At det ikke er spor av den typen sysselsetting i de kildene jeg har brukt, betyr naturligvis ikke at det ikke var elever i arbeid på fabrikkene. De kan ha gått på arbeid etter skoletid, eller de kan ha vært på arbeid mens de skulle ha vært på skolen som de da har «forsømt uden lovlig Grund».

Arkivmateriale om Vennesla kommune, oppbevares ved Statsarkivet i Kristiansand

Skolestyret. Møtebøker for 1889–1907, 1907–1919, 1919–1924 og 1924–1929.
Skolestyret. Kvarstein. Dagbøker for 1860–1899 og 1900–1924.
Skolestyret. Kvarstein. Skoleprotoller for 1875–1891 og 1891–1934.
Skolestyret. Omdal og Verås. Skoleprotokoll for 1858–1879.

Litteratur

Bech, Simen. (2016). *Barnet – i dragkampen mellom arbeid og skole. En undersøkelse av myndighetenes syn på barnearbeid i Norge mellom 1871 og 1915.* Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo.

Gliddi, Ole Gregert. (2015). *Då allmugen såg skulen som nyttig: Ei undersøking av skulefråveret i indre bygder av Vest-Agder mellom 1850 og 1890.* Masteroppgåve i historie, Universitetet i Oslo.

Jakhelln, Henning & Gisle, Jon. (U.å.). *Barnearbeid*. I *Store norske leksikon* på snl.no.
Henta 1. februar 2023 fra https://snl.no/barnearbeid

Rovde, Olav. (2012). «Al undervisning i folkeskolen bør lægges saa nær ind til det hjemlige som mulig.» Debatten om skulen på landsbygda – frå skulelovene av 1889 til skulelova av 1959. *Historisk tidsskrift* 91, 65–92. Oslo: Universitetsforlaget.

Schrumpf, Ellen. (1997). *Barnearbeid – plikt eller privilegium? Barnearbeid og oppvekst i to norske industrisamfunn i perioden 1850–1910.* Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Schrumpf, Ellen. (2007). *Barndomshistorie.* Oslo: Det Norske Samlaget.

Slettan, Dagfinn. (1999). «Barndom og barnearbeid i det norske bondesamfunnet ca. 1860–1960.» *Landbohistorisk Tidsskrift* 15, Nr. 1: *Landbobørn*, 8–30.

Sveinall, Paul. (2021). *Ut, opp og fram. Barnevandring på Agder 1720–1920.* Utgitt av Agder Historielag.

Tveite, Stein. (1986). *Vennesla. Bygda og folket. Bind II.* Utgitt av Vennesla kommune.

Tønnessen, Liv Kari B. (2004). *Norsk utdanningshistorie. En innføring med fokus på grunnskolens utvikling.* Bergen: Fagbokforlaget.

Lover

Lov om Almueskolevæsenet paa Landet. (Allmueskoleloven.) (1860).
Lov om Folkeskolen paa Landet. (Landsskoleloven.) (1889).

Norges offisielle statistikk

Beretning om Skolevæsenets Tilstand i Kongeriget Norge / Skolevesenets tilstand (1877–1926). Henta 11. september 2023 fra http://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos

Et tilfeldighetenes spill, en følge av en økonomisk krise, eller litt begge deler?

Tekst av **Knut John Bakken**

Navnet Tambini er godt kjent i Vennesla, men hvordan og hvorfor ble denne familien etablert i bygda vår? Noe entydig svar på det spørsmålet har vi ikke, og vi finner heller ikke svaret i den artikkelen som følger lenger nede. Normann Tambini har sendt oss den velskrevne artikkelen som er forfattet av Øystein Moi – en velkjent skribent som tidligere var redaktør for det usensurerte bygdebladet «moisund.com», og som senere forlystet oss med serien «Moi møter mennesker» i Fædrelandsvennen.

Innledning

Det er langt fra landsbyen Montegroppo nord i Italia til bygdelagene ved Fennefossen i Otra. Men det var den ruta den første «norske» Tambini gikk. Øystein Moi skriver om Angelo Tambini (1851-1916) som forlot Montegroppo og kom til Evje i 1872, men han gir ikke noe sikkert svar på hvorfor Tambini gikk den lange veien.

Når du leser artikkelen til Øystein Moi, kan det kanskje dukke opp et ørlite spørsmål om hvorfor den artikkelen står å lese i årsskriftet vårt? Historien om Angelo Tambinis vandring fra Italia til Norge er først og fremst knyttet til det samfunnet som vokste opp omkring Evje Nikkelverk og Flåt Gruver. Men samtidig er dette en viktig del av forhistorien til den familien Tambini som i dag er godt etablert i Vennesla. I år er det faktisk 100 år siden den første Tambini, André Josef Tambini (1904-1989), kom til bygda vår. Før vi setter fokus på det, skal vi imidlertid se litt på en av de største industriskandalene som har funnet sted i Norge, en affære som fikk alvorlige følger både internasjonalt, nasjonalt og lokalt.

«Nikkelskandalen»

«Nikkelskandalen», også kalt «nikkelsaken», er utførlig beskrevet i flere lokalhistoriske og nasjonalhistoriske skrifter, og saken ble sågar gjenstand for flere stortingsbehandlinger. Her skal vi derfor bare gi en kort oppsummering av saken og peke på noen av de konsekvensene den fikk når spillet veltet.

For det var et spill som ble satt i gang for alvor under 1. verdenskrig da høykonjunkturen i Norge var på sitt heteste, og investeringslysten boblet over. I den spekulasjonsdrevne økonomien som rådet på denne tida syntes aksjekursene bare å stige, og folk kjøpte aksjer i nesten hva som helst.

Den svenske kjemi- og mekanikkingeniøren Victor Hybinette gjorde tidlig på 1900-tallet oppdagelser som førte til at han kunne utvikle en forbedret metode for nikkelelektrolyse som gjorde det mulig å lage renere nikkel enn det som ble framstilt på andre måter. Denne metoden, kalt Hybinette-prosessen, fikk han patent på i 1905.

I 1910 var Hybinette en pådriver for opprettelsen og plasseringen av Kristiansand Nikkelraffineri (KNR - forløperen til Falconbridge Nikkelverk) på ei tomt i Kolsdalen like utenfor Kristiansand sentrum. Her ble også hybinette-prosessen tatt i bruk og etter hvert betydelig forbedret.

Men så kom 1. verdenskrig, høykonjunkturene og den overdrevne investeringslysten. British America Nickel Corporation (BANC) lanserte store planer for etablering av et kjempestort nikkelraffineringsverk knyttet til de store forekomstene av nikkelmalm i Canada. Det ble forutsatt at man skulle ta i bruk Hybinette-prosessen som på denne tida var overlegen andre raffineringsmetoder, og man skulle selvsagt betale godt til rettighetshaverne til denne prosessen. Det blir vel galt å si at noen ble lokket inn i dette, men KNR og flere norske og utenlandske investorer ble fristet til å gå inn i dette store prosjektet basert på den opphetede krigsøkonomien og de krigførende maktenes store behov for nikkel, og investorene gikk inn med betydelige midler.

Og så gikk det slik da, som det måtte gå – krigen opphørte ved våpenhvileavtalen 11.11.1918, og dermed falt bunnen ut av nikkelmarkedet. BANC fikk aldri ferdigstilt sitt kjempeanlegg, krakket var et faktum, og i kjølvannet av dette fulgte konkurser og tap av enorme beløp.

Nikkelskandalen kastet Kristiansand ut i en lokal krise. KNR gikk konkurs, og det fikk selvsagt følger. Mange av BANCs og KNRs eiere, kreditorer og garantister bodde i Kristiansand: Storspekulanter som David Vogt, Oscar Jebsen, Emil Stray og O.A.T. Skjelbred tapte millionbeløp, og byens største bank, Søndenfjeldske Privatbank, gikk over ende. Dessuten førte bankens kollaps selvsagt til at både forretningsfolk og private småsparere også tapte pengene sine, og Kristiansand kommune gikk glipp av store skatteinntekter både fra banken og nikkelraffineringsverket.

Mørke skyer over Evje

Konkursen i KNR førte til driftsstans i Kristiansand fra 1920 til 1927. I den ekspansive perioden under krigen hadde KNR kjøpt aksjemajoriteten i nikkelverket, gruven og smeltehytta på Evje. Dette skjedde i 1915. Og som følge av nikkelskandalen samlet de mørke skyene seg dermed over Evje også.

Driften på Evje ble først betydelig innskrenket, og i løpet av 1920 opphørte den helt. Av de 250 ansatte ble 225 oppsagt. De ca. 25 som ble igjen, stort sett eldre folk som hadde tjent verket i mange år, ble sysselsatt med reparasjons- og vedlikeholdsarbeid.

Det ble smalhans på Evje – det merkes når over 200 arbeidsplasser forsvinner i et lite bygdesamfunn med 1500 innbyggere. Den sju år lange driftsstansen ble dramatisk for kommunen som gikk glipp av betydelige skatteinntekter.

Det var ikke bare nikkel som skapte virksomhet i Evje. Utvinning av feltspat var også viktig, og det hjalp noe på arbeidsløsheten at feltspatdriften



// Hauger av feltspat og Evje feltspatmølle ved Evje stasjon i 1926. Foto: Statsarkivet i Kristiansand/ Agderbilder.no //

tok seg opp i 1920-årene og det ble etablert en feltspatmølle like ved Evje jernbanestasjon. Etter hvert ble 100 mann beskjeftiget med utvinning, transport og behandling av feltspat, men arbeidsløsheten var fortsatt tyngende for kommunen. Det ble satt i gang noe nødsarbeid, men de magre kommunebudsjettene ga ikke rom til å hjelpe alle på langt nær, og det var ikke til å unngå at del så seg nødt til å flytte til andre steder.

Tambini i Vennesla

I sitt andre ekteskap var Angelo Tambini gift med Aase Knutsdatter (1860-1907). De fikk fire barn:

Jørgen (1893-1941) omkom under 2. verdenskrig.
Olaf (1896-1975).
Marie Magdalena g. Paulsen (1898-1983).
André Josef (1904-1989).

Det var den yngste sønnen André som brakte navnet og slekta Tambini til Vennesla. Vi vet ikke om den 16 år gamle André var ansatt ved nikkelverket eller i gruva og at han dermed var en av dem som mistet jobben høsten 1920. Ved folketellingen 1920 opptatt pr. 1. desember det året finner vi den snart 17 år gamle André (født 7. januar 1904). Han bor da på hybel i Bygland kommune og er oppført som ugift togarbeider. Vi finner ham ikke i Jernbanekalenderen 1920, så han er nok ikke fast ansatt. Sannsynligvis et han tatt inn som såkalt «ekstramann», – noe som NSB ofte gjorde i forbindelse med sesongbetont arbeid.

Han hadde ikke fast arbeid, og på grunn av arbeidsløsheten var det vanskelig å få fast jobb i Evje, spesielt for unge menn uten forsørgelsesbyrde. Det nødsarbeidet kommunen satte i gang var først og fremst innrettet mot dem som hadde en familie å forsørge. Mye tyder dermed på at arbeidsløsheten i kjølvannet av nikkelskandalen var en sterkt medvirkende årsak til at André Tambini kom til Vennesla.

Han kom til Vennesla i 1923 som 19-åring, og den første tida bodde han på hybel i Lunden. I folketellingen 1920 finner vi at Jens Lunden dreiv «Landhandel Kolonial & fedevarer», og dessuten leide han ut hybel til åtte ugifte menn, hvorav seks arbeidet ved Vigelands Brug. Og det var nettopp Vigelands Brug som ble Andrés arbeidsplass. Han begynte der i 1923, samme år som han kom til Vennesla, og det er sannsynlig at det var hos Jens Lunden han leide hybel.

André ble ikke boende i Lunden lenge. I 1925 giftet han seg med Marie Foss (1898-1987), og de bosatte seg i hennes barndomshjem på Foss. Hennes hjem i deler av barndommen er vel riktigere å si. Marie ble morløs da hun var bare to måneder gammel, og som den yngste i barneflokken bodde hun flere år på Vennesla Børnehjem. Yngvar Hannevik skriver i historielagets årsskrift 2010 at lille Marie kom på barnehjemmet kort tid etter morens død. Hun kom tilbake til Foss i 1902 da hun var fire år.



// André og Marie Tambini hjemme på Foss på 1930-tallet med de to barna Angelo og Arnhild. Foto: Vennesla bibliotek/Agderbilder.no //



// André Tambini og faren Angelo Tambini omkring 1910. Foto: Sylvi Tambini Berntsen/Vennesla Historielag. //

// Her var han godt kjent. Om André her forteller om arbeidsplassen sin, laksefisket eller Vigeland Hovedgård, er ikke godt å si. Han hadde et nært forhold til alt dette. Foto: Vennesla Historielag. //



Marie og André fikk følgende barn:

Arnhild Synnøve g. Gislefoss (1925-2018).
Angelo f. 1932.
Sylvi f. 1939 g. Berntsen.

I dag er det datteren Sylvi Tambini Berntsen og hennes mann Roar Berntsen som bor på Foss. De to andre barna til André, Arnhild og Angelo, slo seg ned i nærheten av Foss da de stiftet familie.

Andrés nevø Normann Tambini kom til Vennesla på oppfordring av sin onkel André i 1951, og senere kom også nevøen Arnold, bror til Normann. Og som om ikke det var nok – Andrés niese Agnes, datter til Maria Magdalena, hadde truffet soldat Oscar Finnestad som var i militæret på Evje. De to ble gift, og også Agnes flyttet til Vennesla. Så vi må jo kunne slå fast at familien Tambini etter hvert ble godt etablert i bygda vår.

Som nevnt hadde André sitt daglige virke ved Vigelands Brug. Familen hans fulgte ikke i de fotsporene. Mange av dem – hans to barn Angelo og Sylvi, hans svigersønn Roar Berntsen og de to nevøene Normann og Arnold – jobbet hos Brødrene Reber, men det er en annen historie.

André jobbet på Vigelands Brug i mer enn 50 år – fra 1923 til 1974. Han ble tildelt Norges Vels Medalje i 1958 og Kongens fortjenstmedalje i 1974. I tillegg til sin lange arbeidsdag ved Bruget var han også nært knyttet til Vigeland Hovedgård ved å ro for de engelske eierne under laksefisket, og han hadde dessuten oppsynsoppgaver utenfor laksesesongen.

Vi kalte ham André, og det er det vi vil huske ham som. I folketellingen 1920 er han oppført med navnet Andreas, og da André og Marie giftet seg ble de ført opp i kirkeboka som Andreas Josef Tambini og Josefine Marie Foss. På gravsteinen deres ved Vennesla kirke er det hogd i stein:
Marie Tambini f. Foss 3-3-1898 – 25-9-1987
André J. Tambini 7-1-1904 – 6-8-1989
Takk for alt

Kilder

Arne Krogstad: Vigeland i Vennesla. Bruket – Bedriften – Gården.
Digitalarkivet: Folketellinger og kirkebøker.
Fædrelandsvennens historiske arkiv.
Gravminner i Norge: https://www.slektogdata.no/gravminner.
Olav O. Uleberg og Olav Arne Kleveland: Kultursoge for Evje og Honnes Band II.
Pål Thonstad Sandvik: Falconbridge Nikkelverk 1910 1929 2004.
Wikipedia.

Så over til artikkelen skrevet av Øystein Moi. Vi fikk via omveier nyss om denne artikkelen og at den var skrevet til Normann Tambini. Normann hadde besøk av Oddbjørn Aardalen som reagerte momentant – denne må inn i årsskriftet i Vennesla, og slik ble det. Historien om hvorfor Angelo Tambini kom til denne utkanten av Europa, til Evje, er jo noe man kan undres over, men det spørsmålet får vi ikke et sikkert svar på. Det som står fast er at kom den lange veien, fikk arbeid på Evje, stiftet familie som etter hvert etablerte seg i Vennesla. Ovenfor har vi forsøkt å gi et bilde av hvordan familien ble knyttet til bygda vår. I det følgende kan dere lese det Øystein Moi så vakkert skriver om den første Tambini som kom til Norge.



Frå landbygda i Italia – til bureising under Fennefossfjellet

Angelo Tambini (1851 – 1916)

Tekst og foto: **Øystein Moi**

Eg ser attende på ein triveleg sumarkveld i stova på Granlia. Me er på mange måtar på historisk grunn. Utsikt til dei kolsvarte slagghaugane som framleis ligg som kvilande tidsvitne etter det gamle nikkelverket. Vår stuttreiste og mektige industrihistorie. Me er eit drygt spydkast unna tuftene og fossestrykene kor den landskjende predikanten og vekkingsleiaren Hans Nielsen Hauge i si tid sytte for utbyggjing av både papirmølle, kornmølle og sagbruk.

Normann Tambini serverer kruttsterk kjelekaffe – og gjærbaksten er rykande fersk. Sjølv om etternamnet ber bod om noko meir orientalsk blod i årene – så var det her han vaks opp. I gamle Hornnes sokn. Stutt veg til Evje sentrum – men framleis på den «rette sida» av åna.

Mykje er som før i tida her i Granlia. Kvitevarene på kjøkkenet, komfyr og kjøleskåp, kunne heilt naturleg funne sin plass på det kommunale museet på Fennefoss. Møblene, bord, stolar og sofa, er frå ei tid då ingen ei gong hadde høyrd om korkje Ikea eller Møbelringen. På stoveveggen heng bilete av stolte forfedre – og minne frå ei svunnen tid. Ei tid me snart skal kome attende til.

Normann Tambini vaks opp her under det mektige og høgreiste fjellet. Han hadde stutt veg, om lag 35 meter, ned til den lokale skulestova. Fennefoss skule var namnet den gong. Det var her den komande handverkaren lærde seg både landkunne, rekning, høgtlesing, salmevers og folkeskikk.

Han og kona Anne, busette seg i Vennesla, og fekk etter kvart tre born. To gutar – og ei jente. I det meste av sitt yrkesaktive liv fekk Normann dagløna si utbetalt i kvit konvolutt hjå den lokale verksemda Reber (Schindler) Heis.

Midt på stovebordet – på ein kvit og hekla duk, ligg eit stort bilete av dagens hovudperson. Angelo Tambini (1851 – 1916) lyt så avgjort få heidersplassen denne kveldsstunda. Han fortener det. Utan atterhald.

Tambini. Du finn garantert berre eit einaste slektstre i detta landet med slike greiner. Reiser du derimot til

den italienske landbygda, til Montegroppo, så finn du dette slektsnamnet på nær sagt alle gravsteinane på den lokale kyrkjegarden.

Det var her han slo opp augo for aller fyrste gong. Angelo Tambini. Det var her han vaks opp. Ei lita grend, midtvegs mellom storbyane Parma og Genova. Eit lite bygdesamfunn på storleik med Flatebygd – eller Åpåsland.

Så er det store spørsmålet – kvifor Angelo ein vakker dag pakka sekken i Italia og drog i veg mot sitt nye heimland. Mot Noreg. Eit land som den gong var fattig, og som for dei fleste var eit land dei reiste frå – ikkje til.

Svaret fær me truleg aldri. Angelo, katolikken og italienaren, var truleg på leit etter lukka – og eit betre liv. Grunn god nok.

Angelo kom til Noreg i året 1872. Han kunne korkje lese eller skrive – men mykje tyder på at han hadde ei fin framferd og at han var meir talefør enn folk flest.

Om nokon i leiinga på Evje Nikkelverk kunne italiensk er vel lite truleg – men Angelo Tambini møtte arbeidsformannen på verket med rak rykk, og eit klart hovud. Han vart straks tilsett i løna arbeid – og her vart han verande livet ut. I meir enn 30 år.
I fylgje gamle dokument trygt oppbevart i kroskåpet på Granlia, var Tambini ein trugen og omtykt arbeidsmann:
Han vart beden på privat middag hjå sjølvaste bedriftsleiinga – og direktøren spanderte jamvell ein tur til Italia, til Montegroppo, som takk for mange, lange og strevsame arbeidsdagar.
I dag hadde truleg Angelo fenge gullklokka – og diplom. Ikkje tur til Montegroppo.

Det var like før århundreskiftet, i 1899, at Angelo Tambini , kjøpte hustomta som seinare skulle verte eit bureisingsbruk – og ein trygg og god heim for fleire generasjonar. Heilt fram til vår tid. Til i dag.

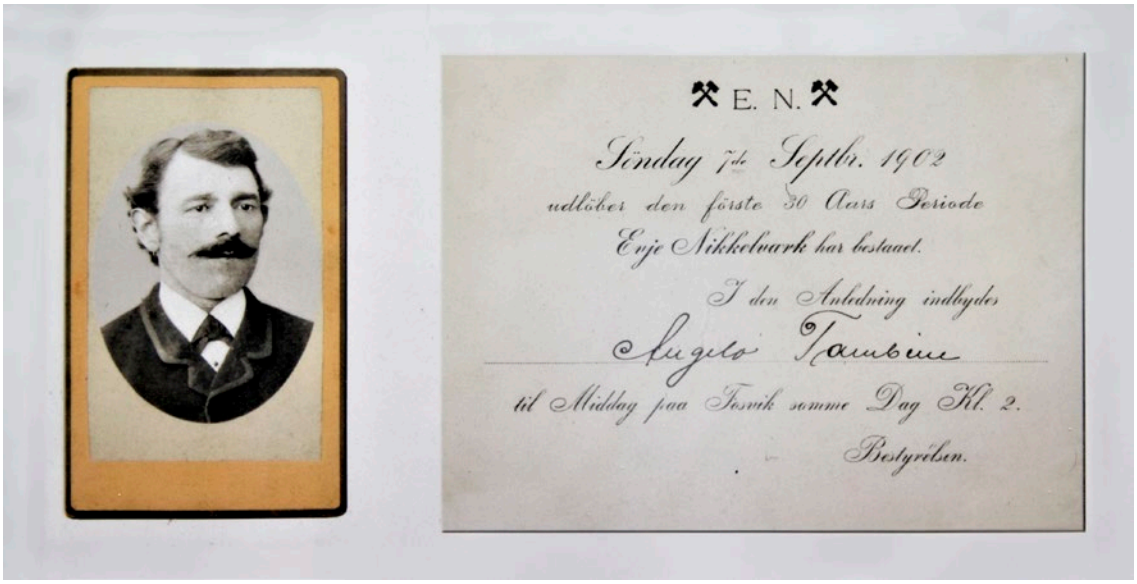
Det var lite arbeid på nikkelverket i sumarhalvåret og Angelo nytta difor desse månadane til å byggje ein ny heim. Til seg og sine. Tomtearbeidet vart tung og langdrygt. Bustadhuset vart flytta, i sin heilskap, frå Ånelandsbygda. Ei lang reis på den tida. Frå heigardane på «hi sida av åna». Ei gong i løpet av kalenderåret 1902 kunne ein stolt italiener flytte inn i eige husvære. I Hornnes sokn. Eit økonomisk løft i ei tid kor årsløna på «verket» var om lag 500 kroner.

Angelo Tambini var gift tre gonger. Fyrst lova han evig truskap til Jorand Fennefoss. Dei øksla seg, slik dei fleste ektefolk plar gjere, og dei fekk tre born. Etter ei tid vart Jorand gravid med tvillinger, men under dramatiske tilhøve så døydde ho i samband med fødselen. Etter kort tid så døydde og dei to små borna – tvillingane.

Med Åse Knutsdotter, frå Stakkegraden på Moi, fekk Angelo fire born. Jørgen, Olav (far til Normann), Marie og Andreas.

Livet kan ofte vere både brutalt og urettferdig. Åse døydde då yngstemann var berre fire år gamal.

For Angelo vart det no ekstra tøffe og strevsame dagar. Han fekk difor, og heilt skjøneleg, hyra inn



// Bilete av invitasjonen Angelo fekk - til middag med bedriftsleiinga ved «verket.» - som takk for trugen innsats gjennom 30 år. //

ei hushjelp, Gunhild, som sytte for dagleg stell i hus og heim. Rett skal vere rett. Angelo var ein truande mann, ein ektefødd katolikk – og på alle vis ein heidersmann. Sambuarskap var ikkje noko ein tala høgt om på den tida. Den heilage Skrifta, den katolske medrekna, inneheld sine klåre retningsliner om slikt. Om sjølve livet.

Etter kort tid tok han med seg Gunhild på ein snapptur til byen – og før kveldssola hadde gøymd seg attom Fennefossfjellet, så kunne dei beint fram kalle seg for mann og kone.

Alt har sin ende. Angelo Tambini anda ut, berre 65 år gamal. Eit langt og strevsamt liv. Ein lang og kronglute livsveg. Til fots gjennom delar av Europa. Siste etappe med båt på «bøljan blå» - før han endeleg slo rot i vasstrukken jord under Fennefossfjellet. Tung i pusten og alvorleg lungesjuk. I dag hadde me vel kalla det Kols. Distriktslækjaren den gong kalla det truleg for astma. Det svarte gullet, slagget på verket, hadde sin høge pris. På fleire vis.

–No veit du meir om Tambini-namnet, seier Normann. Han ser ut or stoveglaset. Han ser restane av nikkelverket. Slagghaugane. Det var her dei tente til dagløna. Far Olav – og bestefar Angelo. To generasjonar. Tambini.

I dag er det eit flunkande nytt kraftverk som råder grunnen attmed Fennefossen. Framleis på historisk grunn.

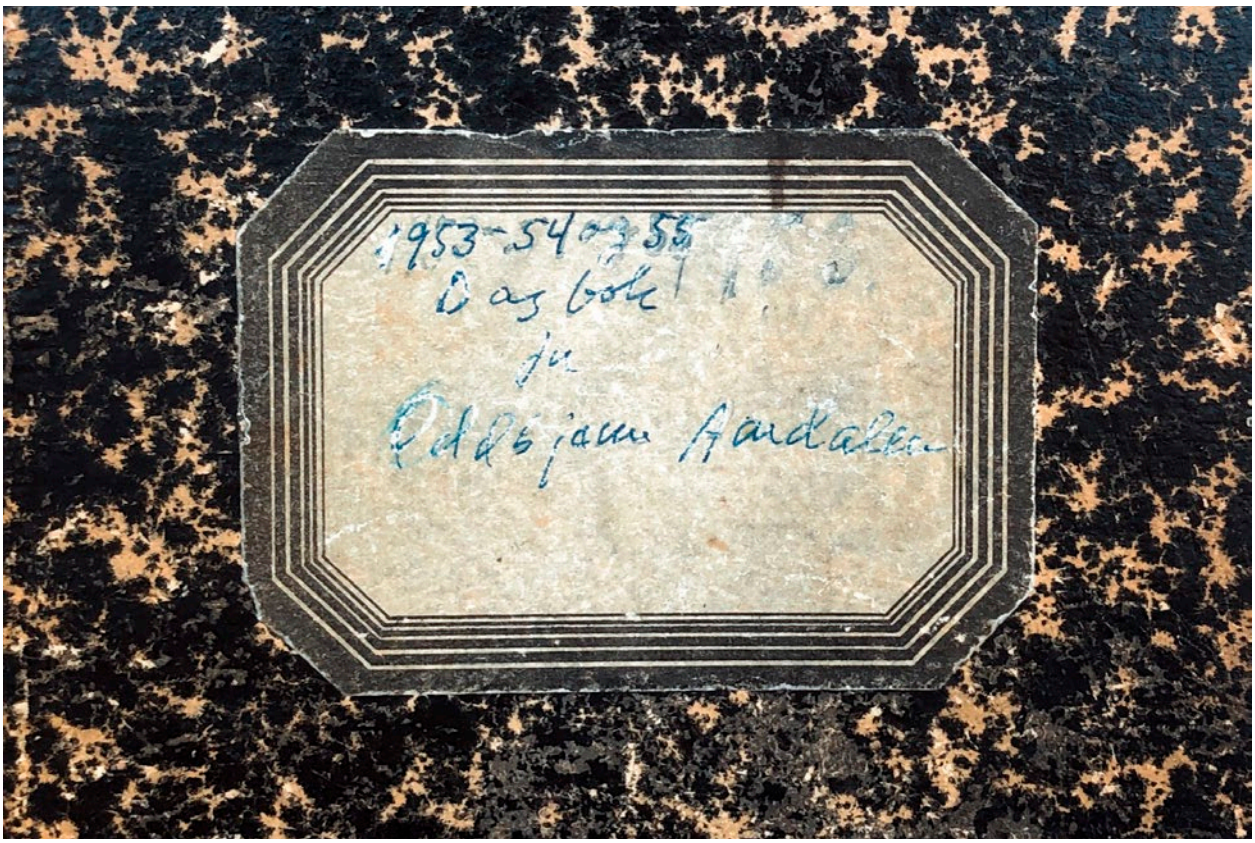
Kan hende, ein vakker dag, så finn me ein ny Tambini, på lønningslista her. Dei har tradisjonar for slikt. Verda er i grunnen ikkje så stor likevel. Ein fottur frå Montegroppo i Italia – til gamle Hornnes sokn. Eit slektstre vart planta – og det spirer og gror. Framleis. I fotefara åt Angelo Tambini.

// Angelo og Gunhild, med born, framfor stova i Granlia. //



// Far og son, Normann og Frank, framfor stova i Granlia. //





Dagbok i 70 år

Innledning av **Knut John Bakken**
Tekst av **Oddbjørn Aardalen**

Jeg er en av mange som følger Oddbjørn Aardalen på Facebook og som har lært å sette pris på de betraktningene som han nesten daglig deler med oss. Mange av innleggene hans er basert på minner han henter fram fra de dagbøkene han har skrevet i hele 70 år. Det hører vel med til sjeldenhetene at noen skriver dagbok over et så langt tidsrom, men det har altså Oddbjørn gjort. 70 år er ikke lang tid sett i den store sammenheng, men det er lang tid sett i forhold til et menneskeliv. I følgende artikkel henter han fram et minne om en bedehusåpning i 1953, og i tillegg får han fram sin kjærlighet til den gamle slektsgården på Skjervedal. Og han minner oss om den nøysomheten og det samholdet som preget oppveksten vår i de første etterkrigsårene. En betimelig påminnelse til oss alle i dagens samfunn hvor jag etter status og perfeksjonisme står høyt på agendaen . . .

Søndag 1. mars 1953 – onsdag 1. mars 2023

Eg sit og ser på eit bilete frå ei fjern fortid. Datoen er søndag 1. mars 1953 og staden er Solheim og Skjerkedalen bedehus.

Det er 70 år sidan i dag.

Denne dagen var «Dag 1» i eit livslangt engasjement med dagbok-skriverier. Gutungen på knapt 9 år tok for seg den store 300-siders protokollen og begynte å teikne ned hendingar som gjekk føre seg i det vesle lokalsamfunnet i indre Agder i begynnelsen av ei optimistisk etterkrigstid.

Lite visste eg den gongen at dagbok-skriveriane skulle halde fram og at ein godt vaksen mann 1. mars 2023 skulle sitje i mimre-modus og kikke på dagbokreferatet frå 70 år tilbake saman med svart-kvitt biletet frå innvielsen av bedehuset i Skjerkedalen denne fine vårdagen.

Dagboka lyder: «I dag er det pent vær. Vi skal opp til bedehuset og holde avskjedsfest for Fevang. Johanne og Sigurd og Marie og Fevang spilte og mamma og Signe og ei dame frå byen sang. Det var mye folk, mest heile bygda var samla. . . .»

Biletet syner 80-90 festkledde personer (det er blitt fortalt av ei som var der at det var så mange menneske at fleire stod inne i bedehuset og derfor ikkje kom med på biletet). Kvinner og menn: Barn, ungdomar, godt vaksne og eldre. Skjerkedals-bygda er samla «mann av huse» for å innvie det nye bedehuset som har kome i staden for anleggsbrakka ved Skjervedalsvegen. Norsk-amerikanaren Anton Fevang har stått for bygginga saman med praktiske karar frå lokalsamfunnet. Eit skikkeleg dugnadsarbeid har gjort til at Skjerkedalen har fått ny storstoge. Nå skal Fevangs «over dammen» igjen, så dette er både ein innvielses- og avskilsfest.

Dei fleste er med: Frå Landekil, Rønningen, Grundetjern, Husane, Rødli, Dale, Fjellom, Klepp, Osen, Sirekilen, Ramselien, Bjørndalen, Voreland og Skjervedal. Mannfolk i dresser med nypressa bukser og brylkjemma hår, kvinner i staskjoler og perlekjeder, jenter i sine finaste fløyelsskjørt og



// Frå åpninga av Solheim/Skjerkedalen bedehus søndag 1. mars 1953. Det ligg framleis haugar av skitten snø i forgrunnen, men bygdefolket har møtt fram, både store og små, i sin beste stas for å feire den fyrste vårdagen og denne store hendinga for folket heilt nord i kommunen vår og også frå delar av Iveland og Birkenes kommunar (Bedehuset ligg i Birkenes kommune). Det blir fortalt at mange av dei frammøtte blei igjen inne i bedehuset og kom ikkje med på biletet fordi det ikkje var plass til alle utanfor. Foto: Frå Oddbjørn Aardalen. //

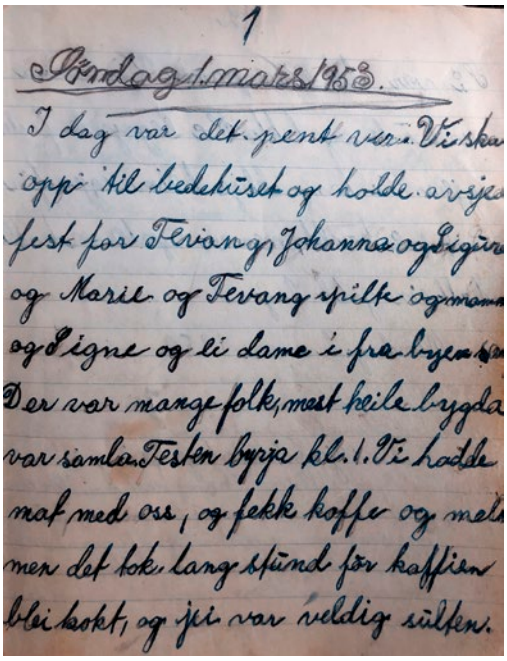
gutar i tweedbukser og kleiva-luer. Stivpynta og høgtidsstemte. Den vesle bygda omtrent på grensa mellom Aust- og Vest-Agder har fått nytt bedehus.

Det virker som om det er lenge sidan. Og likevel kort. Vi som blei født under og like etter krigen hugsar denne tida som om det var i går: Tidleg -50-tal. Berre 7-8 år sidan den tunge, skræmande krigen var over. Sakte og sikker gjenoppbygging av landet. Framleis knappheit på dei fleste av dei godene som vi i dag assosierer med «det gode liv», og som vi nå neppe kan tenkje oss ikkje å ha tilgang til. Eit materielt sett fattig samfunn sett med dagens auge.

- Det var lite pengar; ei dagløn blei talt i kronestykker heller enn i tiare.
- Mobiliteten var låg; - bilen var eit særsyn, og Vegusdalsruta var einaste motoriserte framkomstmedel og samband mellom periferi og sentrum.
- Samanlikna med i dag var effektiviteten og farten låg. Framleis var muskelkrafta arbeidets viktigaste innsatsfaktor, og arbeidsoppgåvene blei utført i eit tempo som var tilpassa til og avhengig av menneskeleg styrke, teknikk og uthaldenheit.
- Informasjon var ei smalspora, enkel sak: Ikkje TV, ikkje PC' ar, ikkje mobiltelefon, ikkje Internett og www. Det var dei små, lokale hendingars tid: Kalvefødslar i fjøset, sommmarfuglen som flaksa rundt i stova i Kroken ein søndag i februar, den nye jernsleden for tømmerdrift med hest som dei hadde fått i Dale.

Eg tenkjer: Kva er rikdom? Er det eit visst antal dressar av siste mote på plass i klesskapet? Er det å kunne reise jorda rundt fleire gonger i året og likevel ha godt med pengar att til å kunne gje ein slant til den årvisse TV-innsamlingsaksjonen i slutten av oktober? Er det å trone på toppen av skattelista når denne blir lagt ut så dei som vil kan sjå? Er det 14-timars jobb om dagen og påplussing med svart arbeid om kvelden og natta? Eller er det hytte-hus i multi-millionars klassen på Hovden eller Hafjell?

Eg tenkjer at rikdom er så mangt. Menneska på biletet er ikkje materielt rike. Dei lever i eit fattig etterkrigssamfunn, må snu på kronene for å få det til å gå rundt. Men biletet syner også noko anna: Vi ser at om lag alle som kan krype og gå er med på å innvie bygdas nye bedehus. Truleg er ikkje alle kristeleg interessert, og haldningar og livsførsel varierer den gong like mykje som i dag. Men dei vil treffe kvarandre, prate, ha det sosialt og triveleg saman denne fyrste vårdagen etter ein lang vinter. Klart at dei vil vere der når bedehuset skal innviast. Dei er nær kvarandre; prater, smiler, ler av ungane som leiker i dei siste restane av snø. Eg tenkjer: Det er overflod av rikdom i dette. Ein mellommenneskeleg formue som vi i dag godt kunne trenge å finne fram igjen. Der renta og verdien


1

Søndag 1 mars 1953.

I dag var det pent ver. Vi ska oppi til bedehuset og holde arvefest for Tevang, Johanna og Sigurd og Marie og Tevang spilte og mamma og Signe og ei dame i fra bygda Der var mange folk, mest heile bygda var samla. Festen byrja kl. 1. Vi hadde mat med oss, og fekk kaffe og mat men det tok lang stund før kaffien blei kokt, og jei var veldig sulten.

// Den fyrste sida i Oddbjørn Aardalens dagbok frå 1953 handlar om åpninga av bedehuset. //

er inne i oss sjølv og som vi kan ta fram og benytte om og når vi vil.

9-åringen slutter referatet frå festen slik: «Vi kom ikkje heim før seint på kveld, men vi tykte vi hadde hatt ein gild dag.»

Heim – var til Skjervedal. Saman med Anna Beate, Nana, mamma og pappa. Heim til den gamle garden med innhus frå 1790 og ditto uthus. Med 6 mjølkekyr, 10 høner, 2 griser og hest. Med matforsyning a la naturalhushaldning og med faste rutinar inne og ute vår, sommar, haust og vinter. Eit fellesskap som var avhengige av kvarandre og av å utnytte og spele på lag med dei ressursane som jorda og skogen gav. Og som var avhengige av fellesskapet i bygda – på godt og vondt.

Før leggetid denne vårsøndagen var det fjøsstell. Eg tipper at pappa måtte trø til, for det var mest slik. Kvinnfolka sørga for vedoppvarming i kjøkken, daglegstoge og loft, og så var det nok også eit lite kveldsmåltid sjølv om vi hadde fått rikeleg forsyning oppe på festen. Og så blei det ei kveldssamling rundt radioapparatet i daglegstova for å få med vermeldinga og dei siste nyheitane før senga kalte store og små.

Nokre gonger grip eg meg i å lengte attende til dette nære etterkrigssamfunnet, som var enkelt og fattig sett med dagens auge. Og eg tenkjer: Er det noko å lengte etter? Materielt sett fattig, nær sagt usselt. Eit liv med fysisk hardt arbeid for vaksne og barn. Ei verd der vi barn måtte delta i gardsarbeidet frå vi

// Vegusdalsruta var viktig for bygdelaga øvst i Vennesla og deler av Iveland og Birkenes. I fylgje informasjon vi har innhenta er det truleg Anders J. Engesland (1903-1984) som er bussførar. Dette var ei tid då bussførarane kjente menneska langs ruta, og under oppholdet i Kristiansand utførte dei fleire ærend for folk i bygdene som dermed slapp å reise til byen for kvar minste ting. Anders J. Engesland var også eigar av Vegusdalsruta ein periode. Foto: Dagfinn Pettersen. Eigar: Vest-Agder Museet. //



var 10-12 år gamle. Ei røynd det det mest vidtgåande reisemålet var Kristiansand S., kan hende 3-4 gonger i året.

Eg sit og ser på det gamle biletet og dagbokbladet. Eg gløymer for ein augneblink Russlands brutale angrepskrig mot Ukraina, klimatrusselen med oppvarming av kloden, orkanar, oversvømmingar, hetebølger, turkekatastrofer, svolt, naud og død. Eg tenkjer på vår menneskelege uforstand som er hovudansvarleg for at den gode planeten vår nå lid. Eg tenkjer på dei aukande forskjellane mellom fattige og rike, på menneskeverdet, på at alle menneske er fødte genuint verdfulle. Eg tenkjer på turen til Gran Canaria i vår, til sol og sommar under fjerne palmetre og kvite sandstrender. Eg tenkjer på menneskemylderet der, på den materielle rikdomen for nokre av oss som gjer til at vi kan oppleve dette.

Og så ser eg på menneska frå 1953. Kva slags draumar og lengt hadde dei? Korleis ville dei at Skjerkedalen skulle sjå ut i 2023, og korleis førestilte dei seg at menneska i bygda ville leve og trivast i ei fjern framtid?

Eg har mine tankar om det. Men eg trur det er best at eg held desse for meg sjølv.



// Oddbjørn som 1. klassing på Samkom skule. Biletet er tatt i Jokmokk, like ved skulen og tatt av Bjørg Kåsa som gjekk i ei klasse i storskulen på denne tida. Ho budde i Jokmokk. //

GOLI GNR 8

I vår serie om gårdene i Vennesla er vi nå kommet til gnr. 8. Denne gården var opprinnelig en husmannsplass under gården Vennesla.



// Goli, gnr. 8, bnr. 1//

Tekst av **Yngvar Hannevik**

Goli, gnr.8 bnr.1

Den første husmannen som er nevnt het Gunnuv Torkjellson. Han bodde på Goli i årene 1750–53. Han var sønn til Torkjell Salveson Fureholtet. Gunnuv ble i 1744 gift med Ingerid Ånundsdatter, datter til Ånund Torkellson som var husmann under Vennesla. Barn: Åsne Gunnuvsdatter (f. 1744), Ola Gunnuvsen (f. 1747) og Ånund Gunnuvsen (f. 1750).

Hvor lenge den familien bodde i Goli kjenner vi ikke. Vi må helt frem til 1826 før vi hører om Ola Ånundsen som da er bosatt på plassen. Vi vet ikke sikkert når han kom til Goli. Han har vært bosatt på mange gårder i Vennesla. Han var født i 1791, og var sønn til Ånund Torkildsen (f.1751) og Maren Endresdatter (f. 1761). Barn: Torkild Ånundsen (f. 1788), Ola Ånundsen (f. 1791), Tone Ånundsdatter (f. 1793), Gjertrud Ånundsdatter (f. 1796) og Endre Ånundsen (f. 1800)

I 1810 gifter Ola Ånundsen seg med Ingeborg Olsdatter (f. 1786), datter til Ola Gunnarson Homme i Øvrebø. Ola døde hos datter og svigersønn på Goli i 1851. Barn: Mari Olsdatter (f. 1811), Ola Olsen (f. 1816) og Anne Gurine Olsdatter (f. 1818).

I 1827 bodde Bernt Jonson fra Lia under Vigeland her, og i årene 1843–44 broren Endre. Torkel Gunnufsen kom som eier av Goli i 1839 sammen med kona, og utvidet bruket med kjøp av tilleggsjord. I skjøte datert 21. oktober 1845 ser vi at Torkel Gunnufsen selger eiendommen til Thomas Gundersen Landekil for 100 spd. Thomas Gundersen Landekil (f. 1815) var gift med Anne Gurine Olsdatter, datter til tidligere eier Ola Ånundsen. Barn: Gunhild Thomasdatter (f. 17.desember 1840), Torborg Thomasdatter (f. 17.november 1842–12. august 1931), Ole Thomassen (7. september 1844–31. august 1921), Ingeborg Thomasdatter (1848-1919), Gunder Thomassen (f.1851), Anne Thomassen ((f. 1853) Nils Thomassen (4. juli 1856–1936), Tønnes Andreas Thomassen (30. juli 1858– 6.desember 1911).

I et skiftebrev fra 15. desember 1853 leser vi at Thomas Gundersen overdrar Goli til Ommund Ommundsen Vennesland som vederlag for en eiendom på Voreland. Ommund brukte ikke eiendommen selv, men lot broren Nils Ommundsen bo der sammen med datteren hans Tone Nilsdatter. Ommund og Nils Ommundsen var sønner av Åmund Torkelsen Egelandsaa (1777–1815) og Randi

// Ommund Ommundsen Vennesla (1813–12. nov. 1885). //



Nilsdatter Engeland (1780–1840). I skjøte fra 4. november 1869 leser vi at Ommund Ommundsen Vennesland selger Goli til broren Nils Ommundsen (1802–1899). Nils hadde vært gift med Ingeborg Ånundsdatter (f. 1806) fra Liane (gnr. 9), men hun døde allerede i 1843. De hadde barna: Ragnhild Nilsdatter (28. fenruar 1838–22. november 1895) og Tone Nilsdatter (21. oktober 1839–25. februar 1931). Datteren Ragnhild ble gift med enkemannen Torkell Ommundsen Haus i 1861. Datteren Tone ble gift med Jørgen Eilefsen Honnemyr (f. 1824), men ved folketellingen i 1875 var han allerede død. De hadde barna Eilef Jørgensen Goli (f. 1869) og Nils Jørgensen Goli (f. 1871)

I folketellingen fra 1875 bor det 6 mennesker på gården Goli. Nils Ommundsen (f. 1802) gårdbruker og hustømmermann. Tone Nilsdatter (f. 1839). Hans datter, nå enke. Eilef Jørgensen (f. 1869). Hennes sønn Nils Jørgensen (f. 1871). Hennes sønn Kittel Jørgensen. Losjerende Berthe. Tilreisende fra Åseral. Handelskvinne.

I skjøte fra 24. juli 1889 leser vi at Goli er solgt fra Nils Ommundsen til Nils Torkildsen Haus for kr. 800 med føderåd for Nils Ommundsen. Nils Torkildsen Haus (30. mai 1863–30. desember 1957) var sønn til hans datter Ragnhild Nilsdatter som var gift med Torkell Ommundsen Haus.

I skyldelingsdokument fra 20. oktober 1898 får Salve Robstad en liten del av eiendommen og det samme gjelder Saurkilen Handelssamling. I skjøte datert 6. februar 1899 selger Nils Torkildsen Haus Goli til Eilef Jørgensen (19. februar 1869-–25. februar 1951) for kr. 2300. Eilef Jørgensen ble gift med Mari Olsdatter (16. desember 1878–25. januar 1963), datter til Ola Knudsen Tønnesland og Malli Knutsdatter Solberg som var bosatt på Augland i Torridal. Eilef og Marie hadde barna: John Jørgensen Goli (17. februar 1903–24. juni 1962), Olav Jørgensen Goli (17. januar 1905–30. desember 1971) og Tordis Mary Goli (28. juni 1913- 28. januar 1924).

John Jørgensen ble gift med Kari Gunnhild Hansen (f. 27.august 1902), datter til Torvald Hansen Dåsnes og Torborg Torbjørnsdatter Landsverk.
Barn: Einar Thorbjørn Goli (7. februar 1930– 24. mars 2004). Torvald Goli (5. januar 1936–8. januar 2011.

Marie Goli satt med eiendommen fra mannens død i 1951 frem til 1960. Sønnen John Jørgensen Goli overtok da eiendommen. I 1963 overførte enken Kari Goli eiendommen til sønnene Einar og Thorvald Goli.

Goli, gnr. 8, bnr. 2 (Kristisvold)

Dette var opprinnelig en husmannsplass under Egelandsaa. I skjøte fra 21. november 1871 leser vi at Ole Syvertsen Egelandsaa selger eiendommen til Svend Syvertsen.



// Baneformann John Jørgensen Goli. //

Svend sitter med gården frem til 30. januar 1875. Ny eier er da Kristen Jensen Hodnemyr (f. 1834) som var fra Hægeland. I folketellingen fra 1875 ser vi at sammen med ham bor konen Aase Tellefdatter (f. 1835) som var født i Birkenes, datteren Ingeborg Sofie (f. 1865) og sønnen Jens Theodor (f. 1867). Kristen Jensen var gårdbruker, hus snekker og tømmermann.

I 1880 flytter Kristen med familien, og ny eier av gården var Tønnes Syvertsen (Omdal) som kjøpte bruket for kr. 2400. Han var sønn til Syvert Andersen Omdal (1805–1862) fra bnr. 1 på Omdal og Ingeborg Olsdatter Ruenes (1800–1859). I skjøte fra 1886 ser vi Tønnes selger gården for kr. 2800 til broren Syvert Syvertsen Omdal (1. august 1837–1898). Syvert Syvertsen var gift med Signe Johnsdatter (1834–1902), datter til John Kjetilson Omdal og Anne Olsdatter. I forbindelse med byggingen av Setesdalsbanen i 1892 ble en god del av eiendommen ekspropiert.

I skjøte fra Syvert Syvertsens enke, Signe Johnsdatter, ser vi nye eiere blir Ole Jensen Ruenes, Syvert Fjermedal, Salve Robstad Grovane, Eivind Robstad Drivenes. Kjøpesummen oppgitt i skjøte datert 26. november 1900 er kr. 6000. Ved folketellingen i 1900 står gnr. 8, bnr. 2 benevnt som Golid Handel Co der Ommund Olsen (f. 1883) er gards og handelsbestyrer. På Goli finner vi også husholderske Tone Ommundsdatter (f. 1884).
I skjøte datert 8. september 1905 blir ny eier Salve Aslaksen Honnemyr. Selgere er da Einar Robstad, Salve Robstad, Syvert Fjermedal og Ole Jensen Ruenes. Salve Aslaksen Honnemyr var født på Skreros i Vegusdal 7. juni 1864. Han ble gift med Randi Baardsdatter fra Bjerland i Bjelland. De første barna, Tarjer, Anna, Bertha, Arne, Harald og

Gunhilde ble født mens Salve og familien bodde på Honnemyr. Sønnen Sverre Honnemyr ble født i 1905 etter at familien hadde flyttet til Goli, og sønnen Gunnar Honnemyr ble født på Goli i 1907. Salve Honnemyr står fortsatt som eier av bruket frem til 1912, men familien hadde flyttet til Steinsland i Birkenes før folketellingen i 1910. De to siste barna til Salve og Randi Honnemyr, Astri (f. 1911) og Gunhild (f. 1914) ble født på Steinsland. Ved folketellingen i 1910 bor Syvert Syvertseen Lauvrak her med familien.





// Auen Torkildsen Veraas og Anne Kristensdatter Veraas (f. Fjermeros), hans andre kone. //

I skjøte fra Eilif Goli, med samtykke fra Salve Honnemyr, datert 30. januar 1912 leser vi at ny eier ble Auen Torkildsen Veraas (2. august 1845–27. juni 1933). Kjøpesum er kr. 8000.
Auen var sønn til Torkild Gunnuvsen Vennesland og Ane Severine Knudsdatter Aamdal. Auen hadde 21 barn i sine to ekteskap. Han var først gift med Anne Andreea Olsdatter Veraas (1849–1889), datter til Ole Gunnufsen Veraas. I sitt andre ekteskap ble han gift med Anne Kristensdatter (1868–1947). Ved folketellingen i 1920 på Goli bnr. 2 bor det 10 mennesker på gården. Foruten Auen og konen finner vi barna Albert Veraas (f. 1896), Knut Veraas (f. 1904), Karine Veraas (f. 1905) og Anlaug Veraas (f. 1909).) Datteren Andrea (f. 1893) og mannen Ole Honnemyr bor også på bruket sammen med deres datter Aaslaug (f. 1920) som senere blir gift med Håkon Lunden. I tillegg bor pleiedatteren Ester Veraas sammen med dem. I kjøpekontrakt fra 31. mai 1928 overdrar Auen Veraas eiendommen til sønnene Albert og Knut Veraas. I 1948 overtar Knut Veraas eiendommen i sin helhet. I 1972 fikk eiendommen ny eier.

Det er bare på bnr. 1 det fortsatt er igjen skog og dyrket mark, de andre brukene er bare hustomter. Rogeheia (fra bnr. 3) ble i 1901 solgt til Salve N. Robstad på Grovane. Det bruket med høyest nummer på Goli er nå bnr. 16.

LIANE GNR 9

Liane var opprinnelig en husmannsplass.
Den første husmannen vi kjenner til er Per Torgjussen som bodde her fra omkring 1707–1712.

I 1734 kom Anders Endreson (ca. 1700–1788) til Liane etter han giftet seg med Gunnvor Hansdatter (1702–1788), datter til Hans Anderson Vennesla og Mari Jørundsdatter Moseid. I forbindelse med en rettsak i 1784 kommer det frem at han på det tidspunkt var blitt blind. Anders og Gunnvor hadde barna: Endre (f. 1737), Ola (f. 1739), Jens (f. 1741) og Mari (f. 1744). Anders og Gunnvor bodde i Liane fram til de begge døde i 1788. Eldste sønnen Endre Anderson bodde i Liane så lenge foreldrene levde. Han giftet seg i 1759 med Gjertrud Ånunds datter Nomeland. Det ble den yngste broren Jens Anderson som overtok Liane. Han hadde giftet seg med Guro Salvesdatter Tortveit (f. 1742) i 1767, datter til Salve Ådneson Tortveit (1715–1750) og Anne Ommundsdatter Frigstad (f. 1715). De bodde som nygifte på Drivenesmoen, og senere i Bommen, fram til de i 1775 flyttet tilbake til Liane. De hadde tre barn som levde opp: Anders Jensson (1773–1844), Anne Jensdatter (1775–10.mai 1845), og Gunnvor Jensdatter (1778-–1835). Eldste sønnen Anders Jensson bodde i Liane fram til 1804. Han flyttet da til Ludefladen. Anders var først gift med Inger Nilsdatter Sirekilen (1761-1811). De hadde datteren Guri Andersdatter (f. 1797). Etter at han ble enkemann giftet Anders seg med Berte Jensdatter Skomagerfjellet (f. 1779). Søsteren Anne ble i 1796 gift med soldat Hallvord Berntson, de bodde i Liane frem til 1799. Ved folketellingen i 1801 bor Anders, konen Inger, datteren Guri Andersdatter og mor hans, Guri Salvesdatter, i Liane.

Gunnuv Gunnarson Vennesla (1772–1823) fikk skjøte på Liane av brorsønnen Jørund Jørundson Vennesla i 1803. Liane ble dermed et eget gårdsbruk, ikke lenger en husmannsplass. Gunnuv var sønn av



// Liane gnr. 9, bnr. 1 //

Gunnar Jørundson Vennesla (1725–1788) og Tone Gunnuvsdatter (1742–1774) fra Verås. Gunnuv var gift med Kari Torkjellsdatter Egelandsaa (1774–1828). Gunnuv og Kari bodde i Liane fram til 1806. De solgte da gården til Sjur Markussen Grovane som hadde bruket kort tid før gården igjen gikk tilbake til Gunnuv.

Gunnuv solgte Liane i 1809 til Ånund Olsen Grovane (1777–1818). Jørund Jørundson Vennesla (1784–1845) som opprinnelig solgte Liane til onkelen Gunnuv Gunnarson fikk 150 riksdaler for odelsretten til Liane av Ånund. Ånund Olsen var sønn til Olav Gunnuvsen Verås (1743–1807) og Ragnhild Ånundsdatter Jeppestøl (1743–1829). Ånund ble gift med Tone Mortensdatter Verås (1778–1833). Barna til Ånund og Tone som levde opp: Ingeborg (f. 1806), Ola (f. 1808), Kjersti (f. 1814) og Ragnhild (f. 1817). Ingeborg ble gift med Nils Ommundsen og kom til Goli (Gnr. 8). Kjersti var ikke gift, mens søsteren Ragnhild kom til Drangsholt i Tveit. Etter at Ånund døde 41 år gammel i 1818, drev konen Tone gården videre frem til hun døde i 1833. Sønnen Ola Ånundsson (1804–1842) hadde arbeidet på gården inntil moren døde. Han overtok da Liane. Han giftet seg i 1835 med Guri Kjetilsdatter Aamdal (1809–1837), datter til Kjetil Baardson Loland og Signe Johnsdatter Stølen. Ola solgte bruket alt i 1836 og flyttet til Dønnestad i Tveit. Skjøtet tinglyses først 21. oktober 1839, salgssummen var 200 spesidaler.

Det var Ola Salvesen fra Hallandsåsen under Vigeland (f. 1812) som kjøpte bruket i 1836. Han hadde Liane frem til 1857. Ola var sønn til Salve Nottosen (f. 1778) fra Åneland i Evje og Anne Olsdatter (f. 1774) på Lauvland. Ola var gift med Guri Jørundsdatter (f. 1816) datter Jørund Jørundson Vennesla (1784–1845) som tidligere hadde solgt Ånund Olsen odelsretten til Liane. Eldste sønnen. Salve ble født mens Ola og Guri bodde i Liane. Ved folketellingen i 1875 bodde familien i Bommen. Ola Salvesen var da bomfut. Han hadde Bommen fra 1875–1889. Barn: Salve Olsen Bommen (f. 1846), Severin Olsen Bommen (f. 1858) og Odine Olsdatter Bommen (f. 1860).

Ny eier av Liane flyttet dit i 1857. Skjøtet er datert 6. september 1858, og salgssummen var 600 spesidaler. Den nye eieren var Mads Olsen (f. 1829) fra Vegusdal, sønn til Ola Olsen Tveit. Han var gift med Anne Eilefsdatter (f. 1832), datter til Eilef Madsen Gjeruvstad i Vegusdal. Barn: Eilefine Madsdatter (f. 1861) og Olaf Madsen (f. 1865) Ved folketellingen i 1865 bodde i tillegg den 16 år gamle tjenestepiken Karen Severine Olsdatter.

I skjøte datert 11. juni 1872 leser vi at Mads Olsen selger Liane til Knut Hansen (22. oktober 1843–1. januar 1926). En av brødrene hans var Gunder Hansen som hadde et bruk på Kvarstein. Knut Hansen var sønn til Hans Gunnarsen (1811–1866) fra Iveland og Jørgine Knutsdatter Åmdal (1814–1902). Knud Hansen arbeidet som tømmerhogger.

Knut var gift med Gunhild Åsille Olsdatter fra Veraas (f. 1844). Hun var datter til Ole Gunnuvsen Veraas (1800–1862) og Anne Andersdatter Åmdal (f. 1807) Barna til Knut og Gunhild Åsille: Ola Knutsen Lian (17. mars 1868-4. mai 1940). Hans Knutsen Liane (11. oktober 1871-11. november 1954), Jens Knutsen Liane (f. 1874). Ved folketellingen i 1875 bodde også Anne Marie Olsdatter (f. 1809) på Liane som legdslem. (hel understøttelse). Syvert Jakobsen bodde også til leie i Liane med kone og datter. Ved folketellingen i 1891 er Knut Hansen enkemann. Sønnen Ola Lian har overtatt styringen av bruket før folketellingen i 1900. Knut Hansen har flyttet og bor da på Eikeland og er sysselsatt med gård og skogsarbeid. Ola Knutsen Lian var gift med Johanne Auensdatter (30. desember 1862–4. januar 1938). Hun ble født i Røssebrekka som den gang lå i Tveit. Hun var datter til Auen Markussen (1811–11. januar 1868) og Anne Marie Olsdatter (18. mars 1822–18. juli 1880). Anne Marie var datter til Ole Gilliusen fra den kjente jernverkslekten Gilliusen/Gasman som kom til jernverket på Vigeland på 1790–tallet. Barna til Ola og Johanne: Gunhild Åselle Lian (1893–1904), Anne Marie Lian (1895–1961), Knut Lian (1897–1984), Øyvind Lian (1899–1986), John Lian 1902–1964), Gunvald Lian (1906–1972) og Arne Lian (1910–1979).

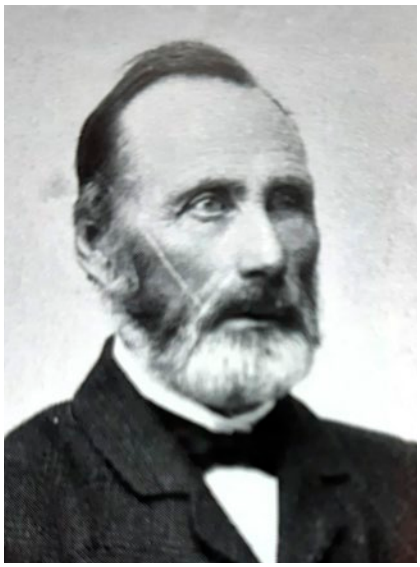
Litt ut på 1900 tallet blir gården først solgt til Vennesla kommune for kr. 3800. Skjøtet er tinglyst i 1905. Ola Lian kjøper plassen Brufjell og flytter dit med sin familie. Samme år selger Vennesla kommune eiendommen til Anders Sørensen Robstad for kr. 3800.

Anders Sørensen Robstad (4. september 1858–1. februar 1939) var sønn til Søren Johnsen Robstad (26. august 1825–31. juli 1897) og Aase Andersdatter Neset (26. november 1835–28. januar 1933) fra Hægeland. Anders var gift med Mari Jørgensdatter Loland (17. november 1855–25. desember 1924), datter til Jørgen Olsen Loland (f. 1827) og Targjerd Auensdatter (f. 1826). Anders S. Robstad var aktiv politiker i Arbeiderpartiet og ble ordfører i Vennesla fra 1923–1930. En av sønnene var den kjente lensmannen i Vennesla, Søren S. Robstad (1890–1976). Da Anders Robstad døde i 1939 ble det sønnen Jørgen S. Robstad (25. april 1893–16. april 1954) som overtok Liane. Han ble gift med Anna T. Salvesen (10. juni 1892–22. november 1963) datter til Teodor og Karen Salvesen. Jørgen var i likhet med sin far aktiv politiker i Arbeiderpartiet, og var ordfører i Vennesla fra 1930–41 og i 1945. Sønnen Tore Robstad fortsatte med familiens politiske engasjement og var ordfører 1973–75 og 1985–89. Barna til Jørgen og Anna Robstad: Willy Heine Robstad (1916–1991), Lillian Synnøve Robstad (1921–1994), Anders Robstad (1924–1998). Tore Robstad (1932–2018).

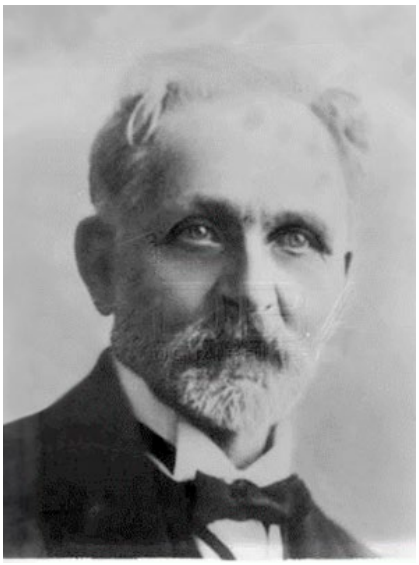
Det ble sønnen Willy Heine Robstad som overtok Liane etter sin far. Han ble gift med Ruth Stormo (1918–1994), datter til Ole Andreas og Ragna Stormo. I 1977 overtok Bjørn Robstad eiendommen. Lik sin oldefar, bestefar og onkelen Tore, er også Bjørn blant mange andre ting også kjent for sitt politiske engasjement i Arbeiderpartiet i Vennesla.

Det er i 2023 tre eiendommer som hører inn under gårdsnummer 9.

Kilder: Vennesla gård og ætt
Glimt fra gamle Vennesla av Jørgen Aas
Norges bebyggelse
Geni.com
Gårdskart–NIBIO



// Knut Hansen som kjøpte Liane. //



// Anders Sørensen Robstad. //



// Jørgen S. Robstad. //



// Kaker og kaffe er servert, foajeen er i ferd med å fylles opp og praten går livlig. Foto: Ingvald R. Ingebretsen. //

Jubileumskveld i «stinn brakke»

Vennesla historielag 1983 – 40år – 2023

Av **Knut John Bakken**

Vennesla Historielag ble stiftet på konstituerende møte 13. oktober 1983. På dagen 40 år senere, fredag 13. oktober 2023 kl. 19.00, kunne historielagets nåværende leder, Øyvind Bakken, ønske velkommen til feiring av jubileet i en fullsatt kinosal i Vennesla Kulturhus.

Men mer enn en time tidligere hadde folk allerede begynt å samle seg i kulturhusets foaje. Her ble det servert kaker og kaffe før selve jubileumsmarkeringen skulle ta til inne i kinosalen. Det var tydelig at folk koste seg – mange traff gamle kjente, mens noen knyttet nye bekjentskaper.

Før det årsskriftet du nå leser gikk i trykken, rakk vi altså akkurat å markere at Vennesla Historielag har blitt 40 år. Og det ble en flott markering med smekkfullt hus! 290 billetter ble revet bort, og det var utsolgt allerede en måned før selve jubileumsmarkeringen.

Som nevnt innledningsvis ble kveldens arrangement i kinosalen åpnet av Øyvind Bakken som ønsket inviterte gjester og det øvrige publikum velkommen. Han ga ordet til Ove Holmquist Arntzen som ledet oss gjennom resten av kvelden. Før Arntzen satte i gang selve programmet overrakte Glenn Lonebu en gave til historielaget på vegne av levekårsutvalget i Vennesla kommune.

Som første post i det oppsatte programmet ble Torvald Hellum intervjuet av Ove Holmquist Arntzen. Torvald Hellum var med i interimsstyret i 1983. De øvrige i dette styret har dessverre gått ut av tiden.

Så fulgte Ove Arntzen opp med en godt forberedt presentasjon av skolemuseet og historielagets

øvrige samlinger. Han tok også for seg lagets hjemmeside som etter hvert har blitt veldig godt besøkt. Han viste spesielt til alle årsskriftene, bildene og filmene som ligger der og som inneholder mye verdifull lokalhistorie.

Deretter var det duket for Bjarne Nordhagens gode og tankevekkende kåseri med tittelen «De viktige røttene». Innholdet i kåseriet passet veldig godt for anledningen og støtter godt opp om den virksomheten som historielaget driver.

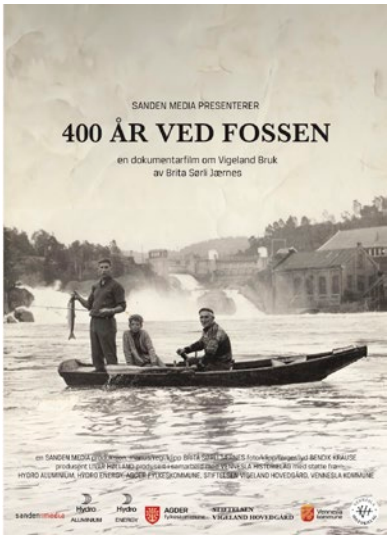
Så var det tid for litt munterhet. Ove Arntzen fikk hjelp av sine to brødre Rolf og Trond, og sammen ga de oss en munter og glad stund hvor vi ble minnet om guttenes far Harry og hans brødre. De eldste i dagens forsamling fikk et gledelig gjenhør av deler av repertoaret til forrige generasjon av brødrene Arntzen, og dessuten fikk vi anledning til å delta i allsang ledet av nåtidas brødrene Arntzen.

Hydro Vigelands Brug har en lang og rik historie som de har vært veldig flinke til å ta vare på. Filmen «400 år ved fossen» er en del av dette, og filmpremieren var imøtesett med stor interesse. På vegne av produsenten, Sanden Media AS, fortalte Brita Sørli Jærnes litt om hvorfor og hvordan filmen ble til. Brugets daglige leder, Ole Harald Mykland, takket alle som på en eller annen måte har bidratt til at filmen kunne lages. Mykland ga også velfortjent ros til Emilie Marie Andresen som har skrevet og utgitt to praktbøker om livet og historien ved fossen. Det kan for øvrig nevnes at filmen ble veldig godt mottatt av kveldens publikum.

Bak i salen satt Angelo og André Tambini. De fikk beskjed om å «sitte igjen» slik at de kunne få med seg hjem hver sitt eksemplar av den plakaten som ble laget i forbindelse med lanseringen av filmen.

På vegne av Hægeland Sogelag overrakte Knut Løvdal en gave til Vennesla Historielag med takk for invitasjonen til jubileumsfeiringen og ellers for godt samarbeid.

Det hele ble avsluttet med blomsteroverrekkelse til alle som hadde bidratt til at jubileumskvelden ble en suksess. Mange tilbakemeldinger, både på historielagets Facebook-side og ellers, tyder på det.





// Salen fylles opp, og det er like før jubileumsprogrammet settes i gang. Foto: Ingvald R. Ingebretsen. //

Medlemsliste

ABRAHAMSEN, Bjarne Egil
ABRAHAMSEN, Terje
ABRAHAMSEN, Vidar
ABRAHAMSEN, Walter
ABUSLAND, Aud Kirsten
ALBRETSEN, Lars Magne
AMUNDSEN, Arne
AMUNDSEN, Per Thoralf
ANDERSEN, Anne Torhild
ANDERSEN, Gerd Lillian Falkum
ANDERSEN, Greta
ANDERSEN, Gudrun
ANDERSEN, Harry Alf
ANDERSEN, Heidi
ANDERSEN, Ivar Kristian
ANDERSEN, Jan Erik Back
ANDERSEN, Kai Anstein
ANDERSEN, Nils Arne
ANDERSEN, Randi
ANDERSEN, Gunvor
ANDERSEN, Tormod
ANDREASSEN, Øystein
ANDRESEN, Emilie Marie
ARNTZEN. Finn Arild
NAMSRAI, Gundegmaa
ARNTZEN, Marion
ARNTZEN, Ove Holmquist
ARNTZEN, Rolf Holmquist
ARNTZEN, Trond Holmquist
ASKEDAL, Sven Arve
ASKEKJÆR, Rune Nesland
ASLAKSEN, Morten
AUNE, William Johan Ingvard
ØSTERHUS, Anna
BACK, Anders Ronald
BAKKAN, Anna Karin
BAKKEN, Andreas
BAKKEN, Bjørn
BAKKEN, Daniel
BAKKEN, Jorun
BAKKEN, Knut John
BAKKEN, Rune
BAKKEN, Svein Torbjørn
BAKKEN, Åse Karin
BAKKEN, Tor Endre Viksnes
BAKKEN, Yngvar
BAKKEN, Øyvind
BARSGÅRD, Solveig
BECH, Anne Mette
BERG, Arnhild
BERGKVIST, Roy
BERGLAND, Vidar
BERNTSEN, Rolf
BERNTSEN, Sylvi Tambini
BERNTSEN, Torhild
BERTHELSEN, Thor Jostein
BIRKELAND, Jens
BIRKENES, Else Marie
BJELLÅS, Yngvill Gunnbjørg F.
BJERKLI, Unni Elisabeth
BJORÅ, Øystein
BJØRK, Bjørg Mona
BJØRNESTAD, Olene Kristine
BJØRNSHEI, Ragnhild
BJØRNSHEI, Reidar Olaf
BLINDBÆK, Terje
BOTN, Kjetil Omestad
BRONEBAKK, Harald
BRONEBAKK, Terje
BRULID, Aud Venke Renstrøm
BRYNE, Maria
BRYNE, Odd Egil
BRØVIG, Anne Siri
BRÅDLAND, Synnøve
BØE, Borgny Håland
BØRJESON, Erik
BÅRDSEN, Anne Berit
CASTLE, Hedda Hagen
CASTLE, Marit Lunden
DALE, John
LUNDEN, Evelyn
DALEN, Ivar Steen
DALSØREN, Tor
DANIELSEN, Kirsten Laila
DJUPESLAND, Kåre
DJUPESLAND, Rune
DRIVENES, Eivind
DUNSÆD, Frode
DØVIK, Anette
DØVIK, Britt Salvesen
DØVIK, Odd Terje
EGELANDSAA, Sylvi
EIDET, Arild
EIDET, Finn Arild
DALE, Ingeborg Andrea
EIDET, Rolf Trygve
EIDET, Svein Egil
EILERTSEN, Wenche
EINSTABLAND, Inger
EIVINDSON, Arne
EIVINDSON, Eivind
EIVINDSON, Karin
EIVINDSON, Olav
EIVINDSON Olav Kr.
ELIASSEN, Erling
ELIASSEN, Finn Ole
ELIASSEN, Ole Martin
ENGEDAL, Ruth
ERICHSEN, Linda
ERIKSEN, Einar
ERIKSEN, Geir
ERIKSEN, John Kåre Emil
ERIKSEN, Reinhart
ERIKSEN, Steinar
ERIKSEN, Svein
FALANDER, Arvid
FJELLESTAD, Beate
FJELLESTAD, Elisabeth
FJELLESTAD, Ellen
FJERMEROS, Øyvind
FLØRENES, Unn
FORGARD, Bjørg
FREDRIKSEN, Berit
FREDRIKSEN, Per Anders
FREDWALL, Torunn
FRIBERG, Inger Lise
FRITZMAN, Georg
FROLAND, Inger Marit
FROLAND, Per Kristian
FRØYSÅ, Kirsten
WIK, Ottar
FRØYSÅ, Torfinn
FURHOLT, Jostein
FURUBORG, Hans Petter
FURUNES, Elin
GAUDESTAD, Osmund
GAUSTAD, Åse
GAUTESTAD, Gerd Torhild
GAUTESTAD, Sandra Iversen
GAUTESTAD, Tor Helge
GISLEFOSS, Gerd Solveig
GJENGEDAL, Svein
GJERALD, Karin Britt
GRANLY, Per Erik
GROSS, Irene
GRUNDETJERN, Bjarne Kåre
GRUNDETJERN, Kirsti Olsen
GRØNVOLD, Kari Oddbjørg
GUNDERSEN, Ingjerd
GUNDERSEN, Liv
GUNDERSEN, Reidar
GUNDERSEN, Roald
GUNNUFSEN, Arild
GUNNUFSEN, Randi
GUNSTENSEN, Astrid
GUNVALDSEN, Oddny
GUSE, Reidar Albert
HAGEN, Allis Bjørnshei
HAGEN, Ingrid
HAGEN, Oddbjørn
HAGEN, Oddbjørn
HAGEN, Randi
HAGEN, Randi Sofie
HAGEN, Solleif
HAGMANN, Magne Otto
HAMMER, Hildur Emma
HANNEVIK, Endre Johan
HANNEVIK, Gunvald
HANNEVIK, Helge
HANNEVIK, Karl Magnus
HANNEVIK, Yngvar
HANSEN, Anne Britt
HANSEN, Emil Andreas
HANSEN, Ester Jane
HANSEN, Finn Oskar
HANSEN, Gerd Wiik
HANSEN, Ole Johnny
HANSEN, Jan
HANSEN, Kjell Guttorm
HANSEN, Knut Erik
HARDELAND, Ole Jan
HARKET, Martin
HAUG, Gunn
HAUGEVIK, Inger
HAUGLAND, Allis
HAUGLAND, Harry
HAUGLAND, Sonja
HAUGLAND, Svein Harald
HAUSKEN, Mette
HEGLAND, Anne Britt
HEGLAND, Anne Marie
HEGLAND, Kjell Reidar
HEGLAND, Trond
HEGGLAND, Rune
BERNTSEN, Oddveig
HEISELDAL, Odd Åge
HEISTAD, Ole Gunnar
HELLUM, Torvald
HENRIKSEN, Arve
HENRIKSEN, Kjell Kallevig
HARILSTAD, Bjørg
HILDEBRANDT, Dagfinn
HILDEBRANDT, Esther
HILDEBRANDT, Gunnar
HILLESTAD, Øyvind
HJELLSET, Jan Erik
HODNEMYR, Alf
HODNEMYR, Eirik
HODNEMYR, Gerd
HODNEMYR, Helga
HODNEMYR, Jørdis
NORDBØ, Reidar
HODNEMYR, Tore Jan
HOLBERG, Aud Karin
HOLBERG, Ellen Klepp
HOLBERG, Kjell
HOLBERG, Toril Hansen
HOLMENE, Helga
HOLMENE, Jens Olav
HOLT, Knut
HOLTET, Vigdis
HOMME, Bjørg
HONNEMYR, Anne Berit
HONNEMYR, Finn
HONNEMYR, Finn Ole
HONNEMYR, Ingrid Jeppestøl
HONNEMYR, Henriette
HONNEMYR, Håkon
HONNEMYR, Karly Mardon
HONNEMYR, Thora
HORRIGMO, Kirsten J.
HUNSBEDT, Magne
HUNSBEDT, Tone
HÅLAND, Kjell Erling
HÅVERSTAD, Kåre
INGEBRETSEN, Astrid
INGEBRETSEN, Ingvald Røinås
INGEBRETSEN, Nils Sverre
ISAKSEN, Odd Willy
ISAKSEN, Steinar
IVERSEN, Ove Jarl
IVERSEN, Reidar Jortveit
JAKOBSEN, Torhild Nordal
JAKOBSEN, Øivind
JANZ, Erwin
JENSEN, Bernt
JENSEN, Kari Wetrhus
JENSEN, Gunnar
JENSEN, Gunnar Willy
JEPPESTØL, Gunnar
JEPPESTØL, John Olai
JEPPESTØL, Svein Morten
JOHANNESSEN, Gro B.
JOHANNESSEN, Monica
JOHANSEN, Alf Reidar
JOHANSEN, Bjørg
JOHNSEN, Kirsten Viksnes
JOHNSEN, Torstein
JOREID, Paul Torkel
JOREID, Tove
JORTVEIT, Inger Benda
JORTVEIT, Svein
JORTVEIT, Trygve
JORTVEIT, Åse

JØRGENSEN, Anne Bergit
NORHEIM, Bjørn Ragnar
KALSNES, Astrid Smith
KALSNES, Magne Anders
KARTEVOLL, Håvard
KILBERG, Svein Jarl
KIRKEBY, Monica
KLEPP, Magne Gustav
KNOBEL, Ellen
KNUTSEN, Kristi
KOLAND, Anne Sofie
KOLBU, Harald
KRISTIANSEN, Karin Bryne
KRISTIANSEN, Kasper
KRISTIANSEN, Randi Borgen
KVARSTEIN, Tor Gunnar
KVARSTEIN, Vigdis
KAASE, Odd Inge
LALAND, Bente Synøve
LALAND, Håkon
LARSEN, Bente
LARSEN, Egil
LARSEN, Ingrid
LARSEN, Nils Olav
LARSEN, Tor
LARSEN, Øystein
LARSSON, Freddy
LEDANG, Jan
LEIRKJÆR, Elin
LELAND, Ingjerd
LIAN, Gudrun Sigrid
LIAN, Svein
LIE, Kåre
LIE, Marlyn
LIE, Sverre Ravnsborg
LILLØY, Ole Louis
LIMM; John Aleksander
LINDEKLEIV, Svein
LINDEKLEIV, Øystein
LOLAND, Anne Britt
LOLAND, Øystein Enok
LJOSLAND, Grete
LJOSLAND, Tor Øyvind
LONEBU, Glenn
NYGAARD, Michelle
LUND, Ingunn Olsen
LUND, Øyvind Endresen
LUNDE, Dagny Marie
LUNDEN, Jan Olav
LUNDEN, Oddbjørn
LUNDEN, Sigmund
LUNDEN, Steinar
LUNDEN, Øyvind
LUNDEVOLD, Alf Magne
LUNDEVOLD, Finn Helge
LUNDEVOLD, Kari Bjelland
LUNDEVOLD, Lillian
LUNDEVOLD, Vidar
LØYNING, Kåre Solås
MAGNUSSEN, John
MANGSETH, Ingjerd
MARTENS, Ronny
MARTINSEN, Paul Steinar
MARTINSEN, Øystein
MARTINIUSSEN, Rune
MESSELT, Marit Vennesland
MITANDER, Kai Rune
MITANDER, Svein Yngve
MJÅLAND, Ingeborg Sofie
MJÅLAND, Mary
MOLDAL, Dagfinn
MORTENSEN, Kjell
MOSEID, Dag Helge
MOSEID, Torgeir
MOSEID, Tor Inge
MOSEID, Turid B.
MOSEIDJORD, Asbjørn
MOSEIDJORD, Gunnar
MOSEIDJORD, Torbjørn
MYHRE, Åvald
MYKLAND, Adelheid Frost
MYKLAND, Gunnar
MYKLAND, Kjell Åge
MYKLAND, Katrine Bestul
MYKLAND, Ole Harald
MYRE, Kjell
NESET, Alf Tellef
NESET, Inger Cecilie
NESET, Tone
NIELSEN, Jack Holland
NILSEN, Leif Henri
NILSEN, Stein Magne Hagen
NILSEN, Stein Ove
NOMEDAL, Ruth
NORDAHL, Janne
NORDGARDEN, Torgrim
NORDHAGEN, Bjarne
NORDHAGEN, Brede
NORDHAGEN, Mariann Øgaard
NORDHAGEN, Terje
NORDHØY, Liv Reidun
NORDHØY, Ragnar
NORDLI, Odd Arild
NORDVIK, Anne Britt
ARROCHA, Miguel
NYGAARD, Ebba Andrea
NYSTØL, Per
OKSUM, Jan
OKSUM, Terje
OLAISEN, Even Halvard
OLSEN, Anne Turid Engedal
OLSEN, Dag Willy
OLSEN, Ingunn Andresen
OLSEN, John Edvard
OLSEN, Kirsten Rasmussen
OLSEN, Lillian Holberg
OLSEN, Liv Bjellås
OLSEN, Oddvin Jarl
OLSEN, Roy Steven
OLSEN, Solfrid
OLSEN, Solfrid Mygland
OLSEN, Terje
OLSEN, Kirsten Reidun
OLSEN, Thorbjørn Harald
OLSSON, Monica
OMDAL, Aud Hennie
OMDAL, Dag Søren
OMDAL, Ellinor
OMDAL, Grethe Kartveit
OMDAL, Hans Gunnar
OMDAL, Målfrid
OMDAL, Oddvar
OMDAL, Ole Petter
OMDAL, Roald
OMDAL, Tone Nessler
OMDAL, Torfinn
OSALAND, Per Ivar
PEERSEN, Erik
RAKKESTAD, Mona
RAMSE, Jan Willy
RAVNEVAND, Dagfinn
HANNÅS, Tordis Åshild
RAVNEVANN, Kjell
REBER, Janne
REINERTSEN, Helge
REINERTSEN, Kari
REINERTSEN, Odd
REINSVOLLSVEEN, Berit E.
REKEVIK, Ellen
RENSTRØM, Torhild Berg
REYMERT, Liv Randi
RIVENES, Thorbjørn
ROBSTAD, Arne Magne
ROBSTAD, Bjørn
ROBSTAD, Inger Johanne
ROBSTAD, Ellen Nora
ROBSTAD, Erna Irene
ROBSTAD, Gunvor
ROBSTAD, Liv
ROBSTAD, Terje
ROBSTAD, Ole Jørgen
ROBSTAD, Solveig
ROBSTAD, Svein
ROBSTAD, Søren Heine
ROBSTAD, Tor Robert
ROLAND, Bjørg Reidun
ROLAND, Grethe
ROLAND, Turid
ROSENVOLD, Arne Sigbjørn
RUENES, Jon Terje
RUENES, Oddmund
RUENES, Torunn
RUSTEN Gunn Andersen
RYSSTAD, Anne Synnøve
RYSSTAD, Liv Tone
RYSSTAD, Oddvar
RYSSTAD, Knut
RYSSTAD, Signe
RØDAL, Liv Torunn
RØED, Alf
RØED, Margot
RØED, Jens
RØINÅS, Stein Erik
RØLLAND Liv Kirsten
RØLLAND, Terje
RØLLAND, Torhild
RØNNING, Marit Wiik
RØNNING, Trygve
RØNNING, Tor Gunnar
RØRAAS, Linda Brovig
RØSAND, Torhild
SAGEDAL, Øyvind
SAGEN, Gudmund
SAGEN, Randi
SAKARIASSEN, Magne
SAKARIASSEN, Reidar
SAKARIASSEN, Turid
SALVESEN, Magne
SALVESEN, Roar
SALVESEN, Steinar
SANDAKER, Christian
SANDAKER, Einar
SANDÅKER, Asbjørn
SCHIKORA, Evelyn Bryne
SELJÅS, Tom Egil
SILJAN, Sigmund
SJØBERG, Rigmor
SKAIÅ, Kjell
SKAIÅ, Øyvind
SKOMEDAL, Anne Siri
ABRAHAMSEN, Wenche
SKOMEDAL, Tor
SKOVLY, Reidar
SKRETTING, Gustav
SKULLERUD, Ester
SLETTEDAL, Dagfinn
SLETTEDAL, Randi
SLIPER, Ellinor
SMISETH, Kjell Inge
SMISETH, Margit
SOLEM, Sissel Vennesland
SOLHEIM, Erling
STALLEMO, Målfrid
STENDAL, Kjetil
STIANSEN, Sven Olav
STOKKELAND, Rolf Egil
STOKKELAND, Turid Møller
STRAND, Solveig
STRANDBERG, Arne
STRANSBERG, Finn Helge
STRANDBERG, Marit Eikås
STRANDBERG, Tor Jeppestøl
STRANDBERG, Øyvind
STRAY, Tor
STRENGENES, Gudrun
STRENGENES, Roy
STRISLAND, Olav
STRØMME, Magne
STØYLEHOMMEN, Arild
SVARSTAD, Mariann
SVENDSEN, Jon Terje
SYVERTSEN, Ellinor
SYVERTSEN, Øyvind
SØDAL, Kari Olivia
SØRENSEN, Britt
SØRENSEN, Leif
TAMBINI, Normann
TAMBINI, Rolf
TANG, Dagfinn
TANGSTAD, Wenche
TARALDSEN, Erlend
TERJESEN, Elisabeth A. B.
THOMASSEN, Grete
THOMASSEN, Ole Kenneth
THOMASSEN, Randi
THORSEN, Anita
TJOMSAAS, Ivar
TONSTAD, Bård Kjetil
TOPLAND, Beate
TOVES, Britt
TRESNES, Kirsti Lundevold
TRY, Torstein
TRY, Ulla
TVEIT, Hans Kristian
TVEIT, Jan Ove
TVEIT, Kjell Jacobsen
TVEIT, Olav
ULEBERG, Grethe
ULEBERG, Odd Inge Rønning
ULVØY, Torunn Mosland
UPSTAD. Ellen Haus
URDAL, Anne Krogstad
URDAL, Ester
VALLE, Karin
VERÅS, Asbjørn
VASSBØ, Halvor
VASSBØ, Marion
VENNESLA VGS, Anne Erfjord
VENNESLAND, Endre
VORELAND, Ole
WATNE, Anne Lill
WEHUS, Anne Marie
WEHUS, Karl Ove
WERGELAND, Torunn
KRISTIANSEN, Ingvald
WESTBERG, Ellinor
WIIG, Willy
WILHELMSEN, Jahn Petter
WINTHERBO, Nancy
WITT, Torhild
WITZØE, Sigfrid Elisabeth
ZAKARIASSEN, Jan Kåre
ØSTREM, Torbjørn
ØYDNA, Jan
ØYNA, Leif Øyvind
AABEL, Alf Jakob
AABEL, Odd Kaare
AABEL, Ole Bjørn
AABEL, Hagny
AABEL, Sigmund
AABEL, Sunniva Anita
AABEL, Tor Jørgen
ÅBELVOLD, Anne
AAMDAL, Anna Elisabeth
AAMDAL, Karl
AAMLID, Gaute
AARDALEN, Oddbjørn
AAS, Anne Marit
PEDERSEN, Arvid
AAS, Inger
AAS, Knut
AAS, Mardon
AAS, Olaf
AAS, Sigmund
AAS, Trygve
AAS, Øyvind
AAS-LYNGBY, Lillian
AAS-LYNGBY, Oddbjørn
ÅTEIGEN, Velaug Vollen

Er du interessert i lokalhistorien til bygda vår Vennesla?
Da er det naturlig å bli medlem hos oss!
Om du vil engasjere deg aktivt eller bare være støtte-medlem, er du like velkommen.

Lagets formål er

... å arbeide for at alt av historisk interesse innen lagets virkeområde blir tatt vare på og vernet om.

... å vekke, øke og spre interesse for, og kunnskap om Sognets historie.

... å organisere og lede lokalhistorisk virksomhet.

... å arrangere møter, kurs og ekskursjoner.

... å foreta registreringer, innsamlinger av muntlig tradisjon,
stedsnavn og annet av historisk interesse.

... å arbeide for at det blir gitt ut bygdebøker og andre skrifter om Sognets historie.

... å arbeide for vern av fortidsminner og andre kulturminner.

INNMELDINGSSKJEMA

Navn: _____

Adresse: _____

_____

Telefon: _____

Mobil: _____

E-post: _____

Medlemskapet koster kr. 250,- pr. pers. pr. år inkl. årsskrift.
Skjema sendes til: Vennesla Historielag v/ Gerd Wiik Hansen, Bakhei 2, 4708 Vennesla
E-post: gerdwiik@hotmail.no

www.facebook.com/venneslahistorielag

Vedtekter for Vennesla historielag

§ 1: Medlemskap og virkeområde
Medlemskapet er åpent for alle. Vennesla Historielag har sitt virkeområde i Vennesla sogn.

§ 2: Formål
Lagets formål er:

- Å arbeide for at alt av historisk interesse innen lagets virkeområde blir tatt vare på og vernet om.
- Å vekke, øke og spre interesse for, og kunnskap om Sognets historie.
- Å organisere og lede lokalhistorisk virksomhet.
- Å arrangere møter, kurs og ekskursjoner.
- Å foreta registreringer, innsamlinger av muntlig tradisjon, stedsnavn og annet av historisk interesse.
- Å arbeide for at det blir gitt ut bygdebøker og andre skrifter om Sognets historie.
- Å arbeide for vern av fortidsminner og andre kulturminner.

For å nå målsettingen skal laget samarbeide med andre historielag og Agder Historielag.

§ 3: Årsmøtet
Årsmøtet er lagets høyeste myndighet. Ordinært årsmøte holdes innen utgangen av mars måned. Ekstraordinært årsmøte innkalles når styret finner det formåls-tjenelig. Årsmøtet bekjentgjøres i dagspressen og innkalles med minimum 2 ukers varsel.
Årsmøtet behandler: Årsberetning, regnskap og fastsetter medlemskontigenten.
Dessuten foretas det valg på leder, sekretær og kasserer, samt 4 styremedlemmer og 3 varamedlemmer.
I tillegg kan Hunsfos Historielag velge en representant til styret.
Videre velges 2 revisorer, valgkomite og andre tillitsvalgte.
Lagets leder velges for 1 år, de øvrige medlemmer og av styret velges for 2 år. Varamedlemmer, revisorer, valgkomite og andre tillitsvalgte velges for 1 år.
Saker som skal behandles av årsmøtet må være oversendt styret senest en uke før årsmøtet.

§ 4: Styret
Styret administrerer og leder lagets arbeid i årsmøteperioden. Styret er beslutningsdyktig når minst 4 medlemmer er til stede og innkallingen er foretatt på vanlig måte. 1.varamedlem innkalles fast til styremøtene.
Styret foretar valg på nestleder og representanter til offentlige utvalg, styrer og råd. Funksjonstiden er 1 år.
De valgte representanter fremlegger uoppfordret rapporter, årsmeldinger og referater fra møter i de respektive utvalg, styrer og råd.
Videre er styret lagets kontaktledd med andre historielag og med de kommunale myndigheter.
Styret forvalter lagets eiendeler.

§ 5: Arkivering
Innsamlet skriftlig materiale, originalmanuskripter til lagets årsskrifter, m.m., og lydbånd- og videoopptak foretatt i lagets regi skal, i den utstrekning styret finner det formålstjenelig, deponeres i Vennesla Bibliotek's lokalsamling.

§ 6: Inaktivitet
Dersom styret ikke holder årsmøte i to (2) påfølgende år, kan en frivillig gruppe av lagets medlemmer, etter vanlig kunngjøring, holde årsmøte. Det foretas valg på nytt styre, som overtar det gamle styrets rettigheter og plikter.

§ 7: Oppløsning
Oppløsning av laget kan bare skje etter enstemmig årsmøtevedtak. Styret i Agder Historielag skal konsulteres.
Lagets midler kan overføres til andre historielag i kommunen, eller stilles til disposisjon for tiltak i kommunen, som samsvarer med lagets formål.
Lagets arkiv deponeres i Vennesla Bibliotek's lokalsamling.

Revidert på Vennesla Historielags årsmøte 19.mars 2009.

Byggvell

ULSTEIN
BLIKK- OG VENTILASJONSENTREPRENØR

Bademiljø®
BEST PÅ BAD

OLTO VVS

ØKONOMI GLIMT

Nordsjö Idé&Design

Kulør Vennesla

HØYT & LAVT KRISTIANSAND

VEF

ENTREPRENØR

ELON

BYGGMESTER

Dag Søren Omdal

- Garantert håndverk -

Valle Sparebank
- allstøtt med deg

Liebermann
BAKERI & KONDITORI

REKLAMEHUSET AS

Årsskrift ***2023***

Årsskriftet inneholder artikler som omhandler steder, hendelser eller personer i bygda vår. Noe hendte for veldig mange år siden, noe er hentet fra nær fortid. Felles for dem alle er at det er lokalhistorie fra Vennesla.

20©23